

EVROPA

BOLGARIJA

LJUBLJANA 2003

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA

EVROPA

BOLGARIJA
Monika Benkovič

VODNIKI LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA
Evropa

BOLGARIJA
Monika Benkovič

© 2003, Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC

Urednik: Drago Kladnik
Recenzenta: Drago Kladnik, Aleš Smrekar
Korektorji: Drago Kladnik, Blaž Repe, Aleš Smrekar

Oblikovanje in likovno-grafična ureditev: Milojka Žalik Huzjan
Kartografija: Iztok Sajko
Fotografije: Monika Benkovič, Andreja Gobec Vidali

Izdajatelj: Ljubljansko geografsko društvo
Za izdajatelja: Aleš Smrekar
Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika: Oto Luthar
Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Littera picta d. o. o., Ljubljana 2003

Fotografija na ovitku: Poslopje Narodnega sobranja (bolgarskega parlamenta) v Sofiji.
Foto Monika Benkovič.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

913(497.2)(036)
908(497.2)

BENKOVIČ, Monika
Bolgarija / Monika Benkovič ; [fotografije Monika Benkovič, Andreja Gobec Vidali ;
kartografija Iztok Sajko]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003. - (Vodniki Ljubljanskega
geografskega društva. Evropa, ISSN 1408-6395)

ISBN 961-6358-96-0
122216192

UVOD

TEMELJNI PODATKI:	
Uradno ime:	Republika Bolgarija
Državna ureditev:	parlamentarna republika
Površina:	110.994 km ²
Število prebivalcev (1998):	8.273.000
Gostota prebivalstva:	74,5 prebivalcev/km ²
Glavno mesto:	Sofija
Bruto domači proizvod (1996):	1134 USD/prebivalca

Bolgarija na vzhodu Balkanskega polotoka je po naravnogeografskih in družbenogeografskih značilnostih prehodna dežela med Evropo in Azijo. Meji na Turčijo in Grčijo na jugu, Makedonijo in ZR Jugoslavijo na zahodu ter Romunijo na severu. Na vzhodu jo obliava Črno morje, ki jo povezuje z republikami nekdanje Sovjetske zveze. Večina državnih mej, ki so nastale po letu 1944, teče po naravnih mejah. Celotna dolžina meja je 2264 km, od tega poteka po rekah 680 km (skoraj 70 % po Donavi), po Črnem morju 400 km, južne in zahodne meje potekajo v glavnem po gorskih grebenih. Reka Donava je s strmimi bregovi na bolgarski in velikimi močvirji na romunski strani ena najtežje prehodnih rečnih meja v Evropi. Meja z Grčijo je dolga 494 km, s Turčijo 240 km, z Jugoslavijo 318 km, z Makedonijo 148 km in z Romunijo 608 km.

NARAVNOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

Površje in geološka zgradba

Glavna značilnost površja Bolgarije so izmenjujoči se pasovi nizkega in vzpetega sveta, ki se vlečejo od zahoda proti vzhodu prek cele države. Od severa proti jugu si sledijo:

1. ravnina ob Donavi,
2. Stara planina,
3. Trakijsko nižavje,
4. Rodopi.

Ob reki Donavi je obsežna, deloma valovita in deloma ravna kredna plošča, ki se ob reki končuje z od 100 do 150 m visoko strmo stopnjo. Prekrita je z rodovitno puhlico, zato so tu obsežna njivska zemljišča. V podlagi so kredni apnenci in peščenjaki. Tu najdemo nafto, kaolin, glino in sadro. Planote prek gričevja, razrezanega z rečnimi dolinami, proti jugu polagoma prehajajo v osrednje bolgarsko gorovje Stara planina. Do 400 m visoko gričevje predstavlja severno predgorje Stare planine in je pomembno sadjarsko ter vinogradniško območje. Na skrajnem severovzhodu je izrazito suha pokrajina Dobrudža, zgrajena iz krednih in terciarnih apnencev, prekritih s puhlico.

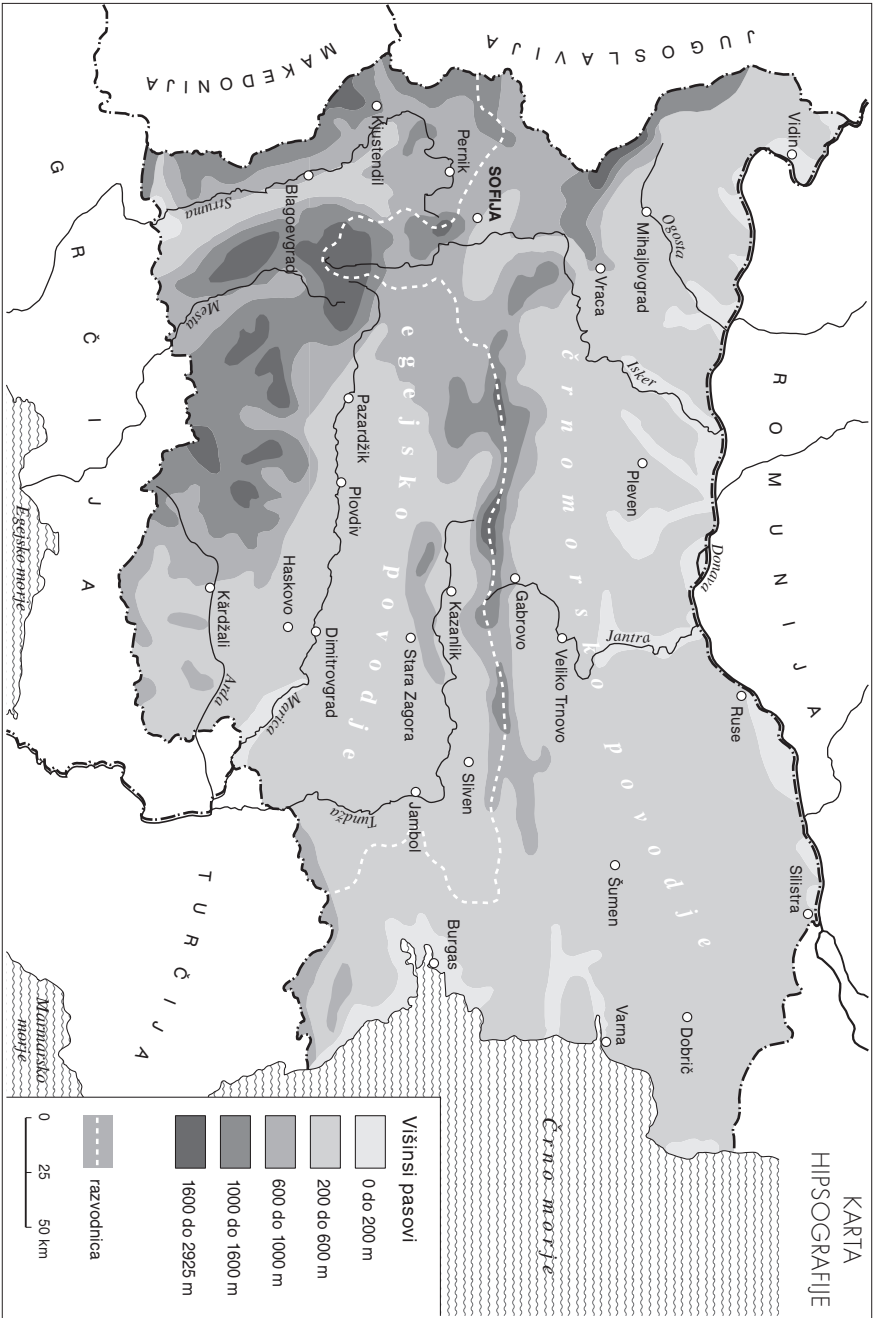
Stara planina je v bistvu nadaljevanje Karpatov. Drugo ime zanjo je Balkan, čeprav nekateri trdijo, da je Stara planina ime le za skrajni zahodni del Balkana, ki je zgrajen iz starih kamnin, zato so v njem dragocena naravna bogastva. Več kot 600 km dolgo in od 50 do 70 km široko gorovje se vleče po sredini države od Jugoslavije do Črnega morja. Je mladonagubano in ima značilnosti sredogorja. V zahodnem delu je zgrajeno iz skrilavih glinovcev in apnencev, v najvišjem, osrednjem delu (Botev, 2376 m) iz kristalinskih kamnin, v vzhodnem delu, ki se znižuje proti Črnemu morju, pa iz fliša. Za vzhodni del gorovja so značilne mizaste uravnave. Konča se v obliki visokih klifov z rtom Emine. V zahodnem delu gorovja so nahajališča črnega premoga, urana, železa, bakra, drugih kovinskih rud in barita. V srednjem delu je gospodarsko pomemben predvsem premog, v vzhodnem delu pa se spet pojavita bakrova in železova ruda. Južno od Stare planine se vzporedno vleče okrog 1600 metrov visoka Srednja gora, ki se deli na tri dele. Od zahoda proti vzhodu si sledijo Ihtimanska Srednja gora, Saštinska Srednja gora in Srnena gora. Med Staro planino in vzporedno potekajočim grebenom Vitoše ter Srednje gore je niz mlajših, gosto naseljenih kotlin, ki so med seboj dobro povezane. Niz se začne s Sofijsko kotlino, največjo kotlino v Bolgariji. Proti vzhodu se nadaljuje z Zlatičko in Pirdopsko, Sopotsko, Karlovo, Kalafersko, Kazanliško, Slivensko in Karnobatsko kotlino ter se konča z Ajtovsko

Gorvje Pirin z mestom Bansko v ospredju. Foto Monika Benkovič.

Sredogorska pokrajina Vzhodnih Rodopov. Foto Monika Benkovič.

kotlino. Blago podnebje in rodovitna prst v kotlinah omogočata gojenje vinske trte, sadnega drevja, zelenjave in tobaka. Dobre prometne poti in nekaj surovin so omogočili tudi razvoj industrije. Stara planina ni neprehodna prometna ovira, saj vodi prek nje okrog 30 prelazov.

Reka Marica in Trakijska ravnina ob njej ločujeta Staro planino od Rodopskega gorovja. Gre za od 50 do 100 km širok pas ravnin in nizkih gričevij, ki je gosto poseljen in intenzivno obdelan. Ker je tu poletje dolgo in vroče ter s pogostimi sušami, obsežna obdelovalna zemljišča namakajo. Zaradi milega podnebja uspevajo zgodnja zelenjava, sadje in vinska trta. Nižavje se razprostira do obale Črnega morja. Rt Emine deli črnomoško obalo na severni in južni del. Značilnost obale so zalivi in priobalna jezera pri Burgasu ter Varni, klifi v srednjem delu in dolge peščene plaže, ki so med najlepšimi v Evropi in s tem temelj za razvoj bolgarskega turizma.

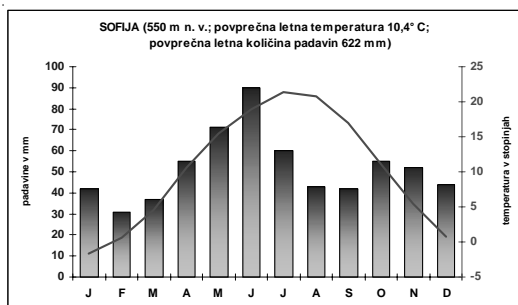
Območje med Trakijskim nižavjem in mejo z Grčijo zavzema Rodopsko gorovje. Rodopi so značilen star grudast gorski sistem, razpoznaven po iglastih gozdovih in obsežnih visokogorskih pašnikih. Nekateri prištevajo k njim še Srednjo goro, ki jo običajno štejemo k Stari planini, in do 500 m visoko hribovito pokrajino Strandža na jugovzhodu države. Zahodni del Rodopov je sestavljen iz več gorskih masivov: južno od Sofije sta Vitoša in Rila, v jugozahodnem delu države pa Pirin. Meja med Pirinom in Vzhodnimi Rodopi je reka Mesta, med Rilo in Vzhodnimi Rodopi pa reka Jundola. Gorovja so zgrajena iz paleozojskih kristalinskih kamnin in so bogata s premogom ter z različnimi kovinskimi rudami. Vrh Musala v gorovju Rila je z 2925 m najvišja gora v Bolgariji. Rili, znani po ledeniško preoblikovanih ostrih vrhovih, strmih dolinah, ledeniških jezerih in obsežnih gozdovih, pravijo "geografsko srce" Balkana. V Pirinu je kar 100 vrhov, ki presegajo nadmorsko višino 2500 m, najvišji je Vihren (2915 m). Tudi tu je veliko ledeniških jezer, medtem ko jih v vzhodnem delu Rodopov ni. Del Vzhodnih Rodopov, kjer je najvišji vrh 2191 m visok Goljam Perelik, je apnenčast s številnimi kraškimi pojavi. Gorovje je pomembno za razvoj planinskega in zimskošportnega turizma.

Več kot dve tretjini površja države sta pod 600 m nadmorske višine. Ravnine pod 200 m predstavljajo 31 %, planote, gričevja in nižja hribovja v pasu od 200 do 600 m pa 41 %. Sredogorje v nadmorski višini od 600 do 1600 m obsega 25 % površja, le 2,5 % površja pa sega nad 1600 m visoko. Povprečna nadmorska višina Bolgarije je 470 m.

Podnebje

V Bolgariji se stikata celinsko in sredozemsko podnebje. Zaradi razgibanega površja se podnebne razmere spreminjajo na kratke razdalje. Severno od Stare planine je podnebje celinsko z mrzlimi, vlažnimi zimami in vročim, suhim poletjem, saj je ravnina ob Donavi odprta vremenskim vplivom iz srednje Evrope. Stara planina deluje kot pregrada in preprečuje prodor hladnih zračnih gnot proti jugu, kar se kaže v tem, da je podnebje severno od nje za 1° C hladnejše, pa tudi padavin je za 190 mm več kot južno od

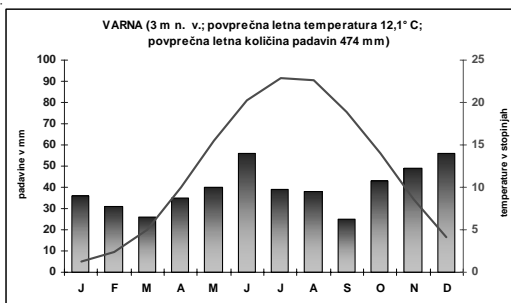
gorovja. Povprečna julijska temperatura je od 23 do 25° C. Pozimi so razlike večje; v severnem delu države je povprečna temperatura okrog -2° C, v južnem delu okrog +2° C.

Stara planina je južna meja območja, kjer še prevladujejo celineske zračne gmote, Rodopi pa so severna meja območja, do koder

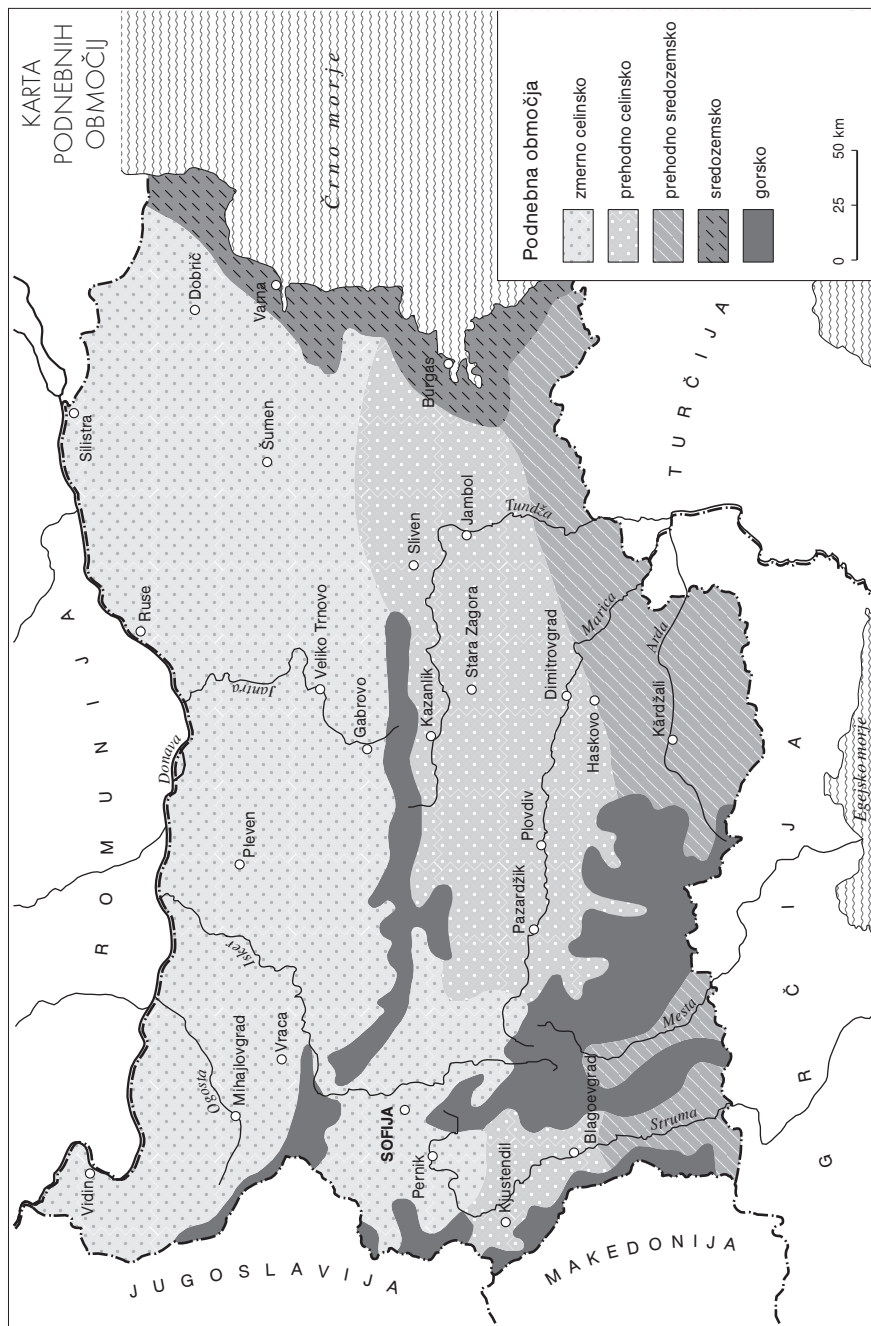
segajo sredozemski vplivi z Egejskega morja. Vmesno območje s Trakijskim nižavjem je pod vplivom obeh sistemov, z rahlo prevlado sredozemskih vplivov. Zato so tu poletja običajno dolga in suha. Zaradi prehodnosti območja se povprečne temperature in količina padavin iz leta v leto spreminjajo. Povprečna količina padavin v Bolgariji je 630 mm, vendar se količina med pokrajini zelo razlikuje. Dobrudža, obala Črnega morja in del Trakijskega nižavja prejmejo tudi manj kot 500 mm padavin letno, zato so suše reden pojav. Najvišja gorovja prejmejo letno v povprečju več kot 2500 mm padavin, pozimi zapade veliko snega. Najbolj namočeno obdobje v notranjosti je zgodnje poletje, ob morju pa jesen in zima.

Pozimi so pogosta neurja z močnimi vetovi, za kotline je značilna temperaturna inverzija. Zime ob Donavi so mrzle, medtem ko so doline, ki so odprte na jug proti Grčiji in Turčiji (ob rekah Strumi, Mesti, Ardi in Marici), zaradi sredozemskih vplivov razmeroma tople. Po njih se sredozemsko podnebje, ki v Bolgariji ni tako izrazito kot v drugih evropskih sredozemskih državah, širi v notranjost. Vpliv Črnega morja je opazen le v razmeroma ozkem priobalnem pasu.

V Rodopih in Stari planini prevladuje gorsko podnebje, odvisno od nadmorskih višin. Poletja so kratka in sveža, zime dolge in hladne. Padavin je veliko, pozimi zapade dosti snega, ki se obdrži pol leta, ponekod v osojnih legah tudi celo leto. Pozimi je dosti sonca, kar v kombinaciji z debelo snežno odejo ugodno vpliva na razvoj zimskega

turizma. Bolgarija ima okrog 2500 ur sončnega obsevanja, največ seveda poleti, kar je ugodno za rast vinske trte, bombaža, pšenice in drugih kulturnih rastlin. Črnomoško primorje ima več sonca in topla suha poletja, kar je ugodno za razvoj turizma.

Vodovje

Severno od Stare planine, ki predstavlja razvodje med črnomořskim in egejskim povodjem, tečejo reke, kot na primer Isker, Jantra, Vit po ozkih dolinah na sever proti Donavi, ki se izliva v Črno morje. Vse reke, ki tečejo v Donavo, razen Iskerja, izvirajo na Stari planini. Isker je s 368 km najdaljša povsem bolgarska reka. Izvira v Rili in teče proti severu mimo Sofije ter prek Stare planine do Donave. Bolgarski pritoki prispevajo le 4 % od vse vode Donave, ki je v povprečju široka od 1,6 do 2,4 km. Najvišji vodostaj ima junija, v zimskem času pa v povprečju zamrzne za 40 dni. Nekatere manjše reke na vzhodu se izlivajo neposredno v Črno morje. Najnižji vodostaj imajo septembra, veliko jih poleti presahne. Reke južno od Stare planine tečejo večinoma v Egejsko morje. Najdaljša je Marica (450 km), ki s svojimi pritoki odmaka zahodno Trakijsko nižavje, Srednjo goro, južna pobočja Stare planine in severna pobočja vzhodnih Rodopov. V Egejsko morje se izlivata tudi Struma (430 km) in Mesta (246 km).

Veliko rek ima precejšen strmec in jih je z izgradnjo akumulacijskih jezer mogoče energetsko izkoriščati. Topljenje snega v gorah zagotavlja dovolj vode za hidroenergetsko izkoriščanje in namakanje polj ravno v času, ko je marsikje v nižinah že suša. Poleg umetnih jezer ima Bolgarija še obalna jezera pri Varni in Burgasu, ledeniška v gorah, pa tudi kraška. Ima tudi več kot 500 mineralnih vrelcev. Kljub vsem naštetim vodnim virom je v preteklosti v državi prihajalo do pomanjkanja vode, kar je predstavljalo oviro za razvoj industrije.

Vse bolgarske reke so onesnažene, prav tako Črno morje, kar do določene mere negativno vpliva na razvoj turizma. Edina plovna reka je Donava.

Akumulacijska jezera so sorazmerno pogosta tako v Vzhodnih Rodopih kot drugje po državi. Na umetnih otočkih sredi jezera so ribogojnice. Foto Andreja Gobec Vidali.

Prsti, rastje in živalstvo

Najrodovitnejša prst, černoziem, je na puhlici v severnem delu države. Je bogata s humusom in zelo primerna za rast žit. V Trakijskem nižavju je najbolj rodovitna rjava prst na rečnih naplavinah, zelo primerna za gojenje različnih kultur. V hribovju so najbolj razširjene rendzine. Neprimerno gospodarjenje z gozdovi je marsikje povzročilo erozijo prsti, intenzivno kmetijstvo pa je vzrok njihovemu onesnaženju na obsežnih območjih. Bolgarija je stičišče stepskega, srednjeevropskega in sredozemskega rastja. V nižjih legah gorskega sveta uspevajo hrastovi gozdovi, višje bukovi in bukovo-jelovi (800–1800 m) ter smrekovi in borovi gozdovi (1800–2200 m). Naravno rastje v severnem delu države so stepske trave, v črnorskem primorju najdemo makijo in druge sredozemske združbe. Gozdovi poraščajo 35 % površja države, polovica jih je primerna za gospodarsko izkoriščanje. Vsi gozdovi so v državni lasti. Med letoma 1945 in 1975 so ponekod posekali veliko gozda, večinoma v obliki obsežnih golosekov, kar je močno spremenilo pokrajino in zmanjšalo biološko raznovrstnost. V devetdesetih letih 20. stoletja je gospodarjenje z gozdovi postalo bolj racionalno in okoljevarstveno naravnano; povsod so prepovedali golosečnjo in vpeljali prebiralno gospodarjenje z gozdovi. Goloseke so ponekod zasadili s hitro rastočimi borovci. Najbolj prizadeti gozdovi so bili na južni strani Stare planine.

Gozdovi so domovanje številnim živalskim vrstam: medvedom, volkovom, lisicam, srnjadi in jelenjadi ter divjim mačkam, divjim prašičem in mnogim vrstam ptic. Zaradi svoje geografske lege ima Bolgarija zelo bogato živalstvo in rastlinstvo z nekaj endemičnimi vrstami, vendar na splošno velja, da prevladujejo živalske in rastlinske vrste, tipične za Evropo. Z vidika biološke raznovrstnosti je zlasti pomemben osrednji del Stare planine, saj tam živi polovica vseh vrst bolgarskega živalstva in rastlinstva. To bogastvo zagotavlja enega največjih in najstarejših kompleksov bukovih gozdov v Evropi. V alpskem in subalpskem pasu bolgarskih gorovij uspevajo tudi reliktno vrste rastlin iz ledene dobe. Z vidika endemičnih vrst je zelo pomembno kraško območje Pirina in Rodopov. V Rili živijo redki plazilci, sove, gamsi in ptice roparice. Kot pribežališče v času ledene dobe je bila najpomembnejša Strandža, kjer živijo redki plazilci, ptice, šakali, dihurji in volkovi ter uspevajo nekatere endemične rastlinske vrste. Do zdaj je bilo v Bolgariji ugotovljenih 170 endemičnih vrst. Samo semenovk je v državi okrog 3700 vrst. V Bolgariji raste še okrog 200 rastlinskih vrst, ki so endemične v okviru Balkanskega polotoka. Bogastvo rastlinskih vrst je posledica geografskega položaja države na stiku Srednje Evrope, Azije in Sredozemlja in s tem prehodnega podnebja, ter posebne geološke zgodovine: poledenitev je bila tu precej manj izrazita kot v drugih predelih Evrope, zato se je lahko ohranilo mnogo vrst, ki so drugod zaradi ledenega pokrova izumrle. V tistem času sta se flora in favna ohranili in še dodatno obogatili zaradi priselitve več vrst s poledenelega ozemlja. Tak relikv iz predledeniške dobe je *Haberlea rhodopensis*, ki je stara več kot dva milijona let in raste na Stari planini, Rodopih, Srednji gori in v Trakijskem nižavju. Druga posebnost je *Tulipa splendens*, ki raste samo v vasi Simeonovo pri Jambolu v

jugovzhodni Bolgariji. Omeniti velja tudi rastlino *Silivriak*, ki brez vode zdrži kar 31 mesecev, kar je največ med vsemi rastlinami na svetu.

Zaradi bogastva flore in favne so v Bolgariji številna jezera, močvirja, dele gozdov in gorske vrhove proglasili za rezervate mednarodnega pomena.

Življenje v Črnem morju ni bogato. Globlji deli morja so že od nekdaj revni s kisikom, zato se je vse živalstvo osredotočilo v tankem zgornjem sloju vode. Onesnaženje je ta sloj še stanjšalo, intenziven ribolov pa zmanjšuje število rib. Med drugim je to povzročilo, da so nekoč zelo pogosti delfini že skoraj izginili, saj nimajo hrane. Prav tako je na robu preživetja sredozemski tjulenj oziroma medvedjica; le še nekaj primerkov živi okrog rtov Kaliakra in Maslen.

Okoljski problemi

Podobno kot druge socialistične države je tudi Bolgarija videla socialno blaginjo in napredek v neovirani industrijski rasti. Industrija se je razvijala na škodo okolja, denarja za izvajanje preventivnih ukrepov in sanacijo ni bilo. Po drugi svetovni vojni je bilo sicer sprejetih nekaj zakonov, s katerimi naj bi pred onesnaženjem zaščitili zrak, vode in prsti oziroma zmanjšali njihovo onesnaževanje in zavarovali območja posebne vrednosti. Vendar so ostali ti predpisi le na papirju, v praksi se jih namreč ni upoštevalo. Tako se v času komunistične vladavine Todorja Živkova ni upoštevalo in ocenjevalo škode, ki jo je povzročal industrijski razvoj. Zaradi takega pristopa so bile vse teme, ki so se dotikale okoljskih problemov, v bistvu prepovedane. Šele konec osemdesetih let 20. stoletja so se stvari obrnile na bolje. Zaradi pritiska javnosti in nevladnih organizacij so se začeli izvajati številne raziskave in ukrepi za izboljšanje stanja. Leta 1991 so bolgarski okoljevarstveniki ocenili, da je zaradi pretirane rabe mineralnih gnojil in sredstev za varstvo rastlin prekomerno obremenjenih okrog 60 % obdelovalnih zemljišč. Prav takšen delež bolgarskega prebivalstva je bil izpostavljen tolikšnemu onesnaženju, da je škodovalo njegovemu zdravju. Mesta Asenovgrad, Dimitrovgrad, Kărdžali, Plovdiv, Ruse in Vraca so bila onesnažena do take stopnje, da so prebivalcem zagotovili brezplačne zdravniške preglede in zdravljenje. Dve tretjini rek sta bili močno onesnaženi, med njimi Jantra, ki naj bi bila najbolj onesnažena evropska reka. Kar dve tretjini prvotnih gozdov sta bili posekani, kar je povzročilo erozijo, ki jo je še pospešila čezmerna paša. Kljub številnim ugotovitvam, ki so kazale na nujnost zaščite okolja, je Bolgarija rešitvi problema namenila izjemno malo sredstev.

Največji problem je predstavljalo močno kemijsko onesnaženje Donave, ki sta ga povzročali tako Romunija kot Bolgarija. Mesto Ruse je bilo onesnaženo do take mere, da se je leta 1990 izselilo 3000 družin, kljub temu, da je vlada v želji po ohranitvi dobrih odnosov z Romunijo problem hotela prikriti. Takrat so postala zelo dejavna okoljevarstvena gibanja, zaradi katerih je bilo zaprtih tudi nekaj tovarn in uvedenih precej dodatnih zaščitnih ukrepov. Posebno odmevno je bilo onesnaženje kmetijskih zemljišč

okrog Srednogorja, kjer je tovarna izpuščala v zrak nevarne snovi, ki so vsebovale baker, svinec in arzenik. Poleg tega so v bližnje reke izpuščali strupene odpadne vode, ki so jih potem uporabljali za namakanje v okolici Plovdiva in Pazardžika, kjer je eno od najrodovitnejših območij v Bolgariji. Močno onesnažena je bila tudi podtalnica. Petrokemična tovarna v Burgasu je tako zelo onesnažila Črno morje, da je v polmeru 30 km od tovarne odmrlo vse rastlinstvo in živalstvo. Črno morje je zaradi zaprtosti namreč zelo občutljivo za onesnaženje, poleg tega Donava prinaša vanj onesnaženo vodo iz osmih držav z razvitima industrijama in kmetijstvom. Če se razmere ne bi spremenile, bi Črno morje kaj kmalu postalo mrtvo. Nadzor nad odplakami iz tovarne in tankerji, ki vozijo nafto v rafinerijo, je onesnaženje zmanjšal in onesnaženo območje zožil na Burgaški zaliv. K temu pripomorejo tudi morski tokovi v zalivu, ki nesnage ne odnašajo na odprto morje. Tako so zdaj vode okrog Sozopola in Nesebăra čiste in primerne za kopanje. Podobnih okoljevarstvenih problemov je še več. Tudi večina bolgarskih mest se je soočila s hudimi okoljskimi problemi. Zlasti je problematično onesnaženje zraka v kotlinskih mestih, ki je posebno izrazito v času zimske temperaturne inverzije. Za reševanje okoljevarstvenih problemov je Bolgarija zaprosila za mednarodno pomoč. Poleg tega so z namenom najti rešitve za kritično onesnaženost Črnega morja svoja prizadevanja strnili znanstveniki iz vseh črnomoških držav.

*Stara planina je s 530 km najdaljša gorska veriga.
Imenuje se tudi Balkan in po njej je dobil ime cel polotok.*

*Najvišji vrh Bolgarije in hkrati Balkanskega polotoka je 2925 m visoka Musala v Rili.
Prve zapiske o vzponu nanjo je naredil že Kralj Filip II., oče Aleksandra Velikega.*

*Največji zaliv je Burgaški zaliv, ki se zajeda 31 km v notranjost.
Njegova največja širina je 41 km, globina pa 25 m.*

*Največje obalno jezero s površino 18 km² je pri Varni. Hkrati je tudi najgloblje obalno jezero,
globoko do 19 m. Največje ledeniško jezero je Smradlivo v Rili (21,2 ha.)*

Najvišje ležeče jezero je ledeniško jezero Popovoto v Pirinu na nadmorski višini 2715 m.

Najdaljša bolgarska reka je Isker z dolžino 368 km.

*Najvišji slap je Raškoto praskalo, visok 124 m.
Bolgarija ima skoraj 300 slapov, od tega je 70 zaščitenih.*

*Najmočnejši kraški izvir je Glava panega v bližini Loveča.
Njegova izdatnost je 4178 litrov na sekundo.*

Največ mineralnih izvirov je v mestu Velingrad, več kot 70.

*Najtoplejši mineralni izvir so našli v vasi Separeva banja pri mestu Dupnica v Rili.
Voda ima kar 103,8° C, kar pomeni, da je izvir najtoplejši v Evropi.*

Pri mestu Petrič na jugozahodu države je edini bolgarski vulkan, ki pa ni več dejaven.

V Bolgariji je registriranih okrog 4000 kraških jam. Najdaljša med njimi meri 15 km in se razprostira v nedrjih gorovja Vitoša, blizu vasi Bosnek. Oblikovalo jo je šest podzemnih rek.

Najnižja temperatura je bila izmerjena v mestu Tran leta 1947, - 38,3° C.

Najvišja temperatura je bila izmerjena v Sadovem blizu Plovdiva leta 1916, 45,2° C.

*Največja količina dežja je bila izmerjena 21. avgusta leta 1951 v Varni.
V štirindvajsetih urah je padlo 342 litrov dežja na kvadratni meter.*

Decembra leta 1948 je megla v Sofiji trajala neprekinjeno 29 dni, v Plovdivu in Lomu pa 28 dni.

*Najstarejše drevo je hrast v vasi Granit pri Stari Zagori. Njegova starost je bila ocenjena na 1650 let.
Krošnja drevesa pokriva kar 1017 m², obseg debla je 7,45 m, višina pa 23,4 m.*

Najvišje drevo je 62 m visoka bela jelka (Bajkuševa mura) v gorovju Pirin. Stara je okrog 360 let.

*Najredkejša živalska vrsta je črnomorski tjulenj, saj je le še pet teh živali.
Živijo v jamah okrog rtov Kaliakra in Maslen.*

*Najdaljša pot, ki jo opravijo jegulje v času paritve, je potovanje iz bolgarskih rek v Sargaško morje
vzhodno od Floride.*

ZGODOVINSKI PREGLED

Starejša zgodovina

Ozemlje Bolgarije je bilo že zelo zgodaj poseljeno. To potrjujejo ostanki iz paleolitika, ki so jih našli v jamah na Stari planini. Številčnejše so najdbe iz poznejših obdobj; najlepše ohranjene najdbe iz neolitika so pri Stari Zagori in iz bakrene dobe pri Varni. Zaradi močnih podnebnih sprememb so poljedelska ljudstva, ki so izdelovala lončene posode ter čudovite izdelke iz bakra in zlata, ozemlje zapustila. V bronasti dobi so se tu naselili prišleki iz srednje Evrope. Do konca drugega tisočletja pr. n. št. so se priseljene skupine s tu že prej živečimi plemeni zlele v etnično in lingvistično enotno skupino, znano pod imenom Tračani. Politeistični Tračani so se ukvarjali z vinogradništvom in bili pravi umetniki v izdelovanju kovinskih predmetov. Poleg tega so bili odlični vojščaki, predvsem lokostrelci in konjeniki. Kljub asimilacijskim pritiskom grških kolonistov na črnomoški obali in poznejši nadvladi države Filipa Makedonskega, do prihoda Rimljanov niso bili nikoli v celoti podjarmljeni. Rimljani so do leta 46 pr. n. št. zavzeli cel polotok, romanizirali Tračane in ustanovili dve pokrajini, Mezijo na severu in Trakijo na jugu. Razvili so mesti Serdico (Sofija) in Trimontium (Plovdiv) ter zgradili številne ceste in vojaške postojanke. Stalni vpadi barbarskih ljudstev (Goti, Vizigoti, Huni) s severa so slabili moč rimskega imperija, ki se je leta 330 razdelil na dva dela; ozemlje današnje Bolgarije je prišlo pod nadvlado Bizanca. Kljub močni obrambi na njegovih mejah je slovanskim plemenom v šestem stoletju uspelo priti na bizantinsko ozemlje. Tam so se naselila in ustalila, ustanovila plemenske zveze in se ukvarjala predvsem s kmetijstvom. Slovani so številčno hitro presegli tamkaj prvotno živeča ljudstva ter jezikovno in kulturno prevladali.

Prvo bolgarsko cesarstvo in Samuelova država

Bolgari so hunsko-onogurskega porekla. Njihovo prvotno bivališče je bilo v stepah ob spodnji Volgi. Sredi 7. stoletja so jih od tam potisnili Hazari, tako da so prispeli do ustja Donave. Etnično in lingvistično so bili podobni Hunom in Avarom. Sprva njihovi vpadi na bizantinsko ozemlje niso pomenili resne nevarnosti, dokler niso leta 679 pod vodstvom podjetnega kana Asparuha vdrli čez Donavo in se med Donavo in Staro planino za stalno naselili. Bolgari so v deželi naleteli na ustaljena slovanska plemena in jih z lahkoto podjarmili ter jim vsilili politično nadoblast, državno-vojaško ureditev in ime. Leta 681 se

je oblikovala prva bolgarska država s središčem v Pliski. Bolgarska država je bila prva slovanska država na Balkanu, Bizanc jo je priznal leta 682. Večina prebivalstva je bila slovanskega porekla, Bolgari pa so predstavljali vladajoči sloj. Prej kot v dvesto letih so se Bolgari med številnimi Slovani slovanizirali. Sprejeli so njihov jezik, kulturo in navade. Država je bila uspešnejša v času vladavine kana Kruma (803–814) in njegovega sina Omurtaga (814–831), ki je osvojil ozemlja vzhodno od Tise in tudi Serdico, najsevernejšo bizantinsko trdnjavo v Bolgariji, ter prodr do carigradskega obzidja. Sledilo je stoletje vojn s srbskimi, hrvaškimi in drugimi slovanskimi plemeni na Balkanu, ter z Bizancem. Bizantinsko-bolgarska napetost je imela usodne posledice, ki so krščanstvo razcepile na vzhodno in zahodno cerkev. Bolgarski kan Boris I. Mihael (852–889) se je zavedal, da je Bolgarija v primerjavi z Bizancem v slabšem političnem položaju, ker je še poganska. Zato se je odločil za prevzem krščanstva, toda ne od politično nevarnega Bizanca, temveč od Frankov. Zaradi velikega političnega pritiska in vojaške grožnje je popustil in leta 864 sprejel krščanstvo od Bizanca. Kmalu se je zataknilo pri vprašanju jurisdikcije Carigrada nad bolgarskimi škofijami, ki naj bi bile podrejene neposredno Carigradu. Boris si je v cerkveno-administrativnem pogledu prizadeval za neodvisno cerkev. Zato se je obrnil neposredno na Rim, ki je njegovo ponudbo sprejel, saj je v njej videl možnost širitve vpliva proti vzhodu. V Bizancu se je javno mnenje usmerilo proti Rimu, kar je bil začetek razkola med cerkvama. Ker je Boris od Rima želel dobiti tudi avtonomno bolgarsko katoliško cerkveno organizacijo, je papeža zaprosil za posebnega bolgarskega nadškofa. Papež na to ni pristal, saj je hotel imeti Bolgarijo trdno pod nadzorom s pomočjo podrejenih škofij. Zato se je premeteni Boris še enkrat obrnil na bizantinskega carja Vasilija I., ki je bil v sporu z Rimom in je Bolgariji z veseljem obljubil nadškofijo, podrejeno sicer carigradski patriarhiji, a v administrativnem pogledu neodvisno. Od takrat dalje je Bolgarija v okviru vzhodne pravoslavne cerkve in vsa poznejša prizadevanja Rima za uveljavitev svojega vpliva so bila zaman.

Prva bolgarska država je bila najmočnejša v času Borisovega sina, carja Simeona I. Velikega (893–927), ki je uvidel, da Bizanc izkorišča Bolgarijo tako cerkveno kot gospodarsko. Zato je bolgarsko cerkev povzdignil na stopnjo patriarhije, s čimer je postala enakovredna bizantinski cerkvi. Bizanc se je maščeval tako, da je proti Bolgarom načrtoval Madžare. Simeon jih je z veliko težavo premagal in jih iz Besarabije pregnal čez Karpate v Podonavje in Potisje, kjer so ostali vse do sodobnosti. Zatem se je Simeon posvetil razvoju gospodarstva, predvsem trgovine, urejanju cerkve in kulturnemu napredku; to obdobje velja za zlato dobo bolgarske literature in umetnosti. Bolgari so sprejeli starocerkveno slovanščino in abecedo, ki sta jo zasnovala Ciril in Metod, s čimer sta omogočila, da so za državne, civilne in verske namene uporabljali lasten jezik, medtem ko je večina srednjeveške Evrope takrat še vedno uporabljala grščino, latinščino ali hebrejščino. Simeon je glavno mesto države preselil v Preslav. Leta 913, ko je bil s strani Bizanca ponovno izzvan, je stopil v vojno in s četami prodr vse do obzidja Carigrada. Po velikih vojaških uspehih se je razglasil za "carja Bolgarov in Grkov", saj se je njegovo cesarstvo raztezalo vse do Jadranskega in Egejskega morja ter do Dnjepra. Po njegovi

smrti, ko sta vladala njegov sin Peter I. Sveti (927-969) in Boris II. (969-71), so državo močno oslabili notranji konflikti. Tako oslABLJENO je napadel Bizanc in si jo leta 971 povsem pokoril.

Iz obsežnega upora proti bizantinski nadoblasti je leta 976 izšla Samuelova država. Car Samuel je prestolnico preselil v Ohrid, saj je bil vzhodni del nekdanje države v bizantinskih rokah. Notranji nemiri v Bizancu so Samuelu olajšali vojaška osvajanja v vse smeri; nazadnje se je odpravil na sever in opustošil srednjo Dalmacijo. Ko si je Bizanc na začetku 11. stoletja opomogel, je Vasilij II. vse svoje sile usmeril v boj proti Samuelu. Ta je v samo nekaj letih izgubil več kot polovico ozemlja. Štiri leta po bitki pri gori Belasici blizu Strumice (leta 1014), ko so bili Bolgari hudo poraženi, je bizantinski vladar Vasilij II. prevzel oblast nad ozemljem. Ker ni mogel takoj osvojiti Strumice, je dal oslepiti 14.000 Samuelovih vojakov in le vsakemu stotemu je pustil po eno oko. Tako izmaličene je poslal k Samuelu. Ob pogledu nanje je car dobil srčni napad in umrl. Med letoma 1018 in 1185 je bilo bolgarsko ozemlje pod vladavino Bizanca. Cerkev je bila močno helenizirana, bizantinski stil sta prevzeli tudi arhitektura in umetnost.

Drugo bolgarsko cesarstvo

Leta 1185 sta Bolgare izpod oblasti Bizanca osvobodila kneza Peter II. (1185-1187) in Ivan Asen I. (1187-1196) ter ustanovila drugo bolgarsko državo, katere središče je bilo Veliko Trnovo. Izdajalski zavezniki Bizanca so oba ubili. V času Kalojana (1197-1207), Asenovega mlajšega brata, je država dosegla neodvisnost od Bizanca; najprej je obsegala ozemlje med Staro planino in Donavo, do 13. stoletja pa se je razširila še na dele Srbije in zahodno Makedonijo. Po zlomu Bizanca v četrti križarski vojni leta 1204 in nastanku Latinskega cesarstva je bila Bolgarija eden od glavnih tekmecev v boju za bizantinsko nasledstvo. Vendar je bil Kalojan umorjen, preden je načrte uresničil. Obdobju anarhije pod carjem Borilom (1207-1218) je sledilo uspešno obdobje carja Ivana Asena II. (1218-1241). Prestolnico je spremenil v pomembno literarno in umetniško središče, zasedel je zahodno Trakijo, ostalo Makedonijo in dele Albanije. Takrat je Bolgarija dosegla največji obseg in je povsem prevladala na Balkanskem polotoku. Vendar Ivan Asen II. ni osvojil Carigrada in ni ustanovil grško-bolgarskega cesarstva, kar je bil njegov glavni cilj. Po njegovi smrti so moč države omajali vpadi Tatarov. Bolgarija je pridobljena ozemlja postopoma izgubljala in se drobila na fevdalne pokrajine. Za ta čas so značilni kmečki upori, saj so bile fevdalne dajatve izjemno velike. Na prestolu se je zamenjalo več vladarjev, na primer Kaliman I. in II., Mihael I. Asen, Konstantin Tih Asen, Jurij I. Terter, Smilec, Svetoslav Teodor. Car Mihael II. Šišman (1323-1330) je hotel osvojiti Srbijo, a je bil leta 1330 pri Velbuždu poražen. Srbsko-bolgarski odnosi so se normalizirali v obdobju srbskega vladarja Dušana Silnega (1331-1355), ki se je oženil s sestro bolgarskega carja Ivana Aleksandra (1331-1371). Po njegovi smrti so Bolgarijo ponovno oslabili boj za prestol ter vmešavanja Turkov in Madžarov.

Turška nadvlada

Turki so na Balkan prispeli leta 1362 in v naslednjih tridesetih letih zavzeli večino bolgarskega ozemlja. Leta 1385 so zavzeli Sofijo, leta 1393 pa je Bolgarijo sultan Bajazit I. vključil v turško državo. Zaprl je cerkve in samostane; začela se je petstoletna turška nadvlada in s tem mračno obdobje bolgarske zgodovine. Turki so se naselili v večjih naseljih ter pregnali Bolgare na podeželje in v gore. Kristjani so morali plačevati izjemno visoke davke, zato so se nekateri spreobrnilo v islam (tem pravijo Pomaki). Občasno so se pojavljali upori, vendar so bili brutalno zatrti; samo leta 1657 je bilo požganih 218 cerkva in 33 samostanov. Bolgarska nacionalna in kulturna identiteta je uspela preživeti v izoliranih samostanih, kakršen je bil Rilski. Preko samostanov so navezali tudi stike z Rusijo. Vera, bolgarski jezik in kulturna dediščina so se ohranili tudi v odmaknjenih vaseh, zlasti v Rodopih. To je tudi čas tako imenovanih hajdukov, upornikov proti Turkom, ki so se skrivali v gozdovih.

Turška nadvlada je gospodarski razvoj najprej povsem ustavila. Sčasoma, vendar zelo počasi, se je položaj spremenil. Bolgari so turško cesarstvo oskrbovali z volno, oblačili in hrano; nastal je sloj premožnejših trgovcev, ki so pozneje prispevali k narodnemu preporodu. Gospodarski razvoj je bil še hitrejši po krimski vojni, ko se je turški imperij moral odpreti zahodnim državam.

Velika Bolgarija

Ob koncu 18. stoletja, ko je začela moč turškega imperija zaradi notranjih nasprotij slabeti, se je začelo oblikovati bolgarsko narodnoosvobodilno gibanje - bolgarski nacionalizem, katerega najbolj znani voditelji so bili Georgi Rakovski, Ljuben Karavelov, Vasil Levski in Hristo Botev. Razred bogatih trgovcev, ki so trgovsko sodelovali z zahodnoevropskimi državami, je želel oživiti bolgarsko kulturo. Zacveteli so glasba, slikarstvo, arhitektura in literatura, za osnovo so jemali tipične bolgarske narodne motive. Odpiralo se je šole in čitalnice, kjer so poučevali in brali v bolgarskem jeziku. Izšli so prvi bolgarski časopisi. Leta 1870 je Turčija priznala avtonomno bolgarsko cerkev, kar je bil pomemben korak k neodvisnosti. Ker pa je bila politično Bolgarija še vedno odvisna, so voditelji preporoda, ki so pod vodstvom Levskega ustanovili Bolgarski revolucionarni centralni komite, pripravljali vstajo proti Turkom. Izbruhnila je v Koprivici leta 1876. Turki so jo zatrli in v znak maščevanja na okruten način pobili 30.000 ljudi ter uničili številne vasi. To je sprožilo odpor v zahodnoevropskih državah, zlasti pa v Rusiji, ki je Turkom zagrozila z vojno. Pri tem so jo vodili panslovska čustva in želja, da bi segla do Carigrada in nadzorovala Bospor. Na stran Bolgarov sta stopili celo Velika Britanija in Francija. Obe državi sta bili namreč dolgo nenaklonjeni Rusiji, ker sta se bali njene moči in sta podpirali Turčijo, kar se je najbolj pokazalo v času krimske vojne med letoma 1854 in 1856. Takrat sta oblegali ruska črnomska pristanišča ter pri tem upali, da bo turški imperij preživel v tedanjem obsegu, vendar ob sprejetju nekaterih reform, ki pa jih je sultan na njuno razočaranje zavrnil. Da bi

umirili položaj, je bila v Carigradu sklicana konferenca, na kateri so Turkom predlagali ustanovitev avtonomne bolgarske province, kar so ti gladko zavrnil. Rusi vojne s Turki niso začeli, ker so se bali avstrijskega posredovanja. Zato so Rusi z Avstrijci sklenili tajen dogovor, da bodo Rusi podpirali Avstrijce pri njihovih zahtevah do Bosne in Hercegovine, če v rusko-turških konfliktih Avstrija ostane nevtralna. Po tem dogovoru je ruski car Aleksander II. (Bolgari mu pravijo tudi car Osvoboditelj) aprila 1877 napovedal vojno Turčiji. Največje bitke so se bile v Plevni in na prelazu Šipka na Stari planini. V enoletni vojni je Rusija izgubila okrog 200.000 vojakov. S pomočjo številnih bolgarskih prostovoljcev so turško vojsko pregnali skoraj do Carigrada. Po rusko-turški vojni v letih 1877–1878 so z mirovnim sporazumom v San Stefanu (3. 3. 1878) ustanovili Veliko Bolgarijo, ki je obsegala še Makedonijo ter dele Albanije, Srbije in Trakije. Vendar so se zahodnoevropske velesile novoustanovljene države kmalu ustrašile, zlasti njenega morebitnega sodelovanja z Rusijo, zato so tri mesece pozneje na berlinskem kongresu (13. 7. 1878) prejšnji dogovor bistveno korigirale. To sta zahtevali zlasti Francija in Velika Britanija, ker sta se bali ruske ekspanzije. Makedonija in južna Trakija sta bili vrnjeni Turčiji, ostalo ozemlje pa so razdelili na dva dela: med Donavo in Staro planino, vključno s Sofijo, je bila neodvisna kneževina Bolgarija, južno od Stare planine pa je nastala Vzhodna Rumelija, avtonomna provinca v okviru turškega imperija. Zapuščina berlinskega kongresa, ki je regijo razdelil ne glede na narodne značilnosti, je za vedno zaznamovala Balkan.

Aprila 1879 je veliko sobranje v Velikem Trnovem sprejelo liberalno ustavo, ki je določala, da bo parlament izvoljen s splošno volilno pravico. Hkrati je za bolgarskega kneza izbralo princa Aleksandra I. (1879–1886) iz nemške rodbine Battenberg, ki je v času osvobodilne vojne sodeloval z Rusi. Bolgarija in Vzhodna Rumelija sta se združili po plovdivskem uporu leta 1885, vendar zaradi poslabšanja odnosov med princem Aleksandrom in ruskim carjem Rusija združitve ni hotela priznati. Ruski vladar je zahteval abdikacijo princa in je iz bolgarske vojske odpoklical vse svoje častnike. Ker se je Srbija zbala, da bo združitvi Bolgarije in Vzhodne Rumelije sledila ozemeljska širitev države na zahod, je izbruhnila srbsko-bolgarska vojna (1885–1886), ki se je končala s statusom quo oziroma mirovnim sporazumom v Bukarešti (3. 3. 1886). 9. 8. 1886 so rusofilski častniki kneza Aleksandra prisilili zapustiti državo in ustanovljena je bila prorуска vlada. Le-to je v nekaj dneh strmoglavil liberalni politik Štefan Stambulov. Ta je knezu sicer želel pomagati pri vrnitvi v državo, vendar ga je le-ta razjezil s prijateljevanjem z ruskim carjem. Septembra leta 1886 je bil knez prisiljen abdicirati. Stambulov je bil vodja tako imenovanega regentskega sveta in nenaklonjen Rusiji, zunanjo politiko Bolgarije pa je preusmeril k Avstriji in Nemčiji. Na njegovo pobudo je bil kljub ruskemu nasprotovanju za kneza izbran Ferdinand I. iz nemške rodbine Sachsen-Coburg-Gotha-Kohary (1887–1918), ki ga evropske velesile vse do leta 1896 niso priznavale. Stambulov je bil premier, a se je vmešaval v knezovo osebno življenje in "igral" neke vrste diktatorja, vse dokler ga, najbrž po ukazu samega Ferdinanda I., leta 1895 niso ubili makedonski teroristi. V dobi njegovega vladanja se je zgodil pomemben gospodarski zasuk. Odprl je vrata avstrijskemu kapitalu, gradile so se železnice in tovarne. Industrializacija je povzročila

globoke družbene spremembe; obrt je nazadovala, številni obrtniki so propadli, hkrati so propadale tudi majhne kmetije, ki niso zmogle plačevati velikih davkov. Krepil se je proletarijat. Ruski pritisk je zamenjal avstrijski, nastajanje kapitalistične družbe je ta proces le še poglobilo. Razvilo se je delavsko gibanje, povsod so ustanavljali sindikate. V tem času je Bolgarija gospodarsko napredovala, oblikovali sta se tudi dve stranki, ki sta imeli velik vpliv pozneje: predhodniki komunistov Socialni demokrati in Kmečka zveza.

Balkanski vojni

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je položaj na vzhodu Balkanskega polotoka za velesile postajal neobvladljiv. Ferdinand I. je izkoristil zmedo, ki je nastala z mladoturško revolucijo, in 5. 10. 1908 razglasil popolno neodvisnost Bolgarije, sebe pa pozneje oklical za carja (tretje bolgarsko cesarstvo). Politična kriza na ozemlju turškega imperija je pomenila, da sta bili Makedonija in južna Trakija spet predmet razprav med Bolgarijo in sosednimi državami, ki so se dogovorile o skupnem boju proti Turkom. Leta 1911 se je začela oblikovati tako imenovana balkanska zveza. Najtežja so bila srbsko-bolgarska pogajanja, saj sta obe državi zahtevali Makedonijo. Pod pritiskom Rusije je bil dosežen kompromis: Srbija je Bolgariji priznala pravico do ozemelj vzhodno od Rodopov in reke Strume, Bolgarija pa Srbiji ozemlje severno od Šar planine. Vmes je ostala nevtralna cona med Šar planino in Rodopi, med Egejskim morjem in Ohridskim jezerom. Pravic in želja Makedoncev ni nihče upošteval, saj tako Bolgari kot Srbi makedonskega naroda niso priznavali. Enako je bilo pri Grkih in zaradi njihovih zahtev po Egejski Makedoniji s Solunom vred je bilo sporazum z Bolgari mogoče skleniti šele leta 1912. Četrta zaveznica je bila Črna gora. Še istega leta jeseni se je začela prva balkanska vojna, v kateri je Bolgarija skupaj z zaveznicami premagala Turčijo in jo izrinila iz Evrope. Ta vojna je Bolgariji dala upanje za pridobitev ozemelj, ki so ji bila vzeta na berlinskem kongresu. 30. 5. 1913 je Turčija v Londonu podpisala mirovno pogodbo, velike sile pa so zaveznicam prepustile, da si zasedeno ozemlje same razdelijo. Med Bolgari in Srbi se je takoj vnel spor glede Makedonije, na drugi strani pa so se Grki prerekali zaradi Soluna. Srbi in Grki so 1. 6. 1913 sklenili pogodbo o prijateljstvu in obrambi proti Bolgarom. S to pogodbo so rešili mejna vprašanja v Makedoniji (ta meja velja še danes), Srbija pa je za 50 let dobila prosto cono v solunskem pristanišču. Bolgarija je dobila območje Odrina ter zahodno in vzhodno Trakijo. Ker je bila nezadovoljna z delitvijo ozemlja in je hotela dobiti večino Egejske in Vardarske Makedonije, je 30. 6. 1913 napadla srbske in grške položaje v Makedoniji. Srbska vojska jo je premagala v bitki ob Bregalnici (9. 7. 1913). V vojno proti Bolgariji sta stopili še Turčija, ki je znova zasedla Odrin, in Romunija, ki je od Bolgarije zahtevala del Dobrudže in je brez težav prodrla do Sofije. Bolgarija je morala prositi za premirje, saj se je Ferdinandova odločitev za napad pokazala za hudo napako. Po mirovnih sporazumih v Bukarešti (10. 8. 1913) in Carigradu (16. 9. 1913) je morala Bolgarija prepustiti Romuniji južno Dobrudžo, Turčiji območje Odrina,

obdržala pa je vzhodno Trakijo in Pirinsko Makedonijo; ostal ji je tudi dostop do Egejskega morja na območju med Mesto in Dedeagačem. Srbija je dobila Vardarsko Makedonijo, Grčija pa Egejsko. Po tem se je Bolgarija povezovala z Avstrijo in Nemčijo. Balkanski vojni sta bili v bistvu prvi veliki bitki prve svetovne vojne, posledice razdora med zaveznicami v prvi balkanski zvezi pa se še vedno čutijo.

Svetovni vojni in obdobje med njima

V prvi svetovni vojni je Bolgarija najprej razglasila nevtralnost, nato pa septembra 1915 prestopila na stran Nemčije in Avstro-Ogrske ter se vojskovala proti Srbiji, Romuniji in drugim antantnim silam, Veliki Britaniji, Franciji in Rusiji. Na odločitev k pridružitvi centralnim silam so vplivali sovraštvo do Srbije in nemške obljube, da bo Makedonijo dobila brez žrtev. Sledila so tri leta, ko so zapirali vojne nasprotnike in je na tisoče bolgarskih vojakov umrlo v makedonskih gorah. Zaradi nasprotovanja ljudstva pronemški politiki je Ferdinand abdiciral in prestol je zasedel njegov sin Boris III. (1918–1943). Z mirovnim sporazumom v Neuillyju (27. 11. 1919) je Bolgarija izgubila vse, kar je pridobila v tej vojni, in še dostop do Egejskega morja. Poleg tega je morala zmanjšati število vojakov in oborožitev ter za povzročeno škodo plačati izdatno odškodnino.

Obdobje med svetovnimi vojnami so zaznamovali skromna gospodarska rast, huda gospodarska kriza, kričeča socialna nasprotja in politični nemiri, povezani s tako imenovanim makedonskim vprašanjem, pa tudi konflikt z Grčijo leta 1925, ko je le-ta vdrla na bolgarsko ozemlje, za kar je bila kaznovana. Najmočnejša in najvplivnejša stranka je postala Bolgarska kmečka nacionalna zveza pod vodstvom Aleksandra Stamboliskega, ki je postal ministrski predsednik. Njegova politika je bila bolj kot mestom naklonjena podeželju, zato si je nakopal jezo meščanstva. Ker je skušal zgladiti spore z Jugoslavijo, je postal tarča nacionalistov in bil leta 1923 umorjen. Za tem je bila vse do leta 1931 na oblasti Koalicija demokratičnih sil pod vodstvom Aleksandra Cankova. Komunistična partija je bila prepovedana, njeni voditelji so pobegnili v Rusijo, mnogo je bilo ubitih. To je bilo obdobje političnih umorov, saj je bilo med letoma 1923 in 1934 umorjenih več kot 900 ljudi. Na začetku tridesetih let je na volitvah zmagala levo usmerjena koalicija Ljudski blok, ki pa zaradi splošne gospodarske krize ni bila uspešna. Iz Rusije so se vrnil komunisti in ustanovili Bolgarsko delavsko stranko, ki je bila kmalu prepovedana, Cankov pa je po Hitlerjevem vzoru ustanovil nacionalno socialistično gibanje. Konec političnim spremembam je naredil car Boris III., ki je leta 1935 vzpostavil diktaturo; parlament je bil razpuščen, stranke pa ukinjene.

Kljub temu, da je ob izbruhu druge svetovne vojne Bolgarija razglašala nevtralnost, je pod pritiskom Rajha popustila. S sporazumom v Craiovi (7. 9. 1940) je od Romunije dobila vrnjeno južno Dobrudžo, v kar je Romunijo prisilila Nemčija. V Bolgariji so spet oživele ozemeljske zahteve in ker je pri tem pričakovala pomoč Nemčije, je 1. 3. 1941 pristopila k trojnemu paktu in dovolila navzočnost nemških sil, ki so 6. 4. 1941 z njenega

ozemlja napadle Jugoslavijo in Grčijo. V zahvalo za pomoč je dobila južni del Srbije in Makedonijo.

Kljub pronemški politiki Bolgarija ni nikoli napovedala vojne Sovjetski zvezi. Prav tako ni privolila, da bi Rajhu predala okrog 50.000 Judov, ki so živeli v državi. Leta 1943 je car Boris teden dni po sestanku s Hitlerjem skrivnostno umrl. Nekateri še vedno menijo, da ga je Hitler dal zastrupiti, ker ni spoštoval ukazov glede Judov in Rusije. Nasledila sta ga šestletni sin Simeon II. in pronemška vlada pod vodstvom Dobri Božilova. Pozimi 1943–1944 so zavezniške sile bombardirale Sofijo in nekaj večjih mest, kar je še povečalo nezadovoljstvo ljudi do vlade in zaradi njenega sodelovanja s fašisti okrepilo protivojno dejavnost. Iz Moskve so se vrnilo komunisti, vendar je bilo partizansko gibanje šibko.

Socialistično obdobje

Po neuspešnih pogajanjih o premirju je 8. 9. 1944 v Bolgarijo vdrla Rdeča armada. Dan pozneje je pod vodstvom Bolgarske delavske stranke izbruhnila splošna vstaja, s katero so odpravili monarhijo. Bolgarija je podpisala premirje, s katerim se je zavezala, da bo vrnila dele Makedonije in Grčije, ki jih je dobila med drugo svetovno vojno. Še pred njenim koncem so po vsej deželi ustanavljali ljudska sodišča, na katerih so na smrt ali dolgo zaporno kazen obsodili na tisoče ljudi, ki so med vojno podpirali fašistično vlado. Po osvoboditvi je komunistična partija po dveh desetletjih skrivnega delovanja postala vodilna politična sila v državi, saj je na parlamentarnih volitvah novembra 1945 zmagala Domovinska fronta, v kateri so imeli večino komunisti.

Septembra 1946 je ljudstvo s plebiscitom dokončno izgnalo carja in odpravilo monarhijo. Teden dni pozneje (15. 9. 1946) so razglasili ljudsko republiko. Po mirovnem sporazumu v Parizu (10. 2. 1947), ki je Bolgarijo obnovil v mejah iz januarja 1941 in ji naložil plačilo reparacij Grčiji ter Jugoslaviji, je na novo izvoljena vlada Georgija Dimitrova izpeljala korenito sovjetizacijo, pri čemer je leta 1947 sprejela socialistično ustavo po sovjetskem zgledu. Politični nasprotniki so bili odstranjeni, stranke pa ponovno prepovedane. Najmočnejši policijski teror je bil v letih 1948–1949. Zaradi pritiska Sovjetske zveze je Bolgarija leta 1948 prekinila stike z Jugoslavijo (spor med Stalinom in Titom), prav tako so se ohladili odnosi z Grčijo in Turčijo ter z Združenimi državami Amerike, ki so bile obtožene vohunjenja. Leta 1949, ko je Stalin na mesto Dimitrova postavil Vulko Červenkov, je Bolgarija vstopila v SEV in leta 1955 v Varšavski pakt, s čimer se je na Sovjetsko zvezo še tesneje navezala. Izvedena je bila kolektivizacija kmetijstva, začela se je močna industrializacija. Po Stalinovi smrti je Červenkov izgubljal moč, nasledil ga je Todor Živkov (1962–1989), ki je nekoliko omilil strogost stalinističnega režima in se trudil za vzpostavitev sodobne industrijsko-kmetijske države. Leta 1958 je kot partijski sekretar po vzoru Kitajske oznanil novo gospodarsko politiko, imenovano "velik skok naprej", ko naj bi petletne gospodarske razvojne programe izpolnili v samo treh letih. Pod njegovim vodstvom je Bolgarija postala ena od uspešnejših med državami Varšavskega pakta. V skoraj vsem je sledila Moskvi,

zato so jo mnogi, pa tudi Bolgari sami, imenovali kar šestnajsta republika Sovjetske zveze. Po nižjih cenah je uvažala nafto, elektriko in surovine. Nadzor partije nad javnim življenjem je bil sicer zelo strog, vendar so bili ljudje zaradi zagotovljenega dela, šolanja in zdravstva pripravljeni sprejeti tudi kratenje mnogih liberalnih pravic. Politika Živkova namreč ni bila naklonjena pripadnikom drugih etničnih in verskih skupnosti. Močnih pritiskov bolgarizacije so bili deležni predvsem Romi, Turki in Pomaki. Če se niso bili pripravljeni ukloniti, so ostali brez zaposlitve in stanovanja ali pa so bili poslani v posebna taborišča.

Parlamentarna republika

Ravno v obdobju perestrojke v Sovjetski zvezi je Bolgarijo prizadela suša, ki je uničila pridelek in zmanjšala proizvodnjo električne energije. Dovoz nafte iz zaveznice je bil zaradi političnih dogodkov ustavljen, kar je v Bolgariji povzročilo hudo energetska krizo. Prvič po dolgem času so bili rusko-bolgarski odnosi skrhani. Mihail Gorbačov je vse več moči namenjal demokratizaciji, s čimer se Živkov ni strinjal. Preveč goreči zagovorniki demokratičnih sprememb v Bolgariji so bili kaznovani. Kljub temu je podpora glasnosti in perestrojki postajala vse glasnejša, ustanovljale so se razne nevladne organizacije (Podkrepa, Ekoglasnost). Pojavile so se prve skupine, ki so protestirale zaradi kratenja človekovih pravic in onesnaževanja okolja. Tudi znotraj partije je prišlo do razkola na tiste, ki so podpirali Živkova, in one, ki so želeli politične spremembe. Mirna revolucija v Nemški demokratični republiki in vse močnejše opozicijsko gibanje sta skupino bolgarskih visokih komunističnih funkcionarjev spodbudila, da je novembra 1989 v nekakšni palačni revoluciji dosegla odstop stare garde. Zaradi nenehnih demonstracij se je komunistična partija še pred letom 1990 odrekla vodilni vlogi v državi in družbi ter obljubila svobodne volitve. Živkova je zamenjal Petar Mladenov, ki je bolgarskim Turkom vrnil državljanstvo in začel vzpodbujati vzpostavitev večstrankarskega političnega sistema ter tržne reforme. Ministrski predsednik je postal Andrej Lukanov. Na prvih parlamentarnih volitvah junija 1990 so dobili večino reformirani komunisti oziroma Bolgarska socialistična stranka, ki je imela volivce predvsem na podeželju. V mestih je dobila večino Zveza demokratičnih sil, ki je združevala šestnajst opozicijskih strank in skupin. Precejšen delež glasov je dobila tudi stranka DPS - gibanje za pravice in svobodo muslimanskega prebivalstva. Z rezultati volitev je bilo nezadovoljnih veliko ljudi, saj je bila na vodilnih položajih še vedno stara partijska garnitura, čeprav z drugim imenom. Zato je prišlo do množičnih demonstracij, ki so jih na ukaz Mladenova zatrli z uporabo sile, zato je julija 1990 moral odstopiti. Zamenjal ga je Željko Želez, ki je bil zaradi kritik bolgarske oblasti v prejšnjem sistemu izgnan. Sledila je odstranitev vseh komunističnih simbolov. Kmalu se je zrušila tudi vlada, ki ni hotela ali znala izvesti pomembnih gospodarskih reform. Nova vlada, nastala iz koalicijskih strank decembra 1990, je imela nalogo pospešiti prehod v kapitalizem in pripraviti nove volitve. Sprostitev cen so sledili visoka inflacija, bankroti, množična brezposelnost in vsesplošna beda. Bolgarska družba je bila razdvojena, saj prehod ni

bil tak, kot so si ga ljudje predstavljali; socialne storitve so se zmanjšale, revščina pa povečala. Položaj je izkoristila Bolgarska socialistična stranka, ki je predlagala počasnejši model izvajanja gospodarskih reform in ohranitev nekaterih značilnosti državnega planiranja. Poleg tega je uporabila tudi ideologijo narodne enotnosti in obljubila socialno varnost ter disciplino, kakršni sta bili v prejšnjem režimu. Čeprav se je zazdelo, da Zveza demokratičnih sil izgublja boj, je na naslednjih volitvah prejela nekaj več glasov kot bivši komunisti. Nova vlada pod vodstvom Dimitrova je odstranila ovire za prihod tujega kapitala ter pospešila privatizacijo in denacionalizacijo. Željo Želev je bil leta 1992 izvoljen za predsednika države. Med vlado in predsednikom je prihajalo do občasnih nesoglasij, saj se njuni cilji glede gospodarske reforme niso povsem ujemali. Okrepile so se tudi težnje po ponovni vzpostavitvi monarhije, saj so mnogi verjeli, da bi v tujini dolgo časa živeči izgnani kralj Simeon II. lahko pomagal Bolgariji. Tudi tej vladi ni uspelo izboljšati življenjskega standarda, zato je Želev na pomoč poklical nestranskarke strokovnjake, ki so bili sicer uspešni v sodelovanju s tujino, medtem ko jim življenjskega standarda in problemov prebivalstva ni uspelo izboljšati. Rezultat je bil ponižujoč poraz na volitvah decembra leta 1994, ko je Bolgarska socialistična stranka dobila absolutno večino v parlamentu. V naslednjih dveh letih je bila na oblasti Bolgarska socialistična stranka z ministrskim predsednikom Žanom Videnovim in državo popeljala v kaos s hiperinflacijo, padcem življenjske ravni, korupcijo na vseh ravneh in razcvetom kriminala. Tuji vlagatelji so zapustili državo, primanjkovati je začelo hrane.

Novembra 1996 je bil za predsednika države izvoljen Petar Stojanov. Z njegovo izvolitvijo se Bolgarska socialistična stranka ni strinjala. Ministrski predsednik Videnov je odstopil, Zveza demokratičnih sil pa je zahtevala predčasne parlamentarne volitve. Med strankarskimi prepiri je bilo močno prizadeto državno gospodarstvo in država se je znašla na robu bankrota. Januarja 1997 so tisoči državljanov zahtevali predčasne volitve in rešitev gospodarske krize. Po napadu na parlament je vodilna stranka morala stavbo zapustiti. Stojanov je končno prevzel predsedniško funkcijo in ustanovil začasno vlado. Z volitvami aprila 1997 se je vlada zamenjala že sedmič. Oblast je prevzela demokratična vlada pod vodstvom ministrskega predsednika Ivana Kostova, ki je obljubil boj proti korupciji in prihod tujega kapitala. Trdno se je držal tržnih reform in stroge davčne politike, s čimer si je pridobil zaupanje v članicah Evropske zveze in Nata. Resnost, hitra privatizacija, umiritev inflacije in zatrtje korupcije so dejansko privabili tuje vlagatelje.

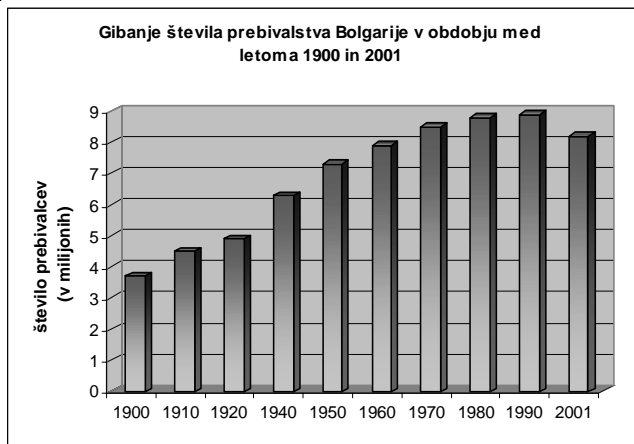
Zdaj je predsednik države Georgi Parvanov, premier pa nesojeni kralj Simeon Borisov Saksoburgotski. Bolgarija uspešno izvaja politično, socialno in gospodarsko tranzicijo, vključuje se v mednarodne tokove, čeprav se življenjska raven prebivalstva ni kaj dosti izboljšala. Bolgarija je, prej navezana samo na države Varšavskega pakta, vzpostavila dobre odnose tako z zahodnoevropskimi državami in Združenimi državami Amerike kot tudi s sosednimi deželami. V prehodnem obdobju od večine med njimi prejema pomoč. Država je na dobri poti za vstop v Evropsko zvezo. Pridružitveni sporazum z EZ je podpisala 1. 3. 1993, za sprejem vanjo pa je uradno zaprosila 14. 12. 1995. Na konferenci zveze NATO decembra 2002 v Pragi je bila povabljena v Severnoatlantsko zaveznitvo.

PREBIVALSTVO IN POSELITEV

Prebivalstvo

Na spremembe števila prebivalstva v 19. stoletju so vplivale predvsem politične razmere in z njimi povezane spremembe velikosti bolgarskega ozemlja, pa tudi številne žrtve bolgarske osvobodilne vojne, v 20. stoletju pa žrtve balkanskih vojn, prve in druge svetovne vojne ter izseljevanje turškega in judovskega prebivalstva. Leta 1900 je na ozemlju zdajšnje Bolgarije živelo 3,7 milijonov ljudi, tik pred začetkom druge svetovne vojne že 6,3 milijone. Po njej je število ljudi stalno naraščalo vse do konca osemdesetih let 20. stoletja. Leta 1990 so našli skoraj 9 milijonov prebivalcev (8.989.172), pri čemer je bilo 100.000 več žensk kot moških. V tej številki niso upoštevani Turki, odseljeni leta 1989 zaradi nasilne asimilacijske politike, in številni etnični Bolgari, ki so se odselili leta 1990 zaradi tako rekoč katastrofalnega znižanja življenjskega standarda. Odselilo naj bi se več kot pol milijona ljudi, kar je negativno vplivalo na sestavo in številčnost bolgarske delovne sile. Ocene o številu prebivalstva za leto 2001 se zato precej razlikujejo, saj je v različnih virih možno zaslediti številke med 7,7 in 8,2 milijona. Število v tujini živečih Bolgarov se je povečalo na 3 milijone; okrog 2 milijona jih živi v drugih balkanskih državah, pol milijona v Rusiji, preostali pa v državah Zahodne Evrope, Združenih državah Amerike, Kanadi, Argentini in Avstraliji. Iz Bolgarije se vsako leto še vedno odseli med 50.000 in 60.000 ljudi, vrne se jih le okrog 10.000.

Število prebivalcev je pred drugo svetovno vojno naraščalo hitreje kot po njej. Vzrok gre iskati v drugačnem načinu življenja in mišljenja; položaj moškega v družbi se je določal glede na število otrok, zlasti sinov. Zato so bile bolgarske družine številčne. Prav tako so bile bolj cenjene ženske, ki so rodile veliko

otrok, tiste brez njih, tako poročene kot neporočene, so veljale za manjvredne. Izboljšanje zdravstvenih storitev in higienskih razmer po drugi svetovni vojni je vplivalo na povečanje naravnega prirastka in zmanjšanje smrtnosti; v začetku petdesetih let 20. stoletja je imela Bolgarija s 14,9 ‰ enega od največjih naravnih prirastkov v Evropi in rodnost 25 ‰. Z gospodarskim razvojem po drugi svetovni vojni se je tradicionalni način mišljenja počasi izgubljal. Velike družine niso več bile družbeni ideal; večje

število otrok je pomenilo kvečjemu večje breme za družino. Z izobraževanjem so ženske postale manj dovzete za tradicionalne patriarhalne družinske vrednote, njihov odnos do tega, da je njihova naloga predvsem rojevanje otrok, je postal odklonilen. V raziskavi, izvedeni na začetku devetdesetih let 20. stoletja, so bile bolgarske ženske mnenja, da naj ima idealna družina dva otroka, toda zaradi neugodnih gospodarskih in socialnih razmer so se odločale samo za enega. Vedno več žensk je brez otrok. Tak način mišljenja ni značilen samo za bolj izobražene in v mestu živeče ženske, ampak prevladuje tudi že na podeželju. Družine s tremi ali več otroki so postale prava redkost. Ker je število ljudi v osemdesetih letih 20. stoletja začelo stagnirati, kar je povzročilo staranje prebivalstva, so načrtovalci razvoja postali zaskrbljeni. Že v obdobju Živkova so pričeli izvajati takšno socialno politiko, ki se je zavzemala za najmanj dva otroka v vsaki družini in spodbujala družine k večji rodnosti in s tem k rojstvu devetmilijontega Bolgara v matični državi. Čeprav se družine skladno z zakonom lahko svobodno odločajo o številu otrok, so uvedli strogo politiko do splava, zmanjšali pa so tudi količino razpoložljivih kontracepcijskih sredstev in zaostri pogoje za njihovo pridobitev. Kljub temu je leta 1985 število splavov preseгло število rojstev. Samski moški in ženske so morali plačevati poseben davek, katerega višina je bila odvisna od njihove starosti, družine pa so za šolajoče otroke dobivale posebne ugodnosti. Večina omejevalnih ukrepov je bila z letom 1990 ukinjena, zelenega učinka pa niso prinesli. Že v socialističnem obdobju nizka rodnost se je v devetdesetih letih zaradi gospodarske krize in padca življenjske ravni še znižala, tako da je med najnižjimi na svetu. Leta 1997 se je rodilo samo 60.000 otrok, zabeleženih pa je bilo dvakrat toliko splavov. Na drugi strani se je po drugi svetovni vojni kot rezultat družbenega in gospodarskega razvoja, boljše zdravstvene oskrbe in izboljšanja delovnih razmer smrtnost močno zmanjšala. Pričakovana življenjska doba je v povprečju 71 let. Zaradi procesa staranja prebivalstva je delež starejših od 65 let že presegel delež do 15 let starih otrok. V zadnjih letih močno narašča smrtnost. Zaradi neugodnih demografskih tokov je v Bolgariji že onemogočeno naravno obnavljanje prebivalstva.

TEMELJNE PREBIVALSTVENE ZNAČILNOSTI (ocene za leto 2000):	
Število prebivalcev	od 7,7 do 8,2 milijona
Rodnost	8,06 ‰
Smrtnost	14,5 ‰
Naravni prirastek	- 6,5 ‰
Migracijski saldo	- 4,9 ‰
Letna rast prebivalstva	- 1,14 %
Smrtnost dojenčkov	14,6 ‰
Pričakovano trajanje življenja	moški 67,7 let; ženske 74,9 let
Delež prebivalcev, mlajših od 15 let	15,1 %
Delež prebivalcev, starejših od 65 let	16,7 %
Delež mestnega prebivalstva	67 %
Število aktivnih prebivalcev	3,7 milijonov
Delež nepismenih	2 %

Poselitev

V Bolgariji je okrog 5400 naselij, med njimi jih ima 240 mestni značaj. Mnoga mesta so nastala že v antiki in srednjem veku, največ pa jih je šele iz obdobja po drugi svetovni vojni. Da neko naselje postane mesto, mora imeti vsaj 3000 prebivalcev, pri čemer so seveda tudi izjeme. Po letu 1989 so postala mesta tri naselja. Odločbo o razglasitvi mora potrditi skupščina in podpisati predsednik države.

Slemenska gručasta naselja so v Bolgariji razmeroma redka. Foto Monika Benkovič.

Naravnogeografska pestrost države se odraža tudi v razporeditvi prebivalstva. Gustota poselitve je 89 prebivalcev na km², s čimer spada Bolgarija med evropske države z redko poselitvijo. Najgosteje poseljena območja so nižina ob Donavi, zgornji del Trakije, okolica Burgasa in kotline v goratem svetu, med katerimi je največja Sofijska kotlina. Najredkeje poseljeni območji sta Dobrudža na severovzhodu in Strandža na jugovzhodu države. Neposeljeni so le najvišji deli Rodopov, Rile in Pirina.

Urbanizacija

Proces urbanizacije se je začel z osvoboditvijo izpod turške oblasti, vendar je bil zaradi pomanjkanja delovnih mest v mestih počasen, ovirale pa so ga tudi vojne. Leta 1900 je v mestih živelo komaj 19 % prebivalstva, do leta 1945 se je delež povečal na 24 %. Bolgarska mesta so začela naglo naraščati po letu 1945. Do takrat sta samo Sofija in Plovdiv imela več kot 100.000 prebivalcev, leta 1990 pa je navedeno število prebivalcev presegle kar devet mest: Burgas, Dobrič, Pleven, Plovdiv, Ruse, Sliven, Sofija, Stara Zagora in Varna. V nekaterih mestih se je število prebivalcev povečalo celo za šestkrat. Leta 1990 je v naštetih mestih živela že tretjina vsega prebivalstva, mestnega pa je bilo kar 67 % prebivalstva. To Bolgarijo takoj za Češko postavlja na drugo mesto najbolj urbaniziranih držav v vzhodni Evropi. Število mestnega prebivalstva je presegle število podeželskega v letu 1969. Množično preseljevanje s podeželja v mesta je bilo povezano z načrtno industrializacijo in s socializacijo kmetijstva. Vzrok za tovrstne selitve je bilo predvsem pomanjkanje delovnih mest na podeželju, kjer se je v kmetijstvu zaradi mehanizacije in kolektivizacije pojavil višek delovne sile. Največje notranje selitve so bile v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, ko je bila industrializacija najintenzivnejša. Število notranjih selitev je s 185.000 migranti doseglo višek leta 1965. Kar 85 % od vseh migrantov se je zaposlilo v industriji. Intenzivnost priseljevanja prebivalstva se je po letu 1965 nekoliko unesla, prav tako se je spremenila struktura migrantov - postali so mlajši in bolj izobraženi. Z odseljevanjem se je bistveno spremenila starostna sestava podeželskega prebivalstva, saj se je močno povečal delež starih ljudi. Delež vasi s povprečno starostjo prebivalstva nad 50 let se je s 23 % leta 1956 povečal na 41 % sredi osemdesetih let. Številne vasi so brez otrok, posledice se odražajo v zapiranju vrtcev in šol ter slabši oskrbi. Podeželje je še vedno ostro ločeno od mest. Nižji življenjski standard, pomanjkanje delovnih mest, nerazvit javni prevoz in nizka stopnja motorizacije so pglavlni vzroki, da se proces suburbanizacije sploh še ni začel.

V Plovdivu in Sofiji so v osemdesetih letih 20. stoletja število priselitev omejili s posebnim zakonom. Naglemu priseljevanju prebivalstva nekatera mesta niso mogla slediti s ponudbo stanovanj, osnovne infrastrukture in socialnih storitev. Vse to je povzročilo primanjkljaj delovne sile na podeželju, vlado pa je odvrčalo od tega, da bi na podeželju razvijala kakršnakoli zaposlitvena središča. Bolgarski demografi so napačno napovedovali, da se bo delež mestnega prebivalstva do leta 2000 povečal na 75 %. V nasprotju s pričakovanji se je

Novejši del drugega največjega bolgarskega mesta Plovdiva z značilno sociorealistično blokovno gradnjo. Foto Andreja Gobec Vidali.

delež celo rahlo zmanjšal, ker se je pojavil povraten tok selitev iz mesta na podeželje, kjer se je v kmetijstvu in storitvah odprlo kar precej novih delovnih mest.

Narodna sestava prebivalstva

Prebivalstvo Bolgarije je etnično homogeno, saj **Bolgari** sestavljajo dobrih pet šestin vsega prebivalstva. So slovanski narod, ki govori bolgarski jezik; ta skupaj s srbskim, hrvaškim in makedonskim spada v skupino južnoslovanskih jezikov. Bolgari so se kot narod oblikovali v času carja Borisa I. K oblikovanju in krepitvi bolgarske nacionalne identitete je močno prispeval nastanek vzhodne pravoslavne cerkve, prav tako bolgarski jezik, ki se je kot prvi pisani slovanski jezik oblikoval v 9. stoletju in je bil temelj za razvoj bolgarske literature. Nacionalna zavest je bila najbolj prizadeta v času turške nadvlade, saj se je lahko ohranjala le v odročnih samostanih in na podeželju. V 19. stoletju, v času narodnega preporoda, se je oživljanje bolgarske kulture osredotočilo v bolgarskih mestih, njeni nosilci pa so bili v glavnem izobraženci. Ostalo, večinoma kmečko prebivalstvo, je ohranjalo svoje navade; na težko dostopnih območjih so se skozi dolga stoletja bogatile in ohranjale tradicionalne ljudske pesmi in legende, katerih priljubljenost je med ljudmi še vedno večja od literature, ki so jo ustvarili izobraženci.

Narodna sestava se med letoma 1961 in 2000 ni bistveno spremenila. Bolgarov je okrog 84 %, Turkov 8,4 %, Romov 4 %, Makedoncev 2,3 %, preostanek predstavljajo drugi narodi, zlasti Armenci, Romuni, Judi in Tatarji. Največje spremembe v narodni sestavi so se zgodile med letoma 1946 in 1961, ko se je delež Bolgarov povečal za 27 %, medtem ko je delež prebivalcev drugih narodov občutno nazadoval. Ti podatki razkrivajo odseljevanje in asimilacijo nebolgarskega prebivalstva ter razglašanje Makedoncev

za Bolgare (po štetju leta 1956 so jih šteli med Bolgare, s čimer so zanikali posebnosti in pravice makedonskega naroda). Po letu 1965 je uradna statistika ponarejala rezultate popisov, s čimer so komunistični voditelji hoteli zanikati obstoj manjšin. Leta 1985, ko je bila asimilacijska kampanija proti Turkom, Pomakom in Romom najhujša, je politično vodstvo javno razglasilo, da je Bolgarija država, v kateri živi en sam, to je bolgarski narod, in kjer ni pripadnikov drugih narodnih manjšin. Po padcu Živkova je bila represivna manjšinska politika odpravljena. Demokratični režim je ustavil brutalno kršenje temeljnih človekovih pravic. Pripadniki manjšin so dobili pravico do izražanja v svojem jeziku, lahko so ustanavljali organizacije in politične stranke, začeli so izdajati časopise. Ker pa Bolgari še predobro pomnijo čas turške nadvlade, so se mnogi zbal njihovega prevelikega vpliva. Začeli so se spraševati, koliko pravic in do kakšne mere lahko uveljavljajo manjšinske skupnosti. Pojavili so se protesti bolgarskih nacionalistov, ki so liberalizacijo manjšinske politike začasno zavrli.

Največja narodna manjšina so **Turki**, ki se versko opredeljujejo za sunitske muslimane. Živijo na severovzhodu države okrog mest Šumen, Razgrad, Trgovište in Isperih ter v vzhodnem delu Rodopskega gorstva okrog mest Kărdžali, Harmanli in Haskovo. V Bolgarijo so jih naselili iz osrednje Anatolije, da bi branili meje turškega imperija. Na severovzhodu živeti Turki so potomci Tatarov, ki so jih Turki asimilirali.

Spomin Bolgarov na dolgo obdobje zatiranja v času turškega imperija pomeni grozno njihovi narodni identiteti, zato so muslimanski manjšini že od vsega začetka izredno nenaklonjeni. V 19. stoletju je število Turkov, živeti na zdajšnjem ozemlju Bolgarije, presegalo število Bolgarov, vendar so se po razglasitvi neodvisnosti začeli množično odseljevati v Turčijo, tako da jih zdaj v Bolgariji živi še okrog 800.000. Večina se jih ukvarja s poljedelstvom, predvsem z gojenjem tobaka. Čeprav so bili bolgarski muslimani, h katerim se prištevajo tudi šiitski Pomaki, ves čas po drugi svetovni vojni izpostavljeni asimilacijskim pritiskom, komunistični vladi ni uspelo zatreti njihovega verskega in kulturnega življenja. Še več, rodnost muslimanskega prebivalstva se je povečevala, bolgarskega pa

nazadovala, zato sta strah Bolgarov in njihov nacionalizem postajala vse močnejša. S tako imenovano kampanjo spreminjanja imen so se leta 1971 najprej soočili Pomaki, ki so morali podpisovati obrazce z novimi, bolgarskimi imeni. Nasilno dejavnost bolgarske vlade so spremljali protesti pomaškega prebivalstva, ki so jih zatrli s pomočjo vojske, voditelje protestnikov pa javno obesili. Po desetletju zatišja se je pozimi leta 1984 znova obudilo nasilno gibanje proti etničnim Turkom. Komunisti so sprejeli program, s katerim naj bi jih kar najhitreje asimilirali in vključili v bolgarsko družbo. Zahtevali so, da spremenijo imena in priimke v bolgarske, zaprli so mošeje, prepovedali nošenje turških oblačil in uporabo turškega jezika v javnosti. Partijsko vodstvo je program poimenovalo "regeneracijski proces", ki naj bi pomenil pot k državnemu napredku in narodnemu preporodu. Javnost so skušali prepričati, da so bili Turki nekoč Bolgari, ki so morali v 15. stoletju sprejeti islam, prevzem bolgarskih imen pa naj bi bil samo vrnitev h koreninam. Turško prebivalstvo se je odzvalo z množičnimi demonstracijami. Ker so protestnike tudi streljali, se je vmešala svetovna javnost, zlasti organizacije za varovanje človekovih pravic. A bolgarska vlada je ostala gluha in je Amnesty International ter časopise celo obtožila, da kujejo zaroto proti socialistični Bolgariji. Turki so bili nemočni in so se raje odločili za odselitev iz države kot pa za nova imena. Turčija je sprva sprejela vse begunce, bolgarska vlada pa je val beguncev v letu 1989 cinično označila za ekscurzijo, begunce pa za turiste, ki jim je bolgarska vlada izdala turistične vizume. Kljub naporom Turčija vsem beguncem ni mogla zagotoviti ustrezne nastanitve, zato je avgusta 1989 zaprla mejo in mnogi begunci so se vrnil na domove. Velika "ekscurzija" je imela negativne demografske posledice, saj se je od maja do avgusta izselilo kar 300.000 Turkov. Prišlo je do izpraznitve obsežnih območij. Tudi gospodarske posledice so bile občutne; tobak, katerega pridelovanje je bilo osredotočeno na območjih s prevlado muslimanskega prebivalstva, je ostal nepospravljen na poljih. Da bi pobrali pridelek, je Živkov iz mestnega prebivalstva ustanovil delovne brigade. Kmalu za tem so se bolgarski intelektualci, navdušeni nad uspehom perestrojke v Sovjetski zvezi, priključili preganjanim Turkom, obsodili totalitaristični državni režim in ustanovili odbor za varovanje človekovih pravic. Novembra 1989 sta Živkov in njegov režim padla in partijski voditelj Petar Mladenov je priznal, da je bila kampanija spreminjanja imen velika napaka. Zatem so Turki dobili številne pravice, kljub protestom bolgarskih nacionalistov, ki so se zavzemali celo za referendumsko rešitev turškega vprašanja.

Leta 1990 so Turki ustanovili stranko DPS (Gibanje za pravice in svobodo), ki je na prvih volitvah dobila sedeže v parlamentu. Po volitvah leta 1994, ko je na oblast prišla Bolgarska socialistična stranka, je DPS izgubila vpliv in stopila v koalicijo demokratičnih strank. Voditelj stranke Ahmed Dogan, ki je bil v obdobju Živkova zaprt, je postal ena od pomembnejših bolgarskih političnih osebnosti v postkomunističnem obdobju. Razmere za bolgarske muslimane so se po letu 1989 bistveno spremenile. Parlament je izglasoval uvedbo turškega jezika v šole (po štiri ure na teden, vendar izven rednega pouka). Nekateri Bolgari se še vedno bojijo prevelikega vpliva številčne manjšine in njene morebitne neloyalnosti. Kljub uveljavitvi demokracije je še mogoče zaznati diskriminacijo turške manjšine.

V Rodopih živi okrog 300.000 **Pomakov**, ki so bili zaradi muslimanske vere izpostavljeni podobnim asimilacijskim pritiskom kot Turki. Pomaki so bolgarski muslimani, ki so islam sprejeli v času turške nadvlade. Še vedno je nejasno, ali so bili v to prisiljeni ali so se za dejanje odločili prostovoljno, zato da bi si zagotovili pravice, ki so pripadale muslimanskemu prebivalstvu. Ime pomak izvira iz besede "pomagač", saj so jih imeli za turške pomočnike. Med seboj se imenujejo Ahriani. So šiitski muslimani, zato dobivajo pomoč iz Irana. Mnogi otroci se hodijo učiti vere v Iran, Jordanijo, Sirijo in Turčijo. Zaradi izoliranosti v gorah se v času okupacije niso mešali s Turki, zato so njihove fizične značilnosti ostale takšne kot pri Bolgarih. Ker Turki niso nikoli kazali posebnega zanimanja za njihovo ozemlje in ker so se v islam spreobrnilo pozno, so ohranili tudi tradicionalne bolgarske navade. Nikoli se niso učili turščine, zato jih je bolgarska vlada vedno imela za Bolgare. Ukvarjajo se predvsem z delom v gozdu, živinorejo, poljedelstvom in rudarstvom. V Bolgariji obstaja gibanje Rodoljubje, ki hoče Pomake prepričati, da bi se odrekli islamu in prevzeli pravoslavno vero. Največji pritisk v tej smeri je bilo čutiti med letoma 1985 in 1989.

*Pomaška vas z značilnim prepletanjem tradicionalnega in sodobnega.
Foto Andreja Gobec Vidali.*

Po uradnih podatkih živi v Bolgariji tudi 550.000 **Romov**, vendar naj bi jih bilo v resnici še enkrat toliko, saj se mnogi v želji, da se ognejo diskriminaciji, opredeljujejo za Bolgare. Za razliko od Turkov Romi niso nikoli ustanovili politične organizacije, ki bi zastopala

njihove interese, kajti manjka jim skupinska identiteta; še vedno se namreč delijo na plemena. Izvirajo iz Indije in so v Bolgarijo prihajali od 14. stoletja dalje. Čeprav so tradicionalno nomadsko ljudstvo, so se v Bolgariji večinoma že ustalili. Ohranili so svojo kulturo. Po zadnjem popisu prebivalstva, ki je bolgarsko prebivalstvo razločeval po narodnosti, to je bilo leta 1965, je 43 % Romov pripadalo pravoslavni veri in govorilo bolgarščino, 34 % jih je bilo pravoslavcev z romskim jezikom, 23 % pa se jih je štelo za etnične Turke, ki so muslimani in govorijo turško. Po nekaterih ocenah je zdaj kar tri četrtine Romov muslimanov.

Vladni programi za izboljšanje življenja Romov niso prispevali k njihovi integraciji v družbo, ampak so vzpodbudili graditev ločenih sosesk, imenovanih mahala. Te soseske so običajno najslabše opremljeni in najmanj razviti predeli mest. Velike mahale so v Slivenu, kjer živi kar desetina vseh bolgarskih Romov, pa v Lomu in Sofiji. Čeprav se je v obdobju komunizma njihova življenjska raven izboljšala, jih ne priznavajo kot manjšinsko skupnost. Pred letom 1990 je bilo 70 % Romov nekvalificiranih, zato so opravljali najslabše plačana dela na državnih kmečkih gospodarstvih in v industriji. Sprememba režima in velika brezposelnost sta jih med vsemi etničnimi skupinami najbolj prizadeli. Izolacija in socialna izrinjenost iz bolgarske družbe sta bili vse močnejši. Posledica tega je, da le polovica romskih otrok hodi v šolo. Stopnja nepismenosti je visoka. Močno se je povečalo število kriminalnih dejanj. Če vlada ne bo začela reševati njihovih težav, je pričakovati še večje socialne probleme. Žal se z romskimi težavami ukvarjajo le maloštevilni pripadniki skupnosti, ki so se uspeli uveljaviti v bolgarski družbi. Najbolj se trudijo za odpravo romskih sosesk in uradno zamenjavo slabšalnega bolgarskega izraza cigan z izrazom rom, ki ga uporabljajo v večini drugih držav.

V jugozahodnem, pirinskem delu države živi okrog 200.000 **Makedoncev**, ki so na tem območju večinski narod. Leta 1946 je bilo v Bolgariji okrog 250.000 Makedoncev, v obdobju med popisoma v letih 1956 in 1965 pa se je uradno število s 187.789 zmanjšalo na samo 9632. Vzrok je bila močna asimilacijska politika, ki je odrekala temeljne človekove pravice vsem, ki se niso izrekli za Bolgare. Po popisu prebivalstva leta 1965 ljudi niso več identificirali po narodnosti. V preteklosti so bili številni spori glede tega, ali so Makedonci Bolgari ali samostojen narod. Ker imajo Makedonci precej kulturnih, jezikovnih in verskih podobnosti z Bolgari, so jih slednji vedno imeli za zahodno vejo bolgarskega naroda, zato jih tudi niso obravnavali kot narodno manjšino. Leta 1999 sta bolgarska in makedonska vlada podpisali sporazum, ki naj bi med obema državama in njenima glavnima narodoma rešil dolgo trajajoče prepire glede ozemlja, jezika in drugih spornih vprašanj.

Kot simbol narodove neizpolnjene želje, predstavljata Makedonija in makedonsko vprašanje še vedno bolečino za večino Bolgarov.

MAKEDONSKO VPRAŠANJE

Makedonsko vprašanje je v mednarodni politiki prisotno že več kot stoletje. Nastalo je s pojavom in razvojem makedonske nacionalne zavesti ter s težnjami in prizadevanji za samostojnost Makedonije v prvi polovici 19. stoletja, s pojavom prvih knjig v makedonskem jeziku in s prvimi resnejšimi odpori proti bolgarizaciji prebivalstva.

Ime Makedonija je geografski pojem, ki se nanaša na območje, že dolgo naseljeno z različnimi narodi in prepojeno z različnimi kulturami. Območje je bilo stoletja predmet sporov med balkanskimi ljudstvi, zdaj pa je razdeljeno med Bolgarijo, Grčijo in Makedonijo; vsaka od držav ima upravičene zgodovinske razloge za uporabo imena Makedonija in dediščino Makedonije. Grki so za slavanofonske Grke razglasili samo tiste Makedonce, ki živijo v Grčiji, medtem ko se v vprašanju Makedoncev v Jugoslaviji niso spuščali. So pa ovirali priznanje makedonske države po razpadu Jugoslavije. Povsem drugače je bilo z Bolgarijo. Ta ni imela za Bolgare samo v Pirinski Makedoniji živeče Makedonce, ampak tudi tiste, ki so živeli v Jugoslaviji, zdaj v Makedoniji, in so državno ter nacionalno oblikovani kot poseben narod. Bolgarija se je v 20. stoletju trikrat vojskovala za makedonsko ozemlje, vendar je bila vselej poražena. Bolgarska politika je v bistvu nacionalistična in šovinistična. Da bi jo bolje razumeli, je potreben podrobnejši pogled v preteklost.

Kraljestvo Makedonija, v katerem je živel predvsem grško prebivalstvo, je višek doseglo v času cesarjev Filipa II. in Aleksandra Makedonskega v 4. stoletju pr. n. št. V času Rimljanov je bila tu rimska provinca, v obdobju Bizanca je bilo ozemlje razdeljeno na različne upravne enote, samo ime Makedonija pa je v srednjem veku izgubilo. Etnično je bila Makedonija vedno zelo raznolika. Ozemlje so naseljevali Grki, Tračani, Iliri, Slovani in Turki, zato med starodavno in sodobno Makedonijo ni nikakršne etnične in politične kontinuitete. V srednjem veku je bila Makedonija tesno povezana z Bolgarijo, kar je podkrepilo poznejše bolgarske zahteve po njenem ozemlju, čeprav je bila Makedonija določeno obdobje tudi del srbske države. V času Turkov je bila Makedonija razdeljena na province s središči v Solunu, Skopju in Bitoli. V 19. stoletju so nastale neodvisne nacionalne države Grčija, Srbija in Bolgarija. Vsaka od njih je hrepenela po makedonskem ozemlju, vendar je bilo reševanje teh zahtev zaradi zapletene etnične in verske sestave prebivalcev težavno. Makedonski Slovani so govorili jezik, ki je bil slovnično zelo podoben bolgarskemu, vendar je imel veliko srbskih značilnosti. Zato sta si jih prilaščali obe državi in tudi Grčiji. Da bi makedonsko prebivalstvo pridobile na svojo stran, so vse tri države organizirale živahno kulturno dejavnost in močno propagando v svojih nacionalnih jezikih. Za Bolgare je bilo samoumevno, da so Makedonci Bolgari, saj so govorili dialekt njihovega jezika, poleg tega naj bi imeli iste prednike. Ko so Turki dovolili ustanovitev avtonomne bolgarske cerkve leta 1870, so vanjo vključili velik del osrednje Makedonije. V času bolgarskega narodnega preporoda v 19. stoletju so Bolgari in Makedonci doživljali skupen kulturni in umetniški razcvet. Tudi po rusko-turški vojni je Bolgariji pripadel velik del Makedonije, a so jo po kongresu v Berlinu morali vrniti Turčiji. Bolgari so še vedno mnenja, da je bil prav Berlinski kongres tisti, ki je onemogočil njihove legitimne težnje po nadvladi v Makedoniji.

Takrat je v Makedoniji začelo rasti separatistično gibanje, katerega rezultat so bile tajne skupine. Najbolj vplivna je bila Notranja makedonska revolucionarna organizacija (VMRO), ki sta jo z namenom osvoboditve izpod turške oblasti v Solunu ustanovila Goce Delčev in Dame Gruev. Zgledovala se je po bolgarskih borbah za svobodo, kakršna sta bila Vasilij Levski in Hristo Botev. Čeprav se je imela za naslednico bolgarske revolucionarne tradicije, ni nihče med voditelji načrtoval, da bi makedonske interese uresničila s priključitvijo k Bolgariji. Delčev je najboljšo rešitev za oblikovanje makedonske politične in narodne identitete ter za uradno rabo makedonskega jezika videl v nastanku avtonomne Makedonije znotraj nekakšne Balkanske federacije. Tudi v Bolgariji je delovala makedonska organizacija, imenovana Vrhovisti, ki je za razliko od VMRO podpirala vključitev Makedonije v Bolgarijo. S preuranjeno Ilindensko vstajo proti Turkom avgusta 1903 v Kruševu se je VMRO znašla v krizi, saj je v bojih izgubila vodstvo, znotraj stranke pa je prišlo do razkola med tistimi, ki so podpirali avtonomno Makedonijo, in tistimi, ki so se zavzemali za tesnejše vezi z Bolgari. Slednji so kmalu prevladali. Leta 1908 je prišlo do mladoturske revolucije, v kateri

je VMRO videla možnost, da Makedonija v okvirih moderne in demokratične Turčije dobi samoupravo, zato jo je tudi podprla. Kmalu se je pokazalo, da so bila upanja zaman. Turške oblasti so prebivalstvo v Makedoniji razorožile in prepovedale vse stranke ter organizacije. Takrat se je bolgarska partija zganila z idejo o nujni osvoboditvi Makedoncev in drugih narodov izpod turške nadvlade ter pri tem poudarjala, da gre za pomembno narodnoosvobodilno vprašanje. Seveda je v ozadju tičal predesem interes po širitvi bolgarskega ozemlja.

Leta 1912, ko sta Srbija in Bolgarija sklenili skupaj napasti Turke, sta si Makedonijo razdelili. Bolgarija je dobila zahodno-osrednji del okrog Ohrida in Bitole. Kmalu se je tej zvezi pridružila še Grčija in med prvo balkansko vojno so grške ter srbske sile zasedle večji del Makedonije. Ko so z nastankom Albanije Srbi izgubili možnosti širitve na zahod, so se bolj navezali na Makedonijo in jo poimenovali Južna Srbija. Bolgarija je protestirala, prišlo je do druge balkanske vojne, ki jo je izgubila. Dovoljeno ji je bilo obdržati le skrajni vzhodni del Makedonije, to je Pirinsko Makedonijo, Grčija je dobila Egejsko in Srbi Vardarsko Makedonijo. Po velikosti in številu prebivalstva je slednja daleč največja, saj v njej zdaj živi okrog 1,4 milijona Makedoncev, kar je glavnina makedonskega naroda. Pirinska Makedonija v Bolgariji se ujema z Blagoevgradskim okrajem, tam naj bi živel okrog 200.000 Makedoncev. V Egejski Makedoniji v Grčiji jih živi še 160.000. Prebivalce teh območij so potem imeli za Srbe, Bolgare in Grke, izražanje kakršnekoli druge narodne pripadnosti je bilo v kali zatrto. Tako v Bolgariji kot Grčiji makedonska manjšina še vedno ni priznana.

Bolgarija je okupirala Makedonijo za kratek čas še med prvo svetovno vojno, pozneje je prišla v Kraljevino SHS, kjer ni bilo prostora za makedonsko identiteto. Po letu 1918 je bila Bolgarija diplomatsko izolirana in tako ni mogla uveljavljati zahtev po makedonskem ozemlju. Pripadniki VMRO so pred srbsko vladavino zbežali v Bolgarijo in silili politike, naj se lotijo reševanja tako imenovanega makedonskega vprašanja. Posebej močni so bili v Sofiji in Petriču, kar je oviralo stabilnost države ravno v času, ko je Bolgarija želela izboljšati stike s sosedi. V obdobju med svetovnima vojnama so pripadniki VMRO izvajali dobro organizirane napade na politike v Jugoslaviji, jim grozili, prav tako so v Bolgariji napadali vse, ki so skušali prijateljevati z Jugoslavijo. Organizacija je začela izgubljati prvotni pomen, med člani so se pojavile razprtije, prihajalo je do umorov. Kmalu je VMRO postala mafajska organizacija, ki je trgovala z opijem, pridelanem v dolinah Pirinske Makedonije. Zadnje teroristično dejanje je bil uboj kralja Aleksandra leta 1934 v Marseillu, nakar se je bolgarska vlada odločila kriminalno organizacijo uničiti. Kot nadomestilo so se v Vardarski Makedoniji pojavili mladi intelektualci, ki so našli tolažbo v ideologiji makedonizma. Temeljila je na tem, da si Makedonski Slovani ne smejo prizadevati za priključitev Bolgariji, ampak morajo težiti za suvereno državo, kar se je navezovalo na izvorno idejo Delčeva o balkanski konfederaciji. Ta tako imenovani Združeni VMRO ni sicer nikoli imel večjega vpliva, je pa prispeval k ohranitvi teženj po avtonomnosti, kar so pozneje izkoristili jugoslovanski komunisti.

V času druge svetovne vojne je Bolgarija dobila Makedonijo v zahvalo, ker je Nemcem dovolila s svojega ozemlja napasti Jugoslavijo. Sledilo je nasilje Nemcev in Bolgarov. V taki situaciji je Tito Makedonce prepričal v sodelovanje s partizani in jim v zameno obljubil republiko znotraj federativne Jugoslavije. Z nastankom socialistične republike Makedonije po drugi svetovni vojni sta se oblikovala makedonska nacionalna identiteta in makedonski jezik. Voditelji prvotne VMRO so postali narodni heroji, za prednika republike je bil proglašen imperij Aleksandra Velikega. To je republiko zagotovilo zgodovinsko legitimnost. Leta 1967 je dobila avtonomno makedonsko pravoslavno cerkev. Pirinska Makedonija je ostala Bolgariji, Makedonci so za kratek čas dobili status narodne manjšine in so se lahko izrekli za Makedonce. Z zakonom so uvedli celo reden pouk v makedonskem jeziku. Partija je v tem času priznala nacionalno samobitnost Makedoncev in prvič v svoji zgodovini priznala tudi, da makedonsko vprašanje ni samo socialno in narodnoosvobodilno, ampak tudi nacionalno. To se je dogajalo med letoma 1944 in 1948, v času načrtovanja južnoslovenske federacije. S sporom med Titom in Stalinom leta 1948 so se odnosi med Jugoslavijo in Bolgarijo poslabšali, s tem pa tudi položaj Pirinskih Makedoncev. Vse bolj se je poudarjala enotnost bolgarskega naroda. Oblasti so oteževale izdajanje osebnih dokumentov vsem prebivalcem pirinskega območja, ki se niso izrekli za Bolgare, v šoli pa so začeli učiti, da segajo meje bolgarskega prebivalstva od Črnega morja do

Ohrida. Bolgarija je makedonsko vprašanje izkoristila za boj proti Jugoslaviji, s čimer se je Sovjetska zveza strinjala. Trdili so, da je Pirinska Makedonija edini zares svobodni košček Makedonije, okrog katerega naj bi se združili vsi Makedonci, ko se bodo osvobodili izpod jugoslovanske oziroma grške nadvlade. Po Stalinovi smrti so se odnosi med Bolgarijo in Jugoslavijo nekoliko otoplili, pisanje o zaslužnjenu in izkoriščanju Makedoncev v Jugoslaviji je prenehalo. Položaj se je povsem spremenil po letu 1956, ko so se odnosi med državama znova začeli slabšati. Bolgarska politika je zanikala obstoj makedonskega naroda ter dokazovala enotnost bolgarskega in makedonskega jezika, kulture in zgodovine. Višek tega obdobja je bil popis prebivalstva leta 1965, ko so večino Makedoncev prisilili, da so se izrekli za Bolgare. Tako so dokazali, da v Bolgariji skoraj ni Makedoncev in zanikali obstoj makedonske manjšine. Močno se je razvil bolgarski nacionalizem, partija ga je povzdignila na raven uradne ideologije in politike. Najbolj je bilo opazno izdajanje domoljubnih knjig, snemanje filmov in prepevanje domoljubnih pesmi ter prodor velikobolgarske ideje oziroma oživiljanje tako imenovane sanstefanske Bolgarije (tudi Velika Bolgarija, ki je obsegala vso severno in južno Bolgarijo, skoraj vso Makedonijo ter dele Srbije, Grčije, Albanije in Romunije), ki naj bi bila edina pravična rešitev bolgarskih nacionalnih zahtev.

Po razpadu Jugoslavije je republika Makedonija januarja 1991 razglasila suverenost, neodvisnost pa aprila 1992. Bolgarija jo je priznala takoj, nasprotovanje Grčije, ki se ni se strinjala z njenimi državnimi simboli in imenom, pa je preprečilo priznanje s strani držav članic Evropske zveze. Uradno diplomatsko priznanje je prišlo šele leta 1993, država pa mora za zdaj v mednarodnih odnosih uporabljati uradno ime Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija (angleška kratica je FYROM). Kljub temu, da je Bolgarija Republiko Makedonijo priznala in da ji nudi gospodarsko ter politično podporo, bolgarska politika še vedno poudarja, da ne more priznati obstoja makedonskega naroda. Z odstranitvijo totalitarnega režima so se začela bolj intenzivno kazati čustva v Bolgariji živečih Makedoncev. Aprila 1990 je nastala Združena makedonska organizacija OMO-Ilinden, ki zahteva priznanje makedonske narodnosti in avtonomijo za Pirinsko območje. Organizacija je bila obtožena prejemanja pomoči iz Skopja, določba v bolgarski ustavi, ki prepoveduje ustanavljanje strank na nacionalni osnovi, pa je vzrok, da organizacija deluje ilegalno. Druga organizacija VMRO-SMD (Združenje makedonskih družb) podpira državo Republiko Makedonijo, toda zavrača trditve, da Makedonci niso Bolgari.

Bolgarsko-makedonske odnose v drugi polovici devetdesetih let 20. stoletja sta ovirali dve dejstvi. Prvo je bolgarska nezmožnost priznati makedonski jezik, kar ovira sodelovanje na gospodarskem in političnem področju, drugo pa so bili komunisti, ki so vladali v Skopju in so bili protibolgarsko usmerjeni. Slednje se je spremenilo po volitvah leta 1998. Leto pozneje sta se državi sporazumeli o začetku reševanja spornih vprašanj.

Verska sestava prebivalstva

Versko opredeljeni prebivalci po večini (85 %) pripadajo avtokefalni bolgarski pravoslavni cerkvi. Bolgarska pravoslavna cerkev je narodna cerkev z lastnim vrhovnim poglavarjem, patriarhom. Zaradi nacionalnega značaja je vse do pojava komunizma veljala za neločljivo prvino bolgarske narodne zavesti. Čeprav komunistični režim ni mogel izničiti njenega vpliva, mu je uspelo zmanjšati njen pomen. Kljub strogi ločitvi obeh institucij je država plačevala vse stroške delovanja Cerkve, zato ji je ta morala biti lojalna. Leta 1987 je pravoslavno cerkev sestavljalo 3720 cerkva in kapel, 120 samostanov, 981 aktivnih duhovnikov, 135 menihov in 170 nun. Cerkev upravlja Sveta sinoda s sedežem v Sofiji.

Turki, Pomaki in Romi so muslimani, skupaj jih je 13 %. Večina muslimanov je sunitov, ker je

Posebnost pravoslavnih cerkva so ikonostasi, pregrade, ki normalne smrtnike ločujejo od posvečenih verskih osebnosti. Na sliki je ikonostas iz Sozopola. Foto Andreja Gobec Vidali.

bil sunitski islam v času turške nadvlade bolj razširjen. Dobrih 300.000 muslimanov je šiitov, poleg Pomakov tudi Kuzulbaši in Bektaši, ki živijo predvsem v Razgradu, Slivenu in Tutrananu. Gre za potomce Bolgarov, ki so se uklonili turškemu pritisku in sprejeli islam. Šiitsko usmeritev so izbrali zaradi njene večje tolerance do drugih ver. Tako so lahko na primer Kuzulbaši obdržali pravoslavne navade obhajila, spovedi in čaščenja svetnikov. Taka integracija pravoslavnih obredov v islam je povzročila nastanek sinkretizma, kakršnega najdemo samo v Bolgariji. Leta 1987 je bilo v Bolgariji 1267 mošej, 533 hodž, 8 regionalnih muftijev in 1 glavni mufti. Proti koncu Živkovega režima so bili bolgarski muslimani izpostavljeni hudi diskriminaciji.

Drugi prebivalci so pripadniki katoliške in judovske vere, maloštevilni Armenci so gregorijanci. Večina bolgarskih Judov je sefardov, potomcev španskih Judov. Precej manj je aškenazov, katerih predniki so živeli na Poljskem in v Nemčiji. V komunističnem obdobju sta se z mešanimi zakoni izgubljala hebrejski jezik in s tem judovska identiteta. Večina Judov se je z lahkoto vključila v bolgarsko družbo, delno zato, ker že dolgo živijo v mestih, kjer delujejo kot trgovci ali finančniki. S svojo dejavnostjo so Judje prispevali k družbenemu razvoju, zato se ne car Boris III. ne ljudstvo niso strinjali z njihovo deportacijo

v Nemčijo med drugo svetovno vojno. Leta 1990 je v Bolgariji živel okrog 71.000 Judov, sinagoge so v Sofiji, Samokovu in Vidinu. Dejavna sta le dva rabina.

Poskusi misijonarjev v času vladavine Borisa I., da bi Bolgari sprejeli katoliško vero, so bili neuspešni. Katoliški misijonarji so se ponovno pojavili v 16. stoletju, ko se je razvila trgovina z Dubrovnikom. Spreobrniti jim je uspelo večino Pavlicijev, predstavnikov številčne heretične krščanske sekte, ki so verjeli, da jim bo spreobrnitev zagotovila pomoč zahodno-

evropskih držav in osvoboditev izpod turške nadvlade. Po razglasitvi neodvisnosti je katoliška cerkev poskušala povečati vpliv z odpiranjem šol in bolnišnic po vsej državi. Ker je bil princ Ferdinand katolik, ga je pri teh dejavnostih podpiral Vatikan. Obdobje komunizma je bilo za katolike, tako kot za druge vernike, obdobje preganjanja. Bolgarski komunisti so katoliško vero povezovali s fašisti in jo obtoževali vnašanja tujih vplivov. Odnosi med Bolgarijo in Vatikanom so zašli v krizo zlasti po tako imenovanih katoliških procesih na začetku petdesetih let 20. stoletja, ko je bilo več deset duhovnikov obtoženih delovanja za zahodne obveščevalne službe, štiri so celo usmrtili. Leta 1991 je bilo v Bolgariji 44.000 rimokatolikov, ki so živeli predvsem v Ruseju, Sofiji in Plovdivu. V Sofiji je še 18.000 uniatskih katolikov; le-ti priznavajo papeža za duhovnega vodjo, uporabljajo pa pravoslavno liturgijo. Leta 1990 so ponovno vzpostavili stike z Vatikanom.

Omeniti je treba, da je več kot polovica prebivalcev versko neopredeljena. To je posledica dolgotrajnega komunističnega obdobja, ko so bile vse verske dejavnosti zatirane, verni so ostali le starejši ljudje. Med letoma 1949 in 1989 je bila religija nadzorovana z zakonom o verskih organizacijah, ki je zapovedoval strogo ločitev Cerkve in države. S tem, ko je država postala nadzornica vse cerkvene lastnine, si je prilaščala tudi pravico do zapiranja cerkva. V socialističnem obdobju se je število duhovnikov zmanjšalo za polovico. Vsi, ki so se takšnemu režimu upirali, so bili obtoženi zločina proti državi.

Po spremembi režima so pravoslavna in vsa druga verstva v Bolgariji doživela preporod. Zanimanje za vero in število vernikov se povečujeta, saj za Bolgare pripadnost bolgarski pravoslavni cerkvi že od nekdaj pomeni izražanje nacionalne identitete. To se kaže zlasti v priljubljenosti nekaterih cerkvenih praznikov, saj obrede predvajajo po vseh množičnih medijih. Država je Cerkvi vrnila večino cerkvene posesti, vključno z Rilskim samostanom, ponovno je prisotna verska vzgoja, študij teologije pa je možen na istem semenišču v Sofiji kot pred drugo svetovno vojno. Po dolgem času so spet natisnili Sveto pismo. Muslimani gradijo nove mošeje, mladi se učijo Korana, izdajajo svoje časopise.

GOSPODARSTVO

Do reform konec osemdesetih let 20. stoletja je bolgarsko gospodarstvo temeljilo na državni lastnini in centralnoplanskemu sistemu, na začetku devetdesetih let pa se je začel proces spreminjanja v tržno gospodarstvo. Začelo se je s privatizacijo podjetij in kmetijskih zemljišč. Za izvajanje reform, zaradi katerih je prišlo tudi do visoke inflacije in brezposelnosti, ki v času socializma "ni obstajala", je Bolgarija dobila pomoč zahodnoevropskih držav. Kljub temu je bruto domači proizvod še vedno na ravni držav v razvoju. 15 % ga ustvari kmetijstvo, ki zaposluje četrtno delovne sile. Glavni pridelki so žita, riž, soja, krompir, sladkorna pesa, tobak, bombaž in sončnice. Pomembne kmetijske dejavnosti so tudi vinogradništvo, sadjarstvo in pridelovanje zelenjave. V devetdesetih letih sta potekali intenzivna denacionalizacija in dekolektivizacija velikih agroindustrijskih kompleksov. Slaba tretjina zaposlenih dela v industriji, ki ustvarja le še 29 % bruto domačega proizvoda. V obdobju socializma je bila po sovjetskem vzoru najbolj razvita težka industrija. Takrat je industrija ustvarila več kot polovico BDP. Zdaj so najbolj razvite predelovalna, živilska (konzervirano sadje in zelenjava, tudi za izvoz), tekstilna, strojna, tobačna in elektrotehnična industrija. Največji pomen že imajo storitvene dejavnosti, saj ustvarijo več kot polovico BDP.

NAJPOMEMBNEJŠI GOSPODARSKI KAZALCI (ocene za leto 2000):

Aktivno prebivalstvo	3,8 milijonov	
Kmetijstvo	15 % BDP	26 % zaposlenih
Industrija	29 % BDP	31 % zaposlenih
Storitve	56 % BDP	43 % zaposlenih
Stopnja brezposelnosti	17,7 %	
BDP/prebivalca	1134 USD	
Letna rast BDP	5 %	
Inflacija	10,4 %	
Delež ljudi pod mejo revščine	35,5 %	

Aktivno prebivalstvo po sektorjih dejavnosti leta 2000

Zaradi nizke rodnosti se je v osemdesetih letih 20. stoletja pojavil primanjkljaj delovne sile. Zmanjšana rodnost sprva ni imela večjega vpliva, saj je vso potrebno delovno silo v mestih zagotavljal sta-

len dotok ljudi s podeželja. Na začetku devetdesetih let se je pojavil še tako imenovani beg možganov, saj so državo začeli množično zapuščati visoko izobraženi ljudje in strokovnjaki, ki doma niso dobili zaposlitve. Samo v prvih štirih mesecih leta 1990, ko je Bolgarija za izvajanje reform domače strokovnjake najbolj potrebovala, je prošnjo za izselitev iz države predložilo kar 550.000 izobražencev.

Huda gospodarska kriza ob prehodu Bolgarije v demokracijo in tržno gospodarstvo se počasi umirja, čeprav mnogo ljudi še vedno živi na meji revščine ali pod njo. Značilni spremljajoči pojavi so visoka inflacija, bankroti številnih velikih bank in podjetij ter zelo razširjena korupcija. Gospodarstvo je v letih 1992-1995 močno prizadela še uvedba mednarodnih ukrepov proti Zvezni republiki Jugoslaviji, saj so se zaradi njih pretrgale glavne prometne in gospodarske povezave z zahodno Evropo. Državo pesti tudi velika zadolženost v tujini. V devetdesetih letih je skušala zmanjšati enostransko navezanost na vzhodne države in okrepiti sodelovanje z zahodnimi. Preusmerjanje se je kazalo predvsem v povečanju uvoza blaga iz zahodnih držav, zato je prišlo do ogromne zunanje zadolženosti. Pred tem je bila v mednarodni trgovini Bolgarija bolj kot druge vzhodnoevropske države navezana na države vzhodnega bloka, zlasti na Sovjetsko zvezo. Nanjo je odpadla dobra polovica bolgarske mednarodne trgovinske menjave, na druge vzhodnoevropske in srednjeevropske socialistične države pa še nadaljnja četrtnina. Politične spremembe v državah vzhodnega bloka so povzročile izgubo trga, kar je močno oslabilo bolgarsko gospodarstvo in poslabšalo oskrbo prebivalstva. V državi je začelo primanjkovati mleka, sladkorja, surovin za težko industrijo, bencina in elektrike. Prvi znaki okrevanja so se pokazali šele leta 1994, ko se je uvoz, od katerega je bila Bolgarija tako dolgo odvisna, nekoliko zmanjšal in se je zaradi navezave poslovnih stikov z zahodnoevropskimi državami ter oživitve trgovine z nekdanjimi republikami Sovjetske zveze povečal izvoz. Leta 1998 je bila vrednost izvoza 4,6 milijarde USD; glavni izvozni izdelki so stroji in kmetijski pridelki ter proizvodi (sveže in konzervirano sadje, cigarete, zelenjava, vino, mlečni izdelki). Istega leta je uvoz dosegel vrednost 5,6 milijard USD, uvažajo pa predvsem gorivo, rude, kovine in blago za široko porabo.

Kljub gospodarskim reformam in spremembi zakonodaje so zaradi politične in socialne nestabilnosti tuje investicije ostale skromne in privatizacija počasna. Leta 1997 se je vlada obvezala, da bo v državo pripeljala tuj kapital, zaprla nerentabilne tovarne in privatizirala vse perspektivne obrate. Spremenili so tudi monetarno politiko in bančni sistem ter začeli z odplačevanjem velikanskega zunanjega dolga. Strateški položaj Bolgarije in njena visoko izobražena, kvalificirana delovna sila sta sicer pomembni komparativni prednosti, toda napredek še vedno zavirata vpliv nekdanjega gospodarskega sistema in pomanjkanje izkušenj. S spremenjeno politiko, z bolj učinkovito zakonodajo in mednarodno pomočjo si je bolgarsko gospodarstvo že precej opomoglo; leta 1998 so zabeležili 4 % gospodarsko rast ter znižanje stopnje brezposelnosti in inflacije. Kljub temu dobra tretjina ljudi še vedno živi pod mejo revščine, razkorak med bogatimi in revnimi pa se nenehno povečuje.

Kmetijstvo

Pred drugo svetovno vojno je bila Bolgarija prevladujoče kmetijska država z več kot milijonom majhnih družinskih kmetij. Od kmetijstva je bilo odvisnega kar 80 % prebivalstva, do leta 1990 se je delež zmanjšal na 15 %. V štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja je bilo kmetijstvo nacionalizirano in kolektivizirano; okrog 1,1 milijona kmetij, ki so bile razdeljene na 13 milijonov parcel, so zaokrožili v 3290 velikih državnih posesti, leta 1959 pa se je število teh enot še zmanjšalo. Veleposestva so merila od 4000 do 5000 ha kmetijskih zemljišč. Leta 1990 je obstajalo okrog 1900 kolhozov in 86 sovhozov. Takrat so poddržavljena zemljišča z denacionalizacijo vrnili nekdanjim lastnikom oziroma njihovim dedičem, državna kmetijska podjetja pa so razpustili. Eden težjih delov tranzicije je bila agrarna reforma, ki je bolgarskemu kmetijstvu povzročila veliko škodo. Vrnjenih je bilo okrog 90 % zemljišč. Sprva je bilo zanimanje za zemljo majhno, sčasoma pa je za vrnitev odvzetih zemljišč zaprosilo več kot 80 % nekdanjih lastnikov, ki jim v obdobju gospodarske krize zemlja pomeni socialno varnost in možnost pridelave lastne hrane. Okrog 11 % ljudi je želelo, da njihova zemljišča ostanejo v državni lasti, ker nimajo izkušenj s kmetovanjem ali pa živijo v mestih. Privatizacija kmetijstva ni bila učinkovita, saj nekateri novi lastniki zemljišč niso obdelovali, marsikje pa so bile parcele tako majhne, da njihova obdelava ni bila gospodarna. Zato so se pojavila združenja kmetov, ki zemljišča združujejo v večje, bolj produktivne komplekse, s čimer kmetovalci tudi lažje pridejo do kmetijske mehanizacije.

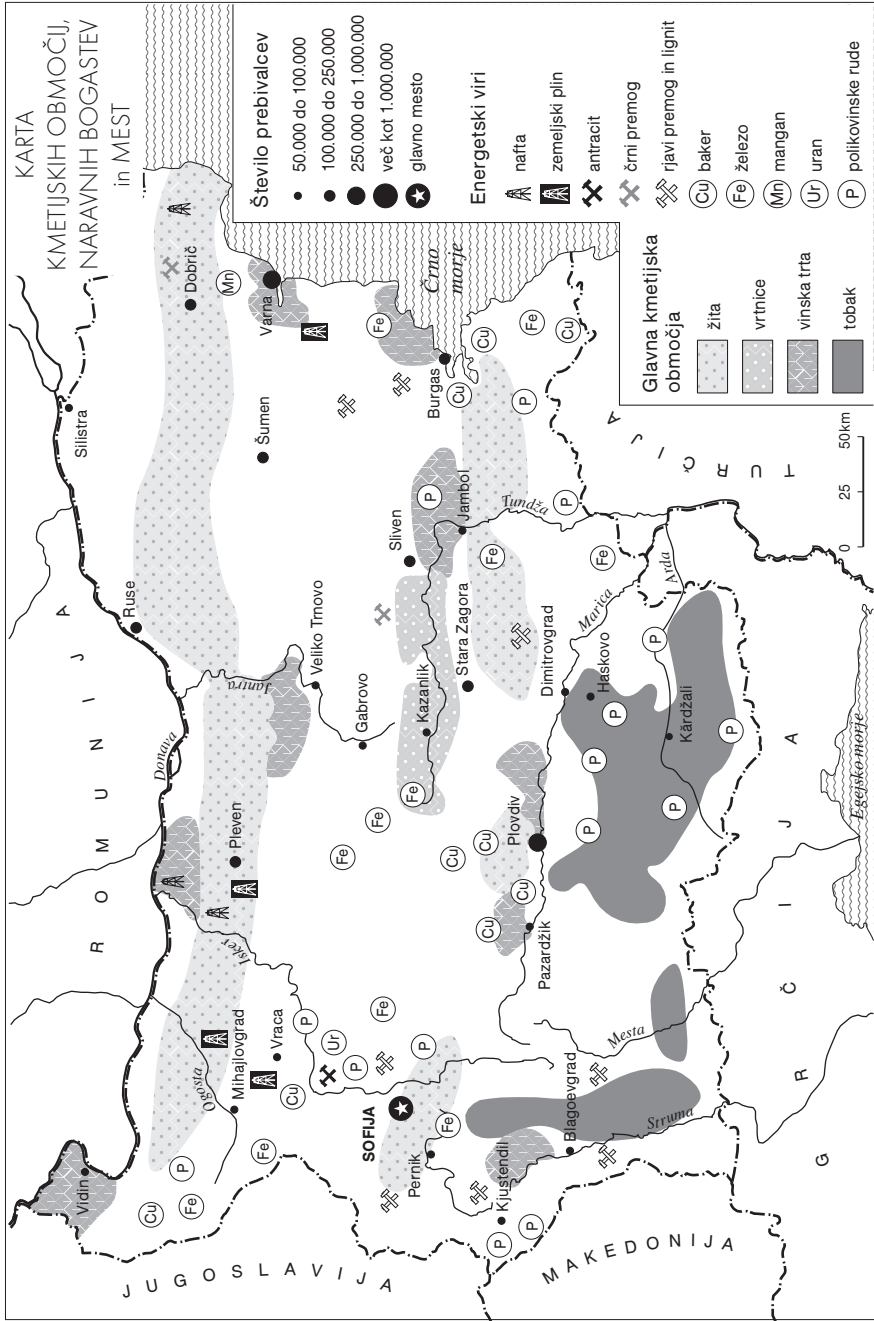
Razdrobljena kmetijska zemljišča razkrivajo tradicionalno poljsko razdelitev, značilno za hribovita območja. Foto Monika Benkovič.

Živinoreja je v primerjavi s poljedelstvom manj pomembna. Na začetku devetdesetih let 20. stoletja se je zaradi suš in korenitih sprememb v kmetijstvu stalež živine zmanjšal za več kot polovico (število glav govedu se je z 2 milijonov zmanjšalo na le pol milijona, ovc z 10 milijonov na 3 milijone in prašičev s 4 milijonov na 2 milijona), tako da živinoreja pokriva le del domačih potreb. V hribovitih območjih in Dobrudži je v ospredju ovčereja, drugje so glavne živinorejske panoge prašičereja, govedoreja in perutninarstvo. Zaradi močnega nazadovanja živinoreje je proizvodnja organskih gnojil zelo majhna, mineralna gnojila pa so draga, zato veliko obdelovalnih zemljišč ostaja nepogojenih, kar zmanjšuje količino pridelkov.

V živinoreji je prišlo do množičnih zakolov in do izvoza velikih količin mesa, kar je povzročilo močno zmanjšanje staleža živine. Porast pridelave pri zasebnikih ni mogel nadomestiti velikega nazadovanja v državnem sektorju. Zasebne kmetije pridelajo velik del najpomembnejših kmetijskih pridelkov: tretjino žita, dve tretjini tobaka, 83 % paradižnika, več kot 90 % krompirja in skoraj polovico jabolok ter grozdja. Pri razvoju kmetijstva država pomaga s krediti in različnimi vzpodbudami, namenjenimi zlasti kmetijam, ki se ukvarjajo z mlečno živinorejo in kmetijam na hribovitih območjih.

Slepo sledenje sovjetskemu boljševiškem modelu kmetijstva je državo, ki je nekoč pridelala dovolj kmetijskih pridelkov zase in za izvoz, pripeljalo do tega, da je postala uvoznica hrane. Po občutnem povečevanju pridelave sredi sedemdesetih let 20. stoletja, kar je precej izboljšalo življenjsko raven prebivalstva, je razvoj kmetijstva zastal. Čeprav je bila pridelava na državnih posestvih sodobnejša, je bila manj gospodarna. Na njih so na veliko uporabljali mineralna gnojila. Leta 1974 so zadržnim kmetom in delavcem na državnih posestvih dali pravico do omejenega zasebnega pridelovanja. Tako imenovane kooperative so zavzemale 11 % od vseh kmetijskih zemljišč in bile usmerjene v pridelavo sadja in zelenjave ter proizvodnjo vina in mlečnih izdelkov.

Bolgarija ima malo več kot 4 milijone ha njiv (zavzemajo 36,5 % površine), 283.000 ha sadovnjakov (2,5 %), 120.000 ha vinogradov (1,1 %) ter 1,8 milijonov ha travnikov in pašnikov (16,4 %). Obdelovalnih zemljišč je 43 %. Glavna poljedelska območja so v severnem delu države in Trakijskem nižavju. Na severu in v Dobrudži je najpomembnejše pridelovanje žit, zlasti pšenice, koruze in ječmena. Žita so posejana na treh petinah obdelovalnih zemljišč. V nižavju ob Marici, okrog Plovdiva in Pazardžika ter v dolinah Strume, Meste in Tundže so po drugi svetovni vojni uredili obsežne namakalne sisteme (skupaj namakajo 12.370 km² zemljišč), ki omogočajo pridelavo industrijskih rastlin, riža in koruze. Po letu 1990 je bil velik del namakalnih naprav uničen oziroma pokraden, tako da se je delež namakanih obdelovalnih zemljišč s 25 % zmanjšal na vsega 10 %. Najpomembnejši industrijski rastlini sta tobak in sončnica. Zelo kakovosten tobak uspeva predvsem v južnem delu države, v dolinah Strume in Meste. Sončnice in sladkorno peso pridelujejo predvsem na severu. Iz sončnic pridobivajo olje, ostanke pa porabijo kot krmo za živino. Zelo pomembno je pridelovanje zelenjave za zahtevne zahodne trge; deloma jo izvažajo svežo, deloma jo predela domača živilska industrija. Glavni pridelki so paradižnik, paprika, krompir, čebula, fižol in grah. Medtem ko doma pridelano

zelenjavo izvažajo, jo za domače potrebe uvažajo iz Makedonije, Grčije in Turčije, saj je domača zelenjava precej dražja od uvožene in si je ljudje ne morejo privoščiti. Bolgarija je tudi med pomembnejšimi izvoznicami sadja in vina. Glavni sadjarski območji sta severno in južno gričevnato obrobje Stare planine. Pridelajo največ breskev, marelic, češenj, jabolk in hrušk. Na severozahodu države so veliki nasadi jagod. Proizvodnja vin (mavrud, dimiad, gumza, pamid) je starodavna tradicija, ki izvira že iz 9. stoletja pr. n. št. Najbolj prostrani vinogradi so med Bregovim in Silistro ob Donavi, okrog Plevna in Velikega Trnovega, Trgovišta, Šumena, Varne, Burgasa, Sozopola, Stare Zagore, Slivena, Asenovgrada, Melnika, Preslava in Pomorja. Pridobivanje rožnega olja (olja iz vrtnic), verjetno najbolj znanega bolgarskega izvoznega izdelka, nazaduje.

Rudarstvo in energetika

Bolgarija ima sorazmerno malo kakovostnih naravnih virov, kar pomembno vpliva na načrtovanje državnega gospodarstva in zunanje trgovine. V Rodopih, na Stari planini in Srednji gori kopljejo bakrovo, svinčevo in cinkovo rudo, severno od Sofije pa železovo rudo. Nekaj je tudi urana, mangana, zlata in kroma. Leta 1989 je Bolgarija kar 95 % potrebnega črnega premoga, 90 % potrebne nafte in ves zemeljski plin uvozila iz nekdanje Sovjetske zveze. Zaradi tega je konec osemdesetih let, ko je bil uvoz moten, prišlo do velikega primanjkljaja energije in zaradi motenj v oskrbi z elektriko do težav v industrijski proizvodnji. Velika energetska odvisnost od uvoza ne pomeni, da Bolgarija nima lastnih energetskih virov. Geološke raziskave so odkrile okrog 40 nahajališč premoga. Največ nakopljejo lignita in rjavega premoga; skupaj kar 30,8 milijonov ton. Največji premogovniki so v kotlinah na zahodu (Pernik, Sofija, Kjustendil), Stari Zagori in Dimitrovgradu ob Marici ter Lomu ob Donavi. Večino nakopanega premoga porabijo v termoelektrarnah. Uporaba rjavega premoga v industriji in njegovo kurjenje v tehnološko zastarelih termoelektrarnah onesnažuje zrak. Premogovniki črnega premoga so že izčrpani, odkrili so manjša nova nahajališča v Dobrudži.

Ob črnemorski obali so v petdesetih letih 20. stoletja odkrili nafto, leta 1998 so jo načrpali skoraj 300.000 sodčkov. Količine nafte in zemeljskega plina so majhne, zato so začeli raziskovati Črno morje, pod katerim naj bi bila tudi bogata nahajališča premoga in drugih mineralov. Bolgarija ima tudi kameno sol, kaolin, apnenec, azbest itd.

Glavni energetski vir v državi je premogovni bazen ob Marici, ki oskrbuje velike termoelektrarne v Dimitrovgradu in ob reki, termoelektrarne pa so še v Sofiji, Perniku, Plovdivu in Burgasu. V termoelektrarnah pridobijo nekaj nad polovico električne energije. V Rodopih in Rili je nekaj hidroelektrarn, v katerih naj bi proizvedli le slabo desetino električne energije. Kar 40 % električne energije v državi proizvede jedrska elektrarna Kozloduj 200 km severno od Sofije, ki velja za enega od najbolj nevarnih jedrskih objektov na svetu. Od leta 1974, ko so jo zagnali (velik del sredstev za izgradnjo je prispevala nekdanja Sovjetska zveza), so se tam zgodile številne manjše nesreče, kar je

povzročilo občasno pomanjkanje električne energije v državi. Bolgarija je zaradi pritiskov zahodnih držav pristala na zaprtje dveh najstarejših reaktorjev do leta 2003, do leta 2006 pa še dveh in na posodobitev preostalih dveh. V devetdesetih letih je načrtovala izgradnjo še ene jedrske elektrarne v Belenem ob Donavi, vendar so morali gradnjo opustiti zaradi številnih protestov, saj je predvideno območje gradnje na potresno nevarnem območju. V Bolgariji se je pojavil tudi problem skladiščenja jedrskih odpadkov, ker jih je Rusija prenehala uvažati in skladiščiti. Predvidena lokacija za odlaganje jedrskih odpadkov je bil sprva Velingrad, vendar so morali poiskati novo lokacijo, ker je tam znano zdraviliško območje. Za obstoječo jedrsko elektrarno uvažajo obogateno gorivo iz Rusije, uran pa je bolgarski. Za shranjevanje radioaktivnih odpadkov so našli prostor v okolici Šumena. Bolgarija skuša izkoriščati tudi alternativne energetske vire. Tako so na rtu Kaliakra severno od Varne postavili prvo vetrno elektrarno.

Industrija

Bolgarija je bila do leta 1946 skoraj izključno kmetijska država. Po vzpostavitvi centralnoplanskega gospodarstva po sovjetskem vzoru je uvedla petletke intenzivne industrializacije, saj je industrijski razvoj postal glavni cilj gospodarske politike. Tako je v povojnem obdobju industrija praktično iz nič zrasla v dejavnost, ki je v osemdesetih letih ustvarjala polovico bruto domačega proizvoda. Leta 1948 je bilo v industriji zaposlenega 7,9 % aktivnega prebivalstva, v naslednjih štiridesetih letih se je delež povečal na 38 %, potem pa začel upadati. V socialističnem obdobju so po sovjetskem zgledu razvijali predvsem težko industrijo, zlasti železarstvo in jeklarstvo ter strojno, elektrotehnično in kemično industrijo. Večja industrijska središča so Sofija, bližnji mesti Kremikovci in Pernik ter Dimitrovgrad, Plovdiv, Ruse in Varna. V Kremikovcih je ob nahajališčih premoga in zaradi bližine nahajališč železove, svinčeve in bakrove rude nastal največji metalurški kompleks v državi, kjer proizvajajo predvsem jeklo. Ker pa domače železove rude ni bilo dovolj, so jo več kot tri četrtine uvažali, prav tako je bil potreben uvoz dodatnega premoga. Zato in zaradi velikega števila zaposlenih je objekt prinašal predvsem izgubo. Na območju Sofije, Pernika in Kremikovcev je ob raznovrstni predelovalni industriji osredotočen velik del črne metalurgije in kovinske industrije. Tu so tudi največje termoelektrarne v državi. Barvna metalurgija je v Kărdžaliju, kjer je topilnica svinca in cinka, in v Pirdopu, kjer pridobivajo baker in žvepleno kislino. Železarna je tudi v Burgasu. Kemična industrija proizvaja bazične kemične izdelke in blago za široko porabo; njena glavna središča so Dimitrovgrad, Kremikovci, Vraca, Vidin in Stara Zagora. Farmacevtska industrija je v Sofiji in Trojanu. Rafinerije nafte, ki jo uvažajo iz Rusije, so v Plevenu, Ruseju in Kamenem pri Burgasu. Središča strojne industrije so Sofija, Ruse, Burgas in Plovdiv. Proizvodnja kemikalij in gume je osredotočena v Sofiji, Dimitrovgradu, Varni, Devniji in Plovdivu.

Zelo pomembna je živilska industrija, zlasti tobačna, saj je bila Bolgarija dolgo tretja največja izvoznica tobaka na svetu. Živilska industrija se je razvila že pred drugo svetovno

vojno in je pomembna tako za domače potrebe kot za izvoz. Največ jo je v Trakijskem nižavju, Sofiji in mestih severno od Stare planine, kjer je največ rodovitnih zemljišč in kjer so največja mesta, torej trg. Čeprav je živilska industrija razpršena po celi državi, lahko izločimo tri njena večja zgostitvena območja. Prvo območje na jugu vključuje Plovdiv, Pazardžik, Asenovgrad, Kričim in je usmerjeno v konzerviranje sadja in zelenjave ter predelavo tobaka. Drugo območje je na severu države, v zaledjih mest Gornja Orahovica, Veliko Trnovo in Leskovec; glavne usmeritve so konzerviranje, proizvodnja sladkorja in mesna industrija. Tretje območje je na severozahodu države in združuje mesta Pleven, Dolnja Mitropolija in Červen brjag. Znano je po proizvodnji testenin, moke, sladkorja in olja. Zelo pomembna panoga je tudi tekstilna industrija, ki je bila sprva locirana samo v večjih mestih, pozneje pa se je razširila tudi drugod po državi. Izkorišča domače surovine volno, svilo in bombaž. V osemdesetih letih 20. stoletja se je industrija zaradi tehnološke zaostalosti in nerentabilnosti soočila z nazadovanjem proizvodnje. Kakovost proizvodov za prodajo na zahtevnih zahodnoevropskih tržiščih ni bila ustrezna. Kovinska, strojna in elektrotehnična industrija so v devetdesetih letih nazadovale zaradi razpada nekdanjega skupnega trga v državah vzhodnega bloka. Strojna in elektrotehnična industrija sta z obilno državno pomočjo proizvodnjo posodobili in izboljšali kakovost izdelkov, zato se je že pojavilo sodelovanje z japonskimi podjetji.

Nekonkurenčne tovarne so šle v stečaj, s privatizacijo na začetku devetdesetih let je veliko podjetij prešlo v zasebno last. Samo v prvi polovici leta 1997 se je produktivnost v državnem sektorju zmanjšala za 23 %, medtem ko se je v zasebnem povečala za kar 43 %. Zasebna podjetja so torej precej bolj uspešna in mednarodno konkurenčna. Vsa večja podjetja so razprodala premoženje in se prestrukturirala. Pri tem se je močno razbohotila korupcija. Medtem ko so v državni lasti ostale vse elektrarne, so paradni konji bolgarske industrije prešli v roke tujcev. Tako je na primer naftno rafinerijo v Burgasu kupil ruski koncern, obrat črne metalurgije v Kremikovcih pa turško podjetje. V obeh so močno zmanjšali proizvodnjo. Tovarna sode v Devnji pri Varni je v belgijski lasti, Belgijci pa so poleg Nemcev tudi novi lastniki pivovarn. Zlasti Grki in Turki so pokupili veliko tekstilnih tovarn. Majhna tekstilna podjetja v tuji lasti zaradi cenene delovne sile zaenkrat prosperirajo in povečujejo število zaposlenih, medtem ko se zaposlenost v velikih domačih tovarnah stalno zmanjšuje. Te tovarne izdelujejo oblačila za izvoz, saj je domača proizvodnja za bolgarsko prebivalstvo predraga, zato ljudje obleko, pa tudi obutev, kupujejo na tržnicah, kjer je obilica poceni oblačil, uvoženih zlasti iz Turčije in Sirije. Poleg tega dobijo prek Karitasa veliko oblačil iz zahodnoevropskih držav, nakar jih prodajajo na tržnicah in celo v trgovinah.

Promet

Geografski položaj Bolgarije je mednarodno pomemben, saj je država na prehodu med Evropo in Azijo. Zato čez njeno ozemlje potekajo nekatere pomembne prometne

poti. V Bolgariji je 37.320 km cest, od tega je avtocest le 277 km. Osrednja prometna magistrala čez Bolgarijo vodi skozi Sofijo, Pazardžik, Plovdiv in Haskovo do Svilengrada, od koder se nadaljuje v Carigrad in naprej v Malo Azijo. Od nje se odcepijo trije kraki: Sofija-Loveč-Trgovište-Varna, Plovdiv-Stara Zagora-Sliven-Burgas in Sofija-Pernik-Blagoevgrad-Solun. Ko so konec petdesetih let 20. stoletja odprli cestni in železniški most čez Donavo, se je odprla pot od severa proti jugu, ki Romunijo povezuje z Grčijo in Turčijo. V Grčijo vodi pot prek prelaza ob reki Isker, čez Sofijo in po dolini reke Strume, v Turčijo pa čez prelaz Šipka in po nižavju ob reki Marici.

Za prevoz tovora je izredno pomemben železniški promet. Od skupno 4294 km železniških prog je 2655 km elektrificiranih. Glavni železniški progi sta Niš-Sofija-Plovdiv-Carigrad in Bukarešta-Ruse-Pleven-Sofija-Solun. Omeniti je treba tudi ladijski promet, tako pomorski kot rečni. Glavni morski pristanišči sta Varna in Burgas, najpomembnejša notranja plovna pot pa je 470 km dolga Donava z rečnima pristaniščema Ruse in Lom.

Bolgarija ima mednarodna letališča v Sofiji, Varni in Burgasu. Slednji sta prometni zlasti v turistični sezoni. Med notranjimi letalskimi linijami obratujeta samo še liniji Sofija-Varna in Sofija-Burgas; vse druge so zaradi nerentabilnosti ukiniteli.

Turizem

Naravnogeografska pestrost in bogata kulturna dediščina Bolgarije sta primerna temelja za razvoj turizma. Najboljše razvojne možnosti ima črnomorska obala z dolgimi peščeni plažami in ugodnim podnebjem. Gorski svet ima še neizkoriščene potencialne za razvoj tako zimskega kot poletnega turizma, v Bolgariji pa je tudi mnogo mineralnih vrelcev z zdravilnimi učinki. Prva letovišča ob mineralnih izviroh so se razvila že v antiki, v gorah pa šele na začetku 20. stoletja. Sprva so jih obiskovali le bogatejši državljani. Bolgarija ima več kot 500 mineralnih izvirov z različno temperaturo in kemično sestavo vode ter posledično z raznovrstnimi zdravilnimi učinki. Najbolj znana zdravilišča so v Hisar Banji, Saparevi Banji, Sofiji, Burgasu, Kjustendilu, Velingradu in Sandanskem. Razvoj mednarodnega in množičnega turizma se je začel po letu 1948 z izgradnjo hotelov na obali Črnega morja. Zdraviliški, poslovni, kongresni in gorski turizem so postali pomembnejši šele v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja.

Kar 65 % od vseh turističnih zmogljivosti je ob črnomorski obali, ostale so razpršene po mestih, zdraviliščih in gorskih letoviščih. Najbolj znana črnomorska letovišča so Sv. Konstantin, Zlati peski, Albena in Družba severno od Varne ter Nesebăr in Slančev brjag v okolici Burgasa. Sprva so bili turistični kompleksi namenjeni predvsem gostom iz drugih socialističnih držav, zdaj pa postajajo priljubljene med turisti iz vse Evrope. S privatizacijo je konkurenca postala večja, zato se je ponudba hotelov in restavracij precej izboljšala. Ponudbo bogatijo še zlasti zdraviliški programi na temelju mineralnih izvirov in zdravilnega blata. Bolgarijo letno obiše okrog 2,7 milijonov tujih turistov. Turizem je postal pomemben vir deviz. Zaradi pomanjkljive infrastrukture je za zdaj razvit predvsem ob črnomorski obali.

Želja, da bi turisti iz zahodnoevropskih držav obiskovali tudi gorska zimskošportna središča (najbolj znana so Bansko v Pirinu, Pamporovo v Rodopih ter staro smučarsko središče Borovec v Rili), se za zdaj še ni udejanila. Zelo veliko turistov si ogleda kulturne znamenitosti svetovnega slovesa, med katerimi izstopajo številni samostani, cerkve in arheološka najdišča z ostanki iz obdobja Tračanov, Grkov in Rimljanov. Zanimiva so tudi nekatera mesta; to velja zlasti za Sofijo in Plovdiv. Poleg kulturnih znamenitosti Bolgarija ponuja tudi obilo zanimivosti za ljubitelje narave. Kraške jame, soteske, jezera, gorski vrhovi ter bogato živalstvo in rastlinstvo so zavarovani v sedmih narodnih parkih (Pirin, Rila, Sinite kamani, Steneto, Vitoša, Vratčanski Balkan) in drugih naravovarstvenih območjih. Na seznamu Unesca je kar devet naravnih in kulturnih znamenitosti: Rilski samostan, Madarski konjenik, Bojanska cerkev, Sveštarska in Kazanliška tračanska grobnica, skalna cerkev Ivanovo, stari del Nesebära, narodni park Pirin in biosferski rezervat Sreburna.

Vabljive črnomske peščene plaže so poleti čedalje bolj obljudene, na pomlad pa za zdaj še samevajo. Foto Andreja Gobec Vidali.

PRIPOROČENA POT

Karta na strani 71

1. dan: Sofija – Botevgrad – Veliko Trnovo – Arbanasi – Varna

Botevgrad je bil zaradi lege v bližini prelaza Baba Konak čez Staro planino pomembno tržno naselje. Prelaz ni več prometno pomemben, kar na razvoj mesta vpliva negativno. Poleg tega pelje mimo nova avtocesta Sofija-Varna, ki je mesto še bolj osamila. Znano je po tovarni Čavdar, ki izdeluje avtobuse.

Hiše **Velikega Trnovega** so zgrajene na štirih gričih, imenovanih Carevec, Trapezica, Momina Krepost in Sveta gora. K izredno slikoviti podobi mesta prispeva tudi reka Jantra, ki skozenj teče v globoko vrezani strugi v ostrih zavojih, tako da griči, na katerih stoji mesto, delujejo kot otočki. Mesto na nadmorski višini 224 m je na križišču pomembnih prometnih poti iz Sofije v Varno ter iz Ruseja v Staro Zagoro. Za Sofijo je drugo najpomembnejše univerzitetno mesto v državi. V njem živi okrog 70.000 prebivalcev in ima razvito industrijo, zlasti živilsko.

Območje Trnovega so naselili že Tračani. Ime je slovanskega izvora in izhaja iz besede *trun*, kar pomeni trn. Šele leta 1966 je mesto dobilo še pristavek "veliko". Prvi graditelji so bili Rimljani, ki so na hribu Momina Krepost zgradili trdnjavo, da bi varovala pomembno prometnico Nicopolis-ad Istum. Med 5. in 6. stoletjem so Bizantinci na hribu Carevec zgradili trdnjavo. Ta naselbine ni mogla obvarovati pred vpadi Slovanov, ki so jo zavzeli v 7. stoletju. Mesto, ki je imelo pomembne trgovske stike z Dubrovnikom in Benetkami, je bilo za časa drugega bolgarskega cesarstva med letoma 1185 in 1393 glavno mesto države. V zlati dobi cesarstva, v obdobju gospodarskega in kulturnega razcveta, je v njem živelo 4000 prebivalcev. Na območju Carevca in Trapezice je stalo več kot 400 zgradb, 23 cerkva in 3 samostani. Na Trapezici so živeli bojarji (plemiči) in visoka cerkvena gospoda. Zgradili so tudi Asenovo četrt, kjer so živeli obrtniki in trgovci. V mestu je bil sedež nadškofije in po letu 1235 patriarhije. Med letoma 1377 in 1380 je bilo Trnovo središče prvega evropskega kmečkega upora, leta 1393 pa so ga zavzeli Turki. Mesto so požgali in večino prebivalcev pobili. Trnovo si je gospodarsko opomoglo šele v 19. stoletju, ko je postalo tudi pomembno središče narodnega preporoda. Leta 1877 je bilo osvobojeno, leta 1908 pa so v njem razglasili neodvisnost Bolgarije. V šestdesetih letih 20. stoletja je država začela izvajati obsežen program obnove kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter gospodarskega preporoda mesta. Za novi del Velikega

Značilne večnadstropne hiše v starem delu Velikega Trnovega so sezidane na griču nad reko Jantro. Foto Andreja Gobec Vidali.

Trnovega je, tako kot za vsa druga po drugi svetovni vojni nastala mesta, značilna sociorealistična blokovna arhitektura.

Zaradi zanimive zgodovine mesta so v njem številne znamenitosti, ki si jih letno pride ogledat pol milijona turistov. Turizem je vse pomembnejši vir dohodka. Za ogled sta najbolj zanimiva griča Carevec in Trapezica. Z reko obkroženi Carevec je bil središče prestolnice prvega bolgarskega cesarstva. Na njem so obnovljeni Baldvinov stolp, Glavna vrata in Mala vrata ter ostanki velike cesarske palače, džamije in več manjših cerkva. Tu je tudi Patriarhova cerkev na temeljih bizantinske bazilike iz 5. oziroma 6. stoletja, zgrajena leta 1981 ob 1300-ti obletnici bolgarske državnosti. Leta 1985 so ob 800-ti obletnici osvoboditve izpod bizantinske nadoblasti naredili poslikave, ki se razlikujejo od poslikav drugih cerkva, saj prikazujejo zgodovinske dogodke in politične figure iz časa srednjeveškega bolgarskega cesarstva. Pod gričem je stara Asenova trgovska četrt, kjer so odkrili temelje 130 hiš, trgovin in delavnic. Med ruševinami na Trapezici so odkrili temelje več manjših cerkva in samostanov. Sveta gora je bila v srednjem veku center sholastikov, zdaj je na njenih pobočjih univerza.

Arbanasi leži 4 km severovzhodno od Velikega Trnovega in je ena od najlepše ohranjenih tradicionalnih bolgarskih vasi. Po njenem imenu zgodovinarji sklepajo, da so jo ustanovili Albanci, ki so bežali pred Turki. Naselje je najbolj cvetelo v 18. stoletju, prebivalci so se večinoma ukvarjali z živinorejo in trgovino; sušeno meso in usnje so prodajali karavanam, ki so potovale na vzhod v Rusijo, Perzijo in Indijo, tam pa so izdelke menjavale za svilo in začimbe. Bogati trgovci so si v 18. in 19. stoletju zgradili utrdbam podobne velike hiše, pa tudi cerkve in kapelice. V istem obdobju so naselje trikrat oropali Kardžaliji, turški razbojniki,

ki so ogrožali številne vasi na Balkanu. Zaradi njihovih napadov se je trgovina skrčila na Trnovo in okoliške vasi, možnost zaslужka se je zmanjšala in precej ljudi se je izselilo. Danes živi v vasi predvsem kmečko prebivalstvo, veliko hiš pa so kupili in obnovili krajevni podjetniki in bogataši, ki jim tradicionalna hiša z obzidjem zagotavlja ohranitev zasebnosti.

Nekaj tipičnih hiš je obnovljenih in namenjenih turističnemu obisku. Ena takih je Kostancalijeva hiša s konca 18. stoletja, ki je spremenjena v muzej. V iz kamna zgrajenem pritličju so bili prostori za služničad in shramba, v lesenem zgornjem nadstropju pa lastnikove sobe s čudovitimi lesenimi stropi, sprejemnica in jedilnica.

Varna je največje bolgarsko mesto ob Črnem morju in s 305.000 prebivalci tretje največje mesto v državi. Čeprav ima zanimivo zgodovino, je njegova zdajšnja podoba sodobna. Območje je poseljeno že sedem tisoč let, saj so v bližnjih jamah našli ostanke prazgodovinskega človeka in Tračanov. Zgodovina mesta sega v leto 585 pr. n. št., ko so miletski Grki ustanovili kolonijo Odessos (Mesto na vodi) in izgnali Tračane. V obdobju Rimljanov je mesto cvetelo kot trgovsko in pristaniško središče province Mezije, potem pa so se obdobja vzponov in padcev izmenjevala do prihoda Slovanov. Mesto je dobilo zdajšnje ime leta 681, ko je nastalo prvo bolgarsko cesarstvo; izhaja iz imena reke Vrans in pomeni črn. V času bolgarskega cesarstva in pozneje Bizanca je imelo naselje izreden trgovski pomen, saj je imelo stike z Genovo, Benetkami in Carigradom. S prihodom Turkov leta 1393 je trgovska vloga zamrla, naselje je postalo pomembno vojaško oporišče na severni meji turškega imperija. Po Krimski vojni (1853–1856) je Turčija Veliki Britaniji in Franciji dovolila prodajati blago prek Varne, zato je ta spet postala pomembno trgovsko mesto. Leta 1867 je bila iz Ruseja speljana železnica, ki je Varno povezala z obdonavskim območjem. Pomen mesta se je povečal še zlasti po zmagi nad Turki. Po drugi svetovni vojni je večina bolgarske trgovine s Sovjetsko zvezo potekala prek Varne. Močno odvisnost in naklonjenost Sovjetski zvezi je Bolgarija izkazala s spremembo imena mesta, saj se je med letoma 1949 in 1956 imenovalo po Stalinu. Ker je pristanišče zaradi obsežne trgovine postalo premajhno, so ga razširili tudi na Varnsko jezero, ki so ga z morjem povezali s prekopom. Danes je mesto med največjimi industrijskimi središči z razvitimi kemično industrijo (soda in mineralna gnojila) v bližnji Devnji, živilsko, elektro in tekstilno industrijo ter z veliko ladjedelnico. Slednjo so pred leti zaprli, kar je v mestu in okolici povzročilo veliko brezposelnost, saj je v njej delal vsak četrti zaposleni v industriji. Zdaj obratuje samo še remontna delavnica z majhnim številom delavcev. Na ploščadah v zalivu angleško podjetje izkorišča tamkajšnja nahajališča plina.

Varna je tudi univerzitetno mesto in staro turistično središče, kjer se v zadnjih letih razraščajo sodobne restavracije in trgovine z raznovrstno ponudbo. V njej so že Rimljani odkrili mineralne vrelce, katerih vodo zdaj uporabljajo v hotelskih bazenih. Še bolj kot Varna so turistično razvita bližnja naselja. Najstarejše letovišče Sveti Konstantin je nastalo leta 1946 in je mestu najbližje. Zlati peski oziroma Zlatni Pjasci so z okrog šestdesetimi hoteli drugo največje letovišče na črnomorski obali, znano predvsem po 4 km dolgi peščeni plaži. Proti severu je zlasti med mladimi priljubljeno letovišče Albena.

Živahen mestni utrip v pristaniškem mestu Varni. Foto Andreja Gobec Vidali.

2. dan: Varna – Nesebär – Sozopol

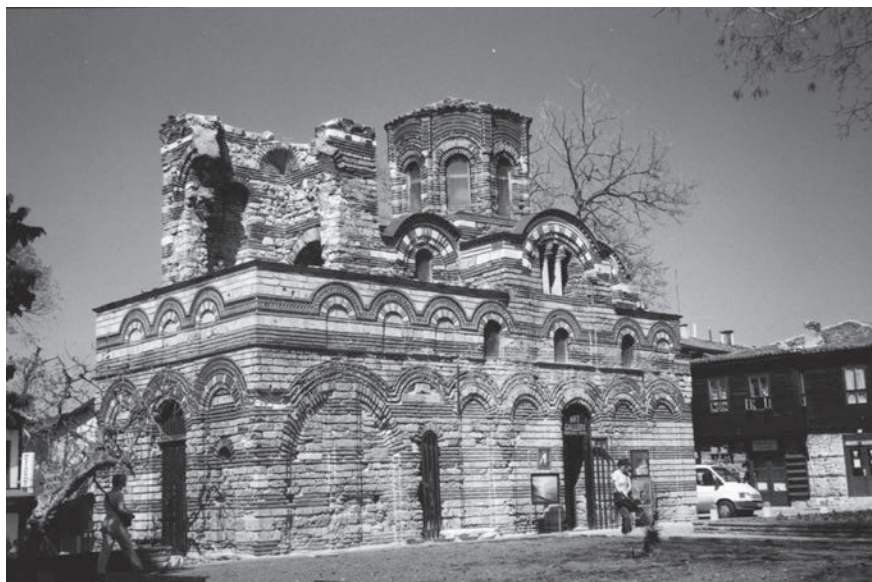
Mesto **Nesebär** ima nekaj več kot 7000 prebivalcev, od tega jih okrog 3000 živi v starem delu. Do začetka 18. stoletja je bilo pomembno trgovsko središče, zdaj pa se ljudje ukvarjajo z ribištvom in predvsem s turizmom. Stari Nesebär je muzej na prostem, ki stoji na 0,12 km² velikem polotoku severovzhodno od Burgasa. S kopnim je povezan s 400 m dolgim nasipom. Leta 1983 je bil kot kulturni spomenik svetovnega pomena uvrščen na seznam svetovne dediščine pod zaščito organizacije UNESCO. Razvaline srednjeveških cerkva ter zanimive stanovanjske hiše iz kamna in lesa z izstopajočimi z lesom obloženimi pomoli in širokimi strešnimi napušči, postavljene v 18. in 19. stoletju, so nasprotje ostankom mogočnih obrambnih zidov in stolpov iz 5. stoletja pr. n. št. Omejen prostor na polotoku namreč ni dovoljeval gradnje velikih hiš z dvorišči, kakršne so običajne drugod po Bolgariji. Zato so tudi ulice ozke. Mesto je bilo obdano z obzidjem, katerega ostanek so dobro ohranjena mestna vrata iz helenističnega obdobja.

Na začetku 6. stoletja pr. n. št. so Grki nekdanjo naselbino Tračanov razvili v cvetočo skupnost in jo poimenovali Mezambrija. Številne najdbe in drugi zgodovinski viri pričajo, da je bilo mesto pomemben posrednik med grškim ozemljem in tračanskimi plemeni v notranjosti dežele, trgovski stiki pa so segali vse do Male Azije in Egipta. Izvažali so pšenico in drugo žito, les, razne rude in kože, uvažali pa posode, oblačila, dragulje, vino in oljčno olje. Rimljani so leta 72 pr. n. št. mesto zasedli brez boja, zato so še vedno dobro ohranjeni sledovi helenizma. Nesebär je izgubil pomen in bil le še majhno pristanišče rimske province Trakije. V 5. in 6. stoletju je pod Bizancem ponovno postal

pomembno strateško, trgovsko in versko središče. Takrat so okrepili in razširili grško obzidje. Tako utrjeno mesto je dolgo zagotavljalo primerno varnost, kar je bil temelj njegovega gospodarskega razcveta. V srednjem veku je Nesebăr večkrat prehajal iz bizantinskih v bolgarske roke, vendar trgovina ni zamrla. Cvetelo je tudi duhovno življenje, kar lahko jasno razberemo iz številnih ostankov srednjeveških sakralnih objektov. Iz starejšega zgodnjebizantinskega obdobja so se ohranile razvaline štirih velikih bazilik. Arhitekturna posebnost teh cerkva je uporaba belih in rjavih naravnih kamnov ter rdečih opek, razporejenih v menjajočih se pasovih. Razgibanost pročelij stopnjuje uporaba položene lončevine, ki je vgrajena v raznovrstne trakove in rozete. Leta 1453 so Nesebăr zavzeli Turki in do 19. stoletja je število njegovih prebivalcev močno nazadovalo, prav tako je oslabela njegova gospodarska moč.

Od 40 cerkvenih stavb so večinoma ostale le razvaline. V celoti ohranjenih je sedem cerkva, med njimi nova metropolitanska Cerkev sv. Štefana, Cerkev sv. Janeza Krstnika, Cerkev sv. Todorja, Cerkev sv. Paraskeve, Cerkev sv. Janeza Aliturgeta ter Cerkev nadangelov Mihaela in Gabriela. So iz različnih obdobji; iz bizantinskega v 5. in 6. stoletju, nekaj jih je iz 10. do 12. stoletja, večina pa iz 13. in 14. stoletja.

V turistični sezoni se v Nesebăr zgrinjajo množice turistov. Večina jih biva v letovišču Slančev brjag (Sončna plaža). Gre za turistični kompleks s 114 hoteli in z več kot 30.000 ležišči ob 9 km dolgi peščeni plaži. V socialističnem obdobju so sem, tako kot v druga obmorska letovišča, prihajali predvsem gostje iz vzhodnoevropskih držav in Sovjetske

Največja znamenitost starodavnega mesteca Nesebăr je Cerkev sv. Pantokratorja. Foto Monika Benkovič.

zveze. V devetdesetih letih 20. stoletja so veliko hotelov prenovili in po zgledu sredozemskih turističnih vasi z obilico zelenja zgradili nove turistične zmožljivosti, ki naj bi bile bolj privlačne kot veliki hotelski kompleksi.

Sozopol so pod imenom Apollonia Pontica leta 610 pr. n. št. ustanovili grški kolonisti iz Mileta. Tu je potekala živahna menjava grškega tekstila in vina za tračanske med, žito in baker. Največji odjemalec blaga so bile Atene. Naselje je kot trgovsko središče cvetelo do leta 72 pr. n. št., ko so ga zavzeli in opleni Rimljani. V Rim so odpeljali tudi 13 m visok bronasti kip Apolona iz tamkajšnjega pristanišča. Sozopol, kar pomeni mesto odrešitve, si vse do zgodnjega 19. stoletja, ko so zgradili več novih hiš, ni nikoli opomogel in je ostal majhno ribiško naselje. Bizantinski vladarji so vanj kazensko pošiljali uporne plemiče in duhovnike.

Mesto, v katerem zdaj živi okrog 5000 prebivalcev, se deli na stari del na polotoku in novi del na kopnem jugovzhodno od središča. Na zahodni strani polotoka sta vojaško oporišče in majhno ribiško pristanišče, na vzhodni strani pa dve lepi plaži. Sozopol je mirno ribiško naselje in v turistični sezoni priljubljeno letovišče. V starem delu mesta so tipične bolgarske stavbe iz kamna in lesa.

V vaseh južno od Sozopola se je ohranil tako imenovani nestinarski ples. Gre za prastar običaj, ki je prispel iz Male Azije in se je spojil s slovanskim običajem kurjenja ognja ter skakanja preko njega. To so počeli na kresno noč z željo, da bi ples prinesel zdravje in bogato letino. Potem ko so zakurili velik ogenj, so se okrog njega zbrali člani skupnosti. Plesalci, ki so bili v religioznem transu več dni, so ob spremljavi tradicionalnih instrumentov bobnov in dud bosonogi tekli čez na široko razgrnjeno žerjavico. V rokah so držali ikone. V vasi Bulgari v gorovju Strandža so nekoč ta ples prirejali tudi na dan sv. Konstantina in Helene 3. junija, zdaj pa ga izvajajo le še za turiste.

3. dan: Sozopol – Burgas – Kazanlik

Burgas je obmorsko mesto ob zalivu in sladkovodnem jezeru, ki je s površino 20 km² največje v Bolgariji. Območje je bilo poseljeno že v času Tračanov in Grkov. Naselje so na ozkem pomolu med Burgaškim jezerom in Črnim morjem ustanovili ribiči iz Pomorja in Sozopola v 17. stoletju. Mesto je dobilo ime po starem stolpu, imenovanem Pirgos (*pirgos* pomeni v grščini stolp). Ribiško naselje se je začelo spreminjati v mesto po letu 1890, ko je bila vanj iz Plovdiva speljana železnica, in z zgraditvijo pristanišča leta 1903. Zdaj je pomembno industrijsko središče z ladjedelnico in največjo rafinerijo v državi. Količina predelane nafte se je z 10 do 12 milijonov ton letno v obdobju socializma zmanjšala na samo 4,5 milijonov ton. V rafineriji je zaposlenih 17.000 ljudi, medtem ko jih je bilo v najboljših časih kar 30.000. Burgas je z 212.000 prebivalci četrto največje bolgarsko mesto. Ima univerzo, vendar je v njem zaradi mladosti le malo kulturnih znamenitosti.

Zaradi močne kemične industrije sta onesnažena tako zrak v mestu kot voda v Burgaškem zalivu.

Blizu Burgasa so štiri jezera: Primorsko, Atanasovsko, Vajasko in Mandrasko. Atanasovsko jezero je zavarovano kot naravni rezervat. Tu je postajališče ptic selivk na poti iz Skandinavije v Afriko, imenovani Via Pontica. Zato je območje zelo bogato s ptičjim življenjem. Prikaz življenja številnih ptičjih vrst si je možno ogledati v informacijskem središču zaščitenega območja PODA južno od Burgasa. Rezervat je bil ustanovljen leta 1989, lastnik in upravnik je Bolgarsko združenje za zaščito ptic. Celotno zaščiteno območje obsega 100,7 ha in je biološko zelo raznoliko. Na njem živi približno 161 nižjih rastlinskih vrst, 231 višjih, 168 vrst nevretenčarjev, 6 vrst rib, 14 vrst dvoživk in plazilcev, 15 vrst sesalcev in 248 vrst ptičev (v celotni Bolgariji okrog 400). Jeseni, v času selitev ptic, je mogoče videti jate štokelj, pelikanov in ptic roparic. Občudovati je mogoče še nutrije, želve, roparske ponirke, race potapljavke in kolonijo velikih kormoranov, ki gnezdiijo na daljnovodu, ibise, čaplje žličarke, sive, črne ter male in velike bele čaplje, močvirske lunje, belorepe orle, hudournike, bele in črne štoklje, čopaste pelikane, morske orle itd. Ostanki opuščениh pristaniških pomolov in nasipov so priljubljeno počivališče pritiklavih kormoranov, galebov in čiger. Pozimi obilje hrane privabi race potapljavke, ponirke, zimske race, čopaste race itd. Za nekatere močvirske ptice so uredili umetna gnezdišča. V Bolgariji je še več drugih območij, primernih za opazovanje ptic. Poleg Vie Pontice ob Črnem morju vodi čez bolgarsko ozemlje še ena pomembna selitvena pot ptic, imenovana Via Aristotelis, ki sledi toku reke Strume.

Kazanlik je mesto v kotlini med Staro planino in Srednjo goro, ob poti med Burgasom in Sofijo. V njem živi 63.000 prebivalcev. V preteklosti je bil pomembno obrtno središče, pozneje so se razvile strojna, lesna in živilska industrija. Posebnost je bila izdelava glasbil. Jugovzhodno od mesta je na reki Tundži umetno jezero Koprinka, namenjeno tudi rekreaciji. Mesto je najbolj znano po gojenju vrtnic, saj njegovo zaledje imenujejo tudi Dolina vrtnic. Stara planina na severu varuje kotlino pred vdori hladnega zraka, Srednja gora na jugu zadržuje topel in suh zrak z morja, pomladi so dovolj vlažne in prst je rodovitna. Vse to ustvarja izjemno ugodne razmere za rast vrtnic. Sem so jih zanesli iz Indije in Perzije. Navdušeni nad njihovo lepoto so Grki trdili, da so tako kot boginja Afrodita nastale iz morske pene. Danes je znanih več kot 10.000 vrst vrtnic, vendar jih je le 200 primernih za pridobivanje eteričnih olj. V Bolgariji jih pridobivajo iz vrst *Rosa damascena* in *Rosa alba*. Gojenje vrtnic se je kot domača obrt začelo razvijati v tridesetih letih 19. stoletja, v večjih količinah pa so rožno olje začeli pridobivati na začetku 20. stoletja. V mestu je inštitut, na katerem preučujejo način vzgoje vrtnic in pridobivanja parfumov. Tu vzgajajo sadike vrtnic, ki jih potem presajajo na polja. Poleg inštituta je tudi Muzej vrtnic, kjer sta prikazana način proizvodnje olja in zgodovinski razvoj te dejavnosti. Bolgarija proizvede kar 70 % (nekaj več kot 1 tona) svetovne količine eteričnega rožnega olja. Njegova cena je zelo visoka, zato mu pravijo rožno zlato ali tudi bolgarsko zlato. Vrtnice cvetijo konec maja in na začetku junija. Obirajo jih le zjutraj pred sončnim vzhodom,

običajno med 3. in 8. uro, da se ohranja vlažnost cvetov. Vedno obirajo le popke. Za liter rožnega olja je potrebno nabrati 3000 kg cvetov rdečih vrtnic (*Rosa damascena*) ali 5000 kg cvetov belih vrtnic (*Rosa alba*). Za en gram rožnega olja je potrebnih kar 2000 cvetnih listov. Pridobivanje olja iz cvetov belih vrtnic je nedonosno, zato gojijo predvsem rdeče vrtnice. Rastlina je rodna približno od 30 do 35 let. Sodobne destilarnice, kjer pridobivajo rožno olje, so v Rozovem, Karlovem in Kazanliku. Žal ta dejavnost izgublja pomen, saj kemična industrija izdeluje cenejše umetne nadomestke rožnega olja. Poleg parfumov iz rožnega olja prodobivajo še rožni liker, marmelade in razne kreme, kot zdravilo pa ga uporabljajo tudi v medicini.

Poleg imena Dolina vrtnic se za okolico Kazanlika uporablja tudi ime Dolina tračanskih kraljev. Območje severovzhodno od mesta, ki se je v obdobju Tračanov imenovalo Seuthopolis, je bilo sveto. Tu je bilo pokopališče, zato so odkrili precej

gomil. Ocenjujejo, da jih je okrog 1500, številne med njimi morajo še raziskati. Do zdaj so za javnost odprli štiri grobnice. Ker država nima dovolj sredstev, da bi raziskali vse gomile, jih na skrivaj raziskujejo nepridipravi, ki najdene dragocenosti preprodajajo v tujino. Tovrstnim kriminalcem Bolgari pravijo imanjadi. Njihovo početje je nevarno, saj jih zaradi neznanja in neupoštevanja varnostnih pravil med izkopavanji pogosto zasuje. Med gradnjo zaklonišča leta 1944 je bila severovzhodno od mesta odkrita grobnica tračanskega voditelja. Velja za pomemben spomenik zgodnje helenistično-tračanske umetnosti v Bolgariji. Originalne grobnice si brez posebnega dovoljenja ni mogoče ogledati, na voljo je le ogled njene replike v bližini. Gre za grobnico v obliki panja, ki je bila tipična za vse tračanske grobnice v obdobju med 5. in 3. stoletjem pr. n. št. Sestavljena je iz predprostoru, hodnika in komore, kjer je ležal pokojnik. Grobnica je znana predvsem po poslikavah v ozkem hodniku in kupolasti komori. Le-te so med najbolj ohranjenimi antičnimi freskami iz zgodnjega helenističnega obdobja nasploh. Motivi so rastlinski ali pa so prikazani dogodki iz življenja pokojnika. Iz poslikav, ki prikazujejo pehoto in konjenike ter gospo in gospoda pri s sadjem obloženi mizi ter služabnike, ki jima nosijo darila, zgodovinarji sklepajo, da je bil v njej pokopan tračanski plemič. Kazanliška grobnica je s konca 4. oziroma z začetka 3. stoletja pr. n. št., ko je bilo tračansko kraljestvo s prestolnico Seuthopolis na vrhuncu politične in gospodarske moči ter kulturnega razvoja. Je eden od devetih bolgarskih spomenikov na seznamu Unescove svetovne dediščine.

Surovina za pridobivanje znamenitega rožnega olja so rdeče vrtnice. Foto Andreja Gobec Vidali.

4. dan: Kazanlik – Plovdiv – Pamporovo

Plovdiv, že od nekdanj tekmeč Sofije, je po številu prebivalcev (340.000) ter gospodarskem in kulturnem pomenu drugo najpomembnejše bolgarsko mesto. Je tudi eno od najstarejših in po mnenju mnogih najlepših mest na Balkanskem polotoku. Postavljeno je med šestimi griči, ki se vzpenjajo sredi širokega Trakijskega nižavja, na obeh bregovih reke Marice. Zaradi lege na stičišču poti iz Male Azije v Evropo (Carigrad-Sofija-Beograd-Dunaj) in iz Grčije v Ukrajino je pomembno prometno križišče. Ker tod že od nekdanj potekajo pomembne trgovske poti, je Plovdiv vseskozi tudi trgovsko središče. Ta vloga se je še okrepila, ko so prek njega z železnico povezali Carigrad. Univerzitetno mesto je svetovno znano tudi po sejmski dejavnosti. Prvi domači sejem je bil tu že leta 1892, prvi mednarodni pa leta 1937. Plovdivski sejmi so med največjimi v Evropi; spomladanski sejem je namenjen potrošnemu blagu, medtem ko je jesenski industrijsko obarvan. Razvit je poslovni turizem.

Za Plovdiv pravijo, da je mesto v vrtu Bolgarije, saj je njegovo zaledje znano po pridelovanju zelenjave. Rodovitna prst, ugodno podnebje in možnost namakanja zagotavljajo odlične razmere za gojenje paradižnika, paprike, kumar, krompirja in druge zelenjave. Uspevajo tudi tobak, bombaž in riž. Tu je največja bolgarska oranžerija, stavba z večjimi steklenimi površinami za prezimovanje južnih rastlin. Tradicionalno drobno zelenjadarstvo sta v socialističnem obdobju zamenjala velika posest in industrijski način pridelave. Legenda pravi, da naj bi bila tu zasajena prva vinska trta v Evropi. Praočje vinogradništva naj bi bil Tračani Evmolp. V 1. stoletju pr. n. št. je grški geograf Strabon zapisal, da so Tračani prinesli vinsko trto iz Male Azije okrog leta 2000 pr. n. št.

Na podlagi kmetijstva se je razvila močna živilska industrija, razvite pa so še tobačna, elektrotehnična, tekstilna, kemična, strojna in obutvena industrija.

Okrog leta 500 pr. n. št. se je Plovdiv imenoval Eumolpias (po Evmolpu), Tračani so mu rekli Pulpudea, za časa Filipa II. Makedonskega, ko je bil le majhna vojaška postojanka, pa so ga preimenovali v Filipopolis. V rimskih časih se je kot središče province Trakije imenoval Trimontium. Rimljani so mesto z griča Nebet Tepe razširili na griča Sahat Tepe in Džendem Tepe, na katerem so zgradili Apolonov tempelj. V mestu so zapustili številne sledi, tako kot pozneje Turki, ki so mu rekli Filibe. V 9. stoletju so ga zasedli Bolgari, Slovani so spremenili ime v Pulpudin, Puldin, iz česar je na koncu nastal Plovdiv. Do prihoda Turkov leta 1370 so si ga izmenično lastili Bolgari in Bizantinci. Ves čas je bil pomembno trgovsko središče. Po ustanovitvi bolgarske kneževine je postal oporišče bolgarskega preporeda, leta 1863 so v njem ustanovili prvo bolgarsko šolo. Leta 1878 so ga sicer osvobodili izpod turške nadoblasti, vendar je po Berlinskem kongresu postal središče Vzhodne Rumelije v okviru turškega imperija. Do združitve z Bolgarijo je prišlo leta 1885, tri leta pozneje pa je mesto dobilo mednarodno železniško povezavo.

Zaradi bogate zgodovine ima Plovdiv kulturne spomenike iz različnih obdobij in ima status mesta muzeja. Posebno zanimiv je stari del mesta, zgrajen na treh gričih, po turško

imenovanih "tepe". V starem jedru so številne arhitekturne vrednote, med njimi ostanki rimskega mesta z amfiteatrom in delom stadiona, Hisarjeva vrata iz časa Filipa II. Makedonskega, mošeja Džumaja ter najstarejša krščanska cerkev sv. Konstantina in Elene. Najznamenitejše pa so plovdivske hiše iz obdobja narodnega preporoda v 19. stoletju, prepoznavne po svetlih fasadah in navzven štrlečih zgornjih nadstropjih. Bile so domovanja bogatih trgovcev. V Plovdivu je sedež bolgarske rimskokatoliške škofije.

Narečenski bani so zdraviliški kompleks. V srednjem veku je bilo tu naselje Mergele, obkroženo s svetišči in verskimi objekti, na kar spominjajo le še redke razvaline. Danes je v kraju zdravilišče, ki je nastalo zaradi zdravilnih mineralnih vrelcev. Med njimi so tudi taki, ki se uvrščajo med najbolj radioaktivne v Evropi. Voda je primerna zlasti za zdravljenje črevesnih in živčnih bolezni. Zahodno od zdravilišča je Vrh sv. Nikolaja, kjer pacienti puščajo dele oblačil v upanju, da jih bo sveto območje čudežno ozdravilo. V naselju živi 1300 prebivalcev in le redki so še vedno zaposleni v zdraviliškem kompleksu. V devetdesetih letih 20. stoletja je namreč obstoj zdravilišča postal vprašljiv, saj bolgarska podjetja delavcem in upokojujencem nič več ne zagotavljajo brezplačnega zdravljenja.

Ena od najbolj ohranjenih tradicionalnih hiš v Plovdivu. Foto Andreja Gobec Vidali.

Mesto **Čepelare** je postavljeno v ozki gorski dolini Čepelarske reke v Rodopih, na nadmorski višini 1140 m. Je najvišje ležeče mesto v državi in šteje okrog 3000 prebivalcev. Do 18. stoletja tukajšnje ozemlje zaradi stalne grožnje turških vpadov ni bilo poseljeno. Takrat se je sem priselilo nekaj krščanskih družin, ki so se preživljale s pašo živine na zelo kakovostnih pašnikih. Naselje so poimenovali Čepeli, kar pomeni meglen in nevihten. Poleg njih so se tu zadrževali še nomadski muslimanski pastirji, ki so se selili med naseljem in grško Trakijo. Po sušah, ki so jim ugonobile večino živine, so območje naselja zapustili. Za pridobitev novih pašnikov so začeli krčiti okoliški gozd. Gozdarstvo je še vedno pomembna dejavnost, v naselju je žaga. Tu je tudi edina tovarna smučí v Bolgariji. Kraj ima ugodne možnosti za turistični razvoj; privlači zlasti obiskovalce, ki si želijo mirnega počitka v neokrnjeni naravi.

Zimskošportno središče **Pamporovo** je nastalo na nadmorski višini 1620 m, ob vznožju gore Snežanke. Ime izhaja iz turške besede *pampor*, kar pomeni karavana. Prve turistične zmogljivosti so bile tu na voljo že leta 1933, pravega razvoja turizma pa ni bilo vse do leta 1960. Takrat je bilo po komunističnem voditelju Vasilu Kolarovu imenovano Kolarovo. Smučarsko središče je znano tudi med tujimi turisti. Več kot deset sodobnih hotelov, čudovita narava, možnost izletov, dobre razmere za smučanje in pestra ponudba hrane v bližnjih tradicionalnih gostiščih, imenovanih mehane, so razlog, da Pamporovu pravijo tudi "rodopski dragulj".

Kljub visoki nadmorski višini je podnebje razmeroma milo, saj je povprečna letna temperatura kar 8,5° C. Tu se tople in vlažne zračne gmote iznad Egejskega morja mešajo s hladnejšimi celinskimi gmotami, zato zime niso preveč mrzle, sončnih dni je veliko, snežna odeja pa debela. Pamporovo velja za najjužnejše in najbolj sončno večje evropsko smučišče. Smučarski tereni so na nadmorski višini med 1600 in 1925 m, smučarska sezona pa traja od sredine decembra do sredine aprila. Pamporovo je priljubljeno zlasti med manj zahtevnimi smučarji, saj smučarske proge niso ne dolge ne strme. Podnebne razmere so ugodne tudi s terapevtskega vidika.

5. dan: Pamporovo – Trigradska soteska – Velingrad – Bansko

Rodopi so staro gorovje, ki zavzema 3000 km² površja. Razlomljeno je v grude, med katerimi so gosto poseljene doline. Tradicionalna gospodarska panoga je živinoreja, kajti sredozemski podnebni vplivi in dolga vegetacijska doba so razlog, da so tu obsežni in kakovostni pašniki - razpoznaven znak Rodopov. Po 2. svetovni vojni je postalo pomembno spravilo lesa, saj tu posekajo kar 83 % od vsega borovega lesa v državi. Območje je dokaj bogato z naravnimi viri; že Tračani in Rimljani so izkoriščali železovo in bakrovo rudo, zdaj pa poleg njihju kopljejo še svinčevo, cinkovo in kromovo rudo ter režejo marmor. V zadnjem času pripisujejo največji pomen razvoju planinskega, zimskošportnega in zdraviliškega turizma. Turistična infrastruktura je razvita v Smoljanu, Pamporovem, Čepelarah, Devinu in Bataku. Zahodni del Vzhodnih Rodopov je iz apnenca, zato so tam značilni kraški pojavi: jame, podzemeljski vodni tokovi in kraški izviri. V skrajnem vzhodnem delu gorovja je tudi nekaj vulkanskih preostankov. V Rodopih uspeva več kot 2000 rastlinskih vrst in živi več ogroženih živalskih vrst, med njimi volk, medved, divja mačka. Rodopi so severna meja uspevanja nekaterih sredozemskih rastlin, na primer jasmina in figovca. Tu rastejo celo divje orhideje, relikv iz zgodnjega terciarja. Biološko raznovrstnost varujejo v sedemnajstih naravnih rezervatih. Ob reki Ardi, kjer sta ugodna podnebje in prst, uspeva tobak.

Legende pravijo, da so bili Rodopi domovanje Orfeja. O izvoru njihovega imena obstaja več zgodb. Prva pravi, da jih je po svoji veliki ljubezni, ki je bila od tu doma, poimenoval nek egipčanski faraon. Druga zgodba navaja, da so dobili ime po tračanskem izrazu

za vrtnico - *rodon*, saj naj bi se hribi dvignili in nagubali v obliki velikanske cvetoče vrtnice. Po tretji zgodbi naj bi gorovje dobilo ime tako, da sta Zevs in Hera kaznovala nespoštljiva zaljubljenca Hema in Rodopis, ker sta se ljubkovalno klicala z božanskimi imeni. To je oba božja pomembneža tako razjezilo, da sta zaljubljenca spremenila v gorovji, ločeni z reko Marico; on je postal Balkan oziroma Stara planina, ona pa Rodopi. Rodopi so domovanje najbolj izoliranih in etnično raznolikih skupin prebivalstva. Mnogi so mnenja, da so prav Rodopi kulturno srce in duša Bolgarije. V njih živi večina bolgarskega muslimanskega prebivalstva, tako Pomaki, ki so prevzeli islam v času turškega imperija, kot etnični Turki. V dolini Strume živijo predvsem Makedonci. V obdobju komunizma je bil ob južni meji 20 km širok ozemeljski pas, katerega namen je bil izolirati rodopske vasi in njihove prebivalce. Tu se je obdržala tradicija in kultura starih Slovanov; v številnih krajih so še vedno poganski festivali, ohranila se je narodna glasba. Etnografski in arhitekturni rezervat nacionalnega pomena je **Široka Laka**, kjer živijo Pomaki. Gre za tipično rodopsko vas, postavljeno v ozki dolini reke Lude. Okrog 2000 prebivalcev te starinske vasice se ukvarja predvsem z ovčerejo, spravilom lesa in pridelavo krompirja. Kraj namreč spada v tako imenovano Smoljansko območje, kjer pridelajo največ krompirja v Bolgariji. Tu je tudi šola tradicionalne glasbe in petja.

Trigradska soteska je del rodopskega krasa. Gre za območje državnega pomena, zato je pod strogim varstvenim režimom. Sotesko s 100 m visokimi navpičnimi stenami je oblikovala Trigradska reka, ki izgine v kraško jamo **Hudičovo grlo**. Jama se tako imenuje zato, ker predmetov, ki so jih metali v vodo, niso videli nikoli več, saj jih je "pogoltnila". V 600 m dolgi ponorni jami teče podzemeljska reka, ki se spušča v 18 slapovih. Obiskovalci se lahko po stopnicah spustijo do Bučeče dvorane, kjer voda pada v 60 m globoko brezno. Po legendi naj bi se tu Orfej spustil v podzemlje k Hadu, da bi rešil ljubljeno Evridiko.

V bližini je Jagodinska jama, v kateri so našli ostanke nakita, posode in orodja iz 4. tisočletja pr. n. št. in iz bronaste dobe. V številnih dvoranh v 6540 m dolgi jami so čudovite kapniške oblike.

Trigradska soteska je vrezana v karbonatnih kamninah, ki sestavljajo manjši del Vzhodnih Rodopov. Foto Andreja Gobec Vidali.

Velingrad je poimenovan po partizanski junakinji Veli Peevi. Mesto na nadmorski višini 760 m je nastalo leta 1948 z združitvijo pomaških naselij Kamenica, Ladžene in Čepino. Ima okrog 26.000 prebivalcev in je znano predvsem po zdraviliškem turizmu, ki se je tu razvil zaradi 70 mineralnih vrelcev s temperaturami med 37 in 90° C. Najstarejše so toplice Veljova banja, ki so nastale že v 16. stoletju. Sem prihajajo bolniki zaradi zdravljenja bolezni dihal, sklepov, živčnega sistema in raznih alergij.

Zaradi lege mesta v bližini gozdnatih Rodopov se je razvila lesna industrija. Pomembna je tudi živilska industrija, zlasti pivovarstvo, saj tu proizvajajo eno od najbolj znanih bolgarskih vrst piva Kamenica. Velingradsko in tudi druge bolgarske pivovarne so pokupili Nemci, Belgijci in Danci, hmelj pa uvažajo iz matičnih držav, saj je njegovo pridelovanje v Bolgariji predrago. Zato so opustili tudi večino nasadov hmelja okrog Velingrada.

Gorovje **Pirin** je del Rodopov med rekama Strumo na zahodu in Mesto na vzhodu. Od Rile na severu ga ločuje prelaz Predel. Gre za staro gorovje iz granita in marmorja. Po stari legendi je na njem bival slovanski bog groma in bliska ter stvarnik vesolja Perun, po katerem je poimenovano. Poledenitev je priostrila vrhove in jim dala alpski videz. Okrog 100 vzpetin je višjih od 2000 m, najvišja pa je 2915 m visoki Vihren. Posledica poledenitve je tudi približno 160 ledeniških jezer. Na območju Pirina uspeva 2100 rastlinskih vrst in živi veliko redkih živalskih vrst. Simbol gorovja je planika. Velik del Pirina je zavarovan kot narodni park, znotraj katerega je več rezervatov. V rezervatu Dupki-Djindjirica so zaščitene redke rastlinske vrste: planika ter črna in bela jelka. Narodni park je na seznamu svetovne naravne dediščine pod zaščito Unesca. Pirin obišče veliko turistov, ki tu smučajo, planinarijo, plezajo, lovijo ribe in divjad. Ob vznožju gore je več kot 200 mineralnih vrelcev, ob nekaterih so se razvili zdraviliški kraji.

Eno od pomembnejših izhodišč za izlete in smučanje po Pirinu je mesto **Bansko** na široki ravnini ob reki Mesti. Naselje je bilo ustanovljeno v 10. stoletju na območju stare tračanske naselbine. Do sredine 18. stoletja je bilo cvetoče naselje, k čemer je pripomogla lega ob pomembni prometnici med egejsko in obdonavsko Evropo. Trgovalo se je predvsem z usnjem, bombažem, krznom, vinom in začimbami. Pomembno trgovsko blago je bilo tudi tobak, ki so ga pridelovali v okolici naselja. V mestu so živeli številni obrtniki in umetniki, ki so se ukvarjali s slikanjem ikon in izdelovanjem lesenih izdelkov. Umetniških spretnosti so se lahko naučili v domačih šolah. V 19. stoletju so se pomembne trgovske poti premaknile v Podonavje in mesto je izgubilo pomen. Njegovo staro jedro je obnovljeno, številne tradicionalne hiše iz lesa in kamna so bile spremenjene v tradicionalna gostišča mehane in majhne penziona. Danes je Bansko eden izmed draguljev bolgarskega turizma; je zimskošportno središče in izhodišče za planinarjenje po vrhovih Pirina. Kraj ima kratka sveža poletja in dolge zime z debelo snežno odejo, kar je ugodno za razvoj smučarskega turizma. V bližnji Šiligarniki je smučišče na nadmorski višini med 1700 in 2500 m. Proge so na obojni severni strani, kar zagotavlja smučarsko sezono vse do maja. Smučišča Čalin Valog so zaradi strmih prog primerna za zahtevnejše smučarje.

Bansko je priljubljeno zlasti med prebivalci Sofije, ki v glavnem ob koncu tedna sem hodijo na izlete, tako poleti kot pozimi.

6. dan: Bansko – Rilski samostan – Sofija

V Bolgariji je ohranjenih približno 180 samostanov. V bolgarski zgodovini so odigrali vlogo kulturnih in verskih središč. Največji, najstarejši in najbolj znan samostan stoji 120 km južno od Sofije in na nadmorski višini 1147 m, v ozki gozdnati dolini v osrčju gorovja **Rila**, po katerem je dobil ime. Mimo njega tečeta Rilska reka in potok Drušljavica. Od samostana je nekaj ur hoda do vrha Maljovica (2729 m) in do najvišjega bolgarskega vrha Musala (2925 m). Gorovje Rila je zgrajeno iz granita, gnajsa in kristalinskih kamnin. Preoblikovali so ga ledeniki, zato je tu precej ledeniških jezer. Večji del gorovja zavzema narodni park Rila s petimi rezervati, ki je bil ustanovljen leta 1992. Rila je stara tračanska beseda in pomeni kraj z veliko vode, kajti v gorovju izvira kar 25 vodotokov, med njimi reke Marica, Mesta in Isker, ki so pomembne za namakanje in energetsko rabo.

V 10. stoletju, leta 927, je puščavnik Ivan Rilski, ki je živel v jami nedaleč od zdajšnjega samostana, ustanovil kolonijo puščavnikov in zgradil samostansko stavbo. V 14. stoletju se je v njej naselil vladar Stefan Dragolov - Hreljo, ki je samostan dogradil. V 14. stoletju je Rilski samostan postal pomembna fevdalna posest, kar mu je uspelo zaradi bogatih dajatev bolgarskih carjev in privilegijev, ki jih je užival. Ko je konec 14. stoletja Bolgarija prišla pod turško nadoblast, je kulturno življenje skoraj zamrlo, zato je samostan izgubil vpliv v vsakdanjem življenju. Sredi 15. stoletja so Turki samostan oropali in požgali, a so ga domačini kaj kmalu obnovili. Leta 1466 mu je uspelo, da je sultan podpisal dokument, ki je dovoljeval medsebojno pomoč in sodelovanje med Rilskim samostanom ter samostanom sv. Pantelejmona z gore Atos v Grčiji. Ta dokument hranijo v samostanskem muzeju. V 16. stoletju so se okrepili stiki z ruskimi samostani, kamor so potovali številni menihi in se vračali z bogatimi darovi. Prav tako so se okrepili stiki s pravoslavnimi samostani iz Grčije, Srbije in Romunije. Nov pomen je samostan dobil v obdobju narodnega preporoda v 18. in 19. stoletju. Obnovljen in zavarovan pred Turki je postal središče duhovnega, kulturnega in gospodarskega preporoda. Gradnja stanovanjske stavbe v obliki nepravilnega štirikotnika s površino 8800 m² se je začela leta 1816 in trajala vse do leta 1847. Leta 1833 je del stavbe prizadel požar, vendar so jo s pomočjo prispevkov iz vse Bolgarije obnovili. V štirikotni stanovanjski stavbi je razvrščenih okrog 300 meniških celic, štiri kapele, opatova soba, obednica, kuhinja, knjižnica, sobe za goste in drugi prostori za gospodinjstva opravila. Stavba ima štiri ali več nadstropij, majhna okna in le dvoje vrat, ki vodijo na zaprto dvorišče. Na notranji strani jo krasijo verande, kamniti oboki in umetniško oblikovani stebri. Velika kuhinja je arhitekturna posebnost; v obliki piramide se dviga 22 m visoko. Sredi dvorišča je kamniti stolp Hrelju iz leta 1335, edini preostanek prvotnega samostana, ki so ga porušili Turki. Ob njem je Pavel Ivanovič med

letoma 1834 in 1837 zgradil čudovito samostansko cerkev Marijinega rojstva. Cerkev ima pet kupol, tri večje in dve manjši, tri oltarne niše, dve stranski kapeli in odprto galerijo. Krasijo jo poslikave številnih znanih umetnikov, ki so svoje delo zaključili šele leta 1846; 1200 fresk opisuje donatorje in biblične figure ter ikonostas s 36 bibličnimi prizori. V cerkvi je pokopano srce carja Borisa III., pred ikonostasom pa hranijo relikvije svetnika Ivana Rilskega, ki jih javnosti pokažejo le ob največjih praznikih. Relikvije je leta 1183 ukradel ogrski kralj Bela in jih prenesel na Madžarsko, po osvoboditvi izpod Bizanca in ustanovitvi drugega bolgarskega cesarstva so jih leta 1194 prenesli v Veliko Trnovo, v Rilski samostan pa so jih vrnil leta 1469.

Vrata, verande in sobe menihov so okrašene z bogatimi rezbarijami. Številne umetnine, knjige, rokopise, dokumente, zbirko orožja, ikon in denarja hrani samostanski muzej. Največja dragocenost v njem je Rafaelov križ v velikosti 81 x 43 cm, narejen iz enega samega kosa lesa. V drugi polovici 18. stoletja ga je izdelal menih Rafael, ki je za to potreboval celih 12 let. Na križu so izrezljani 104 dogodki, ki jih upodablja 650 miniaturnih figuric. Legenda pravi, da je menih, potem ko je končal z delom, oslepel.

K samostanu spada še nekaj bližnjih cerkva in kapel. Nedaleč je kapelica Ivana Rilskega, zgrajena ob votlini, kjer je svetnik preživel zadnjih dvajset let življenja. Na stropu votline je odprtina, ki ji pravijo Čudežna luknja. Krajevna legenda namreč pravi, da lahko vsi, ki niso nikoli grešili, skozi njo splezajo. Romarji, ki so hoteli priti v samostan, so morali iti skozi luknjo in tisti, ki jim to ni uspelo, so veljali za grešnike in vanj niso smeli vstopiti. Poslali so jih domov, kjer so se morali celo leto kesati in postiti, nakar so se lahko vrnil in poskusili znova.

Rilski samostan. Foto Andreja Gobec Vidali.

V obdobju komunizma, ko je bila verska dejavnost prepovedana, si je samostan ter vso pripadajočo posest prilastila država in ga leta 1961 razglasila za državni muzej. Samostansko življenje je zamrlo do leta 1997, ko je parlament po dolgem zavlačevanju s posebnim odlokom vrnil samostan in celotno posest Cerkvi. Vrnili so se tudi menihi, tako da so zdaj v samostanu nastanjeni opat in pet menihov. V 19. stoletju je v njem živelo 300 menihov, z nacionalizacijo po drugi svetovni vojni pa so preostalih 50 menihov pregnali. Leta 1976 je bil samostan razglašen za nacionalni zgodovinski spomenik, leta 1983 pa vključen na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine. Samostan je največja turistična znamenitost v Bolgariji, saj ga letno obiše okrog 250.000 turistov.

7. dan: Sofija – gora Vitoša – Sofija

Glavno mesto Bolgarije **Sofija** stoji v kotlini med pobočji Vitoše in Goleme planine, na nadmorski višini 550 m. Ima zmerno celinsko podnebje z ne preveč vročimi poletji, suho jesenjo, hladno sneženo zimo in hladno pomladjo. Skozi mesto teče šest manjših vodotokov: Perlovska, Slatinska, Vladajska, Bojanska in Suhindolska reka ter Kakač, nedaleč na vzhodu teče reka Isker. Lega v središču Balkanskega polotoka, na poti med Jadranskim, Egejskim in Črnim morjem, je razlog, da je Sofija postala prometno križišče transevropskih poti. V obdobju Rimljanov je tu potekala Via militaris, vojaška cesta rimskih legij, v srednjem veku je čeznjo vodila Svilena pot, po kateri se je opravljala trgovina med Azijo in Evropo. Turki so jo poimenovali Carska pot, ker je po njej potovala turška vojska.

Arheološke najdbe dokazujejo, da je bilo območje Sofije naseljeno že med letoma 8000 in 7000 pr. n. št., zato se bolgarska prestolnica uvršča med najstarejša evropska naselja. V 7. stoletju pr. n. št. se je tu naselilo tračansko pleme Serdi, po katerih je kraj dobil ime Serdika. V 3. stoletju pr. n. št. so Rimljani okrog naselbine zgradili močno obzidje. Takrat je bilo mesto središče province Trakije in je po vladarju Marku Ulpiju Trajanu nosilo ime Ulpia Serdica. Od 3. stoletja dalje je bilo središče Notranje Dacije in pomembna trgovska ter vojaška postojanka na poti iz Niša do Carigrada. Po napadu Hunov leta 441 so mesto obnovili in utrdili Bizantinci. Slovani so v Sofijsko kotlino prišli v 6. stoletju in njegovo ime zaradi središčnega položaja v kotlini spremenili v Sredec. Po propadu prvega bolgarskega cesarstva je mesto ponovno pripadlo Bizancu in se imenovalo Triadica, konec 12. stoletja pa je spet prišlo v roke Bolgarov in postalo središče drugega bolgarskega cesarstva. Med 11. in 14. stoletjem je bilo pomembno tržno naselje, ki je doživljalo gospodarski in kulturni razcvet, zato je bilo tarča pogostih roparskih napadov. Turki so ga zavzeli leta 1385 in nadzorovali pet stoletij. V tem obdobju je Sofija izgubila mestno identiteto, njeno trgovsko vlogo je nadomestila vojaška. Leta 1878 je bilo mesto osvobojeno izpod turške nadoblasti, leto pozneje pa je postalo glavno mesto nove bolgarske države, kar je odločilno vplivalo na njen nadaljnji gospodarski, kulturni in prebivalstveni razvoj. Sofija je takrat imela le 11.000 prebivalcev. Leta 1880

so sprejeli nov mestni načrt in razvojni plan; nastala so prva podjetja, prvi telefon je zazvonil leta 1884, šest let pozneje je zasvetila prva žarnica. Z razvojem železnice in prometnih poti je pomen mesta hitro naraščal, skozenj je šla večina bolgarskega prometa, zato se ga je oprijel vzdevek "Vrata Bolgarije". Med drugo svetovno vojno je mesto močno poškodovano bombardiranje. Ob koncu vojne je v Sofiji živelo 440.000 ljudi. S spremembo političnega režima in hitrim gospodarskim razvojem po zgledu Sovjetske zveze se je začela naglo razvijati. Gradile so se velike tovarne s tisočimi delovnimi mesti, ki so privabljala ljudi s podeželja in jim obetala lepšo mestno prihodnost. Zaradi množičnega priseljevanja in posledične hitre rasti števila prebivalcev so na robu mesta nastale nove stanovanjske četrti, na primer Mladost, Družba, Nadežda. Na jugu mesta so ob vznožju Vitoše nastale najbolj bogate četrti Bojana, Simeonovo in Dragalevci. Zdaj živi v Sofiji 1,2 milijona ljudi, kar pomeni, da se je v petdesetih letih število prebivalcev povečalo za skoraj trikrat. Zaradi hitre rasti prebivalstva so leta 1986 mestne oblasti izdale odredbo, s katero so začasno onemogočile priselitev vsem, razen šolarjem in tehnično izobraženim strokovnjakom.

Sofija je upravno, kulturno in gospodarsko središče države z razvito industrijo, trgovino in pomembno prometno vlogo. V njej je osredotočena kar petina celotne bolgarske industrije. To in kotlinska lega sta glavna vzroka za hudo onesnaženje zraka. Sofija je tudi pomembno turistično središče, ki ga obiskujejo množice turistov. Najznačilnejša zgradba mestnega središča je katedrala Aleksander Nevski, ki je bila med letoma 1904

Najbolj prepoznavna stavba v Sofiji je katedrala Aleksander Nevski. Foto Andreja Gobec Vidali.

Živahen utrip z ene od ulic v središču Sofije. Foto Andreja Gobec Vidali.

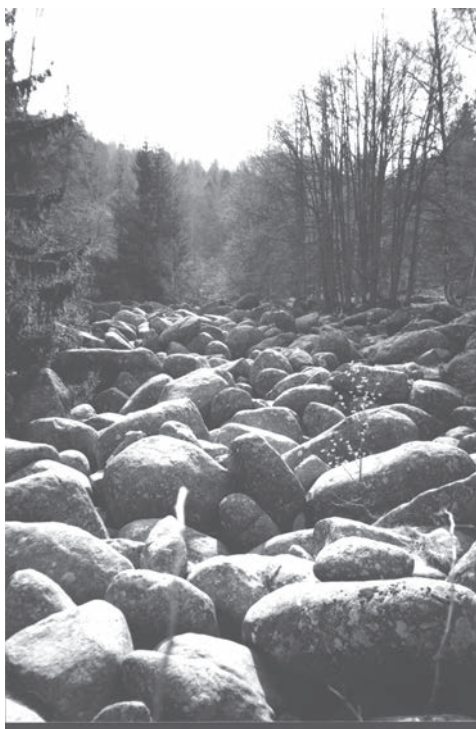
in 1912 zgrajena v zahvalo in spomin ruskim vojakom, ki so umrli v vojni za bolgarsko neodvisnost. Je največja katedrala v Bolgariji, krasí jo pozlačena kupola, največji izmed dvanajstih zvonov pa se sliši kar 30 km daleč. V mestu so še številne druge cerkve in džamije, sinagoga, rimske toplice in turško kopaljšče. Kot vsaka prestolnica ima tudi Sofija številne galerije in muzeje z neprecenljivimi zbirkami in zakladi iz bolgarske preteklosti. Posebni doživetji sta obisk ženskega bazarja v ulici Štefan Stambulov in sprehod po bulvarju Vitoša. Na prvem je mogoče najti vse, od sadja in zelenjave do oblek in avtomobilskih delov, bulvar s številnimi kavarnami in najbolj ekskluzivnimi trgovinami pa daje vtis živahne ulice razvitega evropskega mesta.

Vitoša je 360 km² velik gorski masiv, ki ga na severu omejuje Sofijska kotlina, na zahodu reka Vladaja, na vzhodu reka Isker, na jugozahodu pa ga z Rilo povezuje pogorje Verila. Je vulkanskega nastanka, zgrajen večinoma iz granita. Geomorfologi si še vedno niso enotni, ali ga je zajela poledenitev ali ne. Gora Vitoša je prepoznavna po kupolasti obliki in planotastem vršnem delu, ki je pravo nasprotje strmim pobočjem, razrezanim z radialno raztekajočimi se rekami Strumo, Bistrico in Bojansko reko. Nad planoto se dvigata 2290 m visoki Černi vräh in Goljam Rezen, ki sta gori dala ime. Vitoša namreč pomeni

“gora z dvema vrhoma”. Poleg teh dveh se še nekaj vrhov vzpenja nad 2000 m visoko, najvišji pa je že omenjeni Črni vrh.

Prebivalci glavnega mesta Vitoši pravijo “pljuča Sofije”, saj močni vetrovi, ki se po njenih pobočjih spuščajo v kotlino, pripomorejo k zmanjšanju onesnaženja zraka in nekoliko znižajo temperaturo zraka. Hkrati je Vitoša mestni rezervoar pitne vode, saj na njej izvira kar devet vodotokov, na vznožju pa je še nekaj termalnih izvirov. Tu uspeva okrog 2700 rastlinskih vrst, med njimi so mnoge endemične in ogrožene, na primer vitoška narcisa in tulipan. Živalstvo je bilo nekoč bolj raznoliko, zdaj najdemo večinoma le srnjad in jelenjad ter ptice. Leta 1934 je bila Vitoša razglašena za prvi bolgarski narodni park, pozneje je bil ustanovljen Bistriški rezervat iglastega gozda, ki je zdaj biosferski rezervat v okviru Unesca. Drugi naravni rezervat je območje Torfen okrog Črnega vrha.

Vitoša se vzpenja le 8 km južno od Sofije in je lahko dostopna tako z avtom kot avtobusom. Zato ni čudno, da je postala najbolj priljubljeno rekreacijsko območje sofijskih prebivalcev. Poleti je izredno priljubljen izletniški cilj razgledišče Kopitoto, ki ob odsotnosti smoga ponuja čudovit pogled na celotno Sofijsko kotlino. Na urejenih poteh je mogoče planinarjenje, južno od Črnega vrha poteka transevropska planinska transverzala E4, ki Bolgarijo povezuje z Alpami in s Pireneji ter s Peloponezom. Med najbolj obiskanimi kraji so tako imenovani Zlati mostovi z znamenito kamnito reko. Gre za ozek pas velikih balvanov oziroma kamnitih blokov (v premeru merijo tudi do 5 m), ki se vleče po pobočju navzdol in naj bi bil po tolmačenju nekaterih geomorfologov ostanek nekdanjega ledenika. Geomorfologi, ki menijo, da tu poledenitve ni bilo, ledeniški nastanek tega naravnega fenomena seveda zanikajo in navajajo, da gre za podor, končno obliko pa naj bi kamni dobili zaradi mehničnega razpadanja. Pod kamni teče potoček, ki vsebuje zlate delce. Nekoč so jih izpirali in po njih je kraj dobil ime. Vitoša je tudi priljubljeno zimskošportno središče. Preživljanje zimskih počitnic omogočata smučišči Aleko in Vitoško Lale s hoteli in bungalovi ter številne počitniške hišice.

Velikost “prodnikov” v geomorfološko znameniti kamniti reki ponazarja drevje na obrobju.
Foto Monika Benkovič.

VIRI IN LITERATURA

- A report of a study group, 1990: Prospects for conflict or peace in Central and Eastern Europe. United State Institute of Peace, New York, str. 18 - 19.
- Bogataj, B., 1991: Bolgarija, dežela svetega in rožnega olja. Gea, letnik 1, št. 6, Ljubljana, str. 32 - 35.
- Bousfield, J., Richardson, D., 1999: Bulgaria, the Rough guide. London, 430 str.
- Carney, P., Anastassova, M., 1999: Bulgaria, the mountain resorts. Sofija, 160 str.
- Carter, F. W., Turnock, D., 1993: Environmental problems in Eastern Europe. London, 249 str.
- Eastern Europe, 2001. Lonely Planet, London, 816 str.
- Eberhardt, P., 1997: The population of rural areas in East-Central Europe in the years 1900 - 1990. V: The impact of political changes on rural areas of East-Central Europe, papers of the symposium. Pécs, str. 11 - 18.
- Gueshev, G., Galabov, A., 1997: The impact of the political and economic changes in Bulgaria on the rural areas. V: The impact of political changes on rural areas of East-Central Europe, papers of the symposium. Pécs, str. 71 - 82.
- <http://www.britannica.com>
- <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/bu.html>
- <http://www.encyarta.msn.com> "Bulgaria". Microsoft Encarta Online Encyclopedia 2001
- <http://www.geographic.org>
- <http://www.lcweb2.loc.gov/frd/cs/bgtoc.html>
- <http://www.lonelyplanet.com/destinations/europe/bulgaria/attractions.html>
- <http://www.onda.bg>
- <http://www.photius.com/wfb2000/countries/bulgaria/bulgaria-people.html>
- <http://www.poda.web.com>
- <http://www.web.amnesty.org/ai.nsf/countries/bulgaria>
- IUCN (European Programme), 1995: The mountains of Central and Eastern Europe. Gland, Switzerland and Cambridge, UK, 139 str.
- Kosinski, L. A., 1977: Demographic development in Eastern Europe. New York, 348 str.
- Lah, A., 1968: Naše sosednje države. Prešernova družba, Ljubljana, 335 str.
- Levinson, A., 1995: The impact of privatization on settlement patterns in southwestern Bulgaria. V: Local and regional development during the 1990s transition in Eastern Europe. Avebury, str. 137 - 148.
- Lilova, B.: The Thracian tomb at Kazanlak, prospekt.
- Možgon, S. (urednik), 2001: Svetovni zakladi, dediščina človeštva, spomeniki z Unescovega seznama svetovne dediščine. Mladinska knjiga, Ljubljana, 250 str.
- Mellor, R. E. H., 1975: Eastern Europe, A geography of the COMECON countries. New York, 358 str.

- Menardi, B., 1977: Bugarska. Školska knjiga, Zagreb, 100 str.
- Mončev, N., 1999: Prirodna geografija na Bălgarija. Sofija, 162 str.
- Müller, M. J., 1996: Handbuch ausgewählter Klimastationen der Erde, 5. ergänzte und verbesserte Auflage. Trier, 400 str.
- Natek, K. in Natek, M., 2000: Države sveta 2000. Mladinska knjiga, Ljubljana, 704 str.
- Ropoša K. (urednik), 1981: Stoletje svetovnih vojn. Cankarjeva založba, Ljubljana, 448 str.
- Severna in vzhodna Evropa, Arktika, zbirka Dežele in ljudje, 1994. Mladinska knjiga, Ljubljana, 171 str.
- Stamov, S.: Rila Monastery, prospekt, 28. str.
- Stanič, J., 1971: Bolgarija in Makedonija. Mladinska knjiga, Ljubljana, 133 str.
- Šiškova, E., Ivanova, M., Dimova, R., 1998: Destination - Bulgaria. Selekt, Burgas, 297 str.
- United Nations, Department of economic and social affairs, 2001: Statistical yearbook 1998. New York, 889 str.
- United Nations, Department of economic and social affairs, 2001: Demographic yearbook 1999. New York, 609 str.
- Vazov, I., 1929: Hadži Ahil in druge povesti. Književna družina Luč, Trst, 104 str.
- Vazov, I., 1938: Pod jarmom I. in II. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 250 in 269 str.
- Vladkova, P., Ilčeva, V., Tsarov, I.: Tărnovo - royal city, prospekt, 25 str.
- Voje, I., 1994: Nemirni Balkan, zgodovinski pregled od 6. - 18. stoletja. Državna založba Slovenije, Ljubljana, 295 str.

KAZALO

Uvod	3
Naravnogeografske značilnosti	4
Zgodovinski pregled	15
Prebivalstvo in poselitev	25
Gospodarstvo	39
Priporočena pot	49
Viri in literatura	68

